

ВОЈНО ДЕЛО

ОПШТЕВОЈНИ ТЕОРИСКИ ЧАСОПИС

БРОЈ 10—11

ОКТОВАР—НОВЕМВАР

ГОДИНА XII

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Милинко БУРОВИЋ, Ђуро ЛОНЧАРЕВИЋ, Симо МИКАШИНОВИЋ,
Рудолф ПЕТОВАР, Иван РУКАВИНА, Фрањо ТУЂМАН, Зденко
УЛЕШИЋ, Јефто ШАШИЋ, Милисав НИКИЋ (одговорни уредник)

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД ЈНА

„ВОЈНО ДЕЛО“

БЕОГРАД

1960

С А Д Р Ж А Ј

	Стр.
Пуковник Миливоје Станковић: О неким питањима стратегије народноослободилачког рата	555
Генерал-мајор Милојица Пантелић: О односима у Армији — — — — —	575
Потпуковник Дојчин Морача: Разматрања о тежишту у одбрамбеним дејствима — — —	588
Потпуковник Јоже Томажић: Тактика и пољска фортификација — — — — —	599
Пуковник Хамдија Омановић: Железнице у будућем рату — — — — —	610

ПРИКАЗИ КЊИГА

Генерал-мајор Петар Бабић: „Партизанска тактика и организација” од др. Петра Клеута —	622
--	-----

PRIKAZI STRANIH KNJIGA I ČASOPISA

Potpukovnici Linvud Karlton i Frank Farnsvort: Razmatranja o taktici — Z. Ž. — — — — —	625
Piter Brejstrap: Partizanska taktika u Alžiru — S. P. — —	630
General Mikele Kaforio: Sadejstvo oklopnih i vazdušno-desantnih jedinica — SeŠ — — — — —	635
Potpukovnik Vilijem P. Telon: Vazdušno-desantni napad u nuklearnom boju — S. M. — — — — —	639
Potpukovnik Alba Latrop: Zadimljavanje pomoću aviona — S. M. — — — — —	641
Pukovnik Henhoc: Rakete i protiv-vazдушna odbrana Švajcarske — V. H. — — — — —	643
Pukovnik Umberto Ali: Logistika pešadijske taktičke grupe — K. B. — — — — —	646
Bibliografija — — — — —	650

О НЕКИМ ПИТАЊИМА СТРАТЕГИЈЕ НАРОДНО-ОСЛОБОДИЛАЧКОГ РАТА

За разлику од класичног приступања разматрању питања ратководства уопште и стратегије посебно, при чему се полазило од чињенице да постоји организована држава са својом економиком, људским и материјалним резервама, политиком владе, а тиме и највероватнијим будућим непријатељем, ЦК КПЈ, разрађујући основне стратегијске тезе оружаног устанка народа Југославије, и разматрајући проблеме ратководства у целини, морао је 1941. да пође од сасвим нове основе, која се битно разликује од класичних услова, а знатно се разликује и од услова у којима су стварани стратегијски планови оружаних револуционарних и ослободилачких устанака у историји.¹⁾ У условима окупације од стране једне оружане силе, чија је ударна моћ била на врхунцу и која је претендовала да господари светом, без готово икаквих материјалних резерви, без војне организације и војнички образованог кадра, требало је не само разрадити основне принципе употребе устаничке војске, него предвидети и начин њеног стварања. Поред питања која спадају у домен стратегије, требало је и у принципу решити и низ других која су се односила на вођење ослободилачког рата у целини, узимајући притом у обзир географски положај Југославије и њен утицај на остала светска ратишта. Међу најважнија питања која су тада решавана спадају одређивање циља оружане борбе, начин окупљања и припреме бораца и старешина у почетку самог устанка, стварање оружаних формација, начин попуње људством и наоружањем, начин командовања, основни принципи дејства јединица, организовање исхране и снабдевања, лечење рањеника,

¹⁾ У шпанском и руском партизанском покрету било је доста активних официра. Шпански партизани су се ослањали на армију Велике Британије, а руски су дејствовали као саставни део регуларне армије, тј. њихова дејства су била усклађена са општим стратегијским плановима руске армије. Француска, кинеска и октобарска револуција вођене су против унутрашњег класног непријатеља, а одмах у њиховом почетку велики део регуларне армије прешао је на страну револуције. Планирајући оружани устанак, комунисти Југославије нису ни на тај фактор могли да рачунају. И у томе се морало ићи од почетка. Стратегијски план оружаног устанка народа Југославије могао је бити само донекле усклађен са стратегијским плановима сила антифашистичке коалиције, и то у најосновнијим цртама, без икаквог непосредног ослоњања на неку од савезничких сила.

начин извештавања, организовање обавештајне и контраобавештајне службе, као и низ других. У основним стратегијским тезама нису могли бити детаљно разрађени принципи употребе устаничке војске, нарочито у оперативно-тактичким оквирима, пошто је војску тек требало формирати.²⁾

Приступајући разради основних стратегијских теза НОР-а руководство КПЈ имало је у виду искуства минулих, у првом реду ослободилачких и револуционарних ратова, као и војно-политичке економске, географске и друге факторе који су били карактеристични за подручје будућих дејстава. Нарочито је интересантно истаћи како је оно гледало на решавање појединих основних проблема оружаног устанка и револуције уопште, као што су питања почетка устанка, тежишта и друга.

Питање тежишта оружаных револуционарних устанака било је и раније различито третирано у круговима револуционара — теоретичара. Све од октобарске револуције па до другог светског рата постојало је распрострањено мишљење како у редовима националних комунистичких партија, тако и самој Коминтерни, да револуционарне оружане устанке треба отпочињати са тежиштем у градовима, и то главним административно-политичким центрима дотичне земље, онако како су извођени оружани устанци у разним револуцијама у француској, а и у октобарској револуцији.³⁾ Разматрајући овај проблем, руководство КПЈ, почевши од априлске седнице ЦК у Загребу па до јунске у Београду на којој је донесена одлука о отпочињању оружане борбе, дошло је до закључка да главни град Југославије и главни градови појединих покрајина у условима окупације не пружају повољне услове за њихово претварање у жаришта опште-југословенског оружаног устанка. Југословенски градови били су мали. Радничка класа, која је иначе како по својој свести тако и функцијама у процесу производње најпогоднија да масовно крене у оружани устанак, била је малобројна и разбацана по малим предузећима која су ретко бројала више од хиљаду радника. У градовима је било теже скривати оружје и чувати тајност припреме! Маневровање лако наоружаних устаничких снага у процесу самог боја у градовима је отежано, док се окупатору добро наоружаном и са лако покретљивом техником пружају далеко повољнији услови за маневровање, а тиме му се омогућује да устаничка жаришта изолује и да их поступно уништава. Ово нису били и једини разлози. Примењујући најбруталније методе, окупатор је у градовима имао бољу контролу, те је и

²⁾ У петнаест основних тачака, чија је суштина била касније објављена у првом Билтену Главног штаба народноослободилачких партизанских одреда, биле су садржане почетне политичко-стратегијске концепције НОР.

³⁾ Овакво мишљење било је распрострањено и у руководству КПЈ све до 1937. године кад је дошло ново руководство са другом Титом на челу. Кинески револуционари су такођер усвојили стратегијско начело да се тежиште оружане борбе налази ван градова, али ово је дошло као последица сукоба унутар снага које су отпочеле револуцију, док је тежиште у самом почетку било у градовима (Нанкинг, Пекинг, Тјенџин, Вухон).

политичке припреме било теже изводити. Отуда се у основним стратегијским тезама ЦК КПЈ ништа не говори о тежишту оружаног устанка, већ је нарочито наглашено да партизанске одреде треба формирати широм Југославије, свуда где се за то укажу повољни услови. Под повољним условима подразумевало се свако оно подручје где има људи спремних да крену у оружану борбу против окупатора. Дакле, предност се није давала ни једној покрајини с обзиром на њен географски положај, орографске прилике и економску развијеност. У основним тезама које су истовремено представљале и почетни стратегијски план, најјаче је истакнута потреба да се обезбеде људи тј. да се створи војска. Овакво гледање нашег партијског руководства на проблем тежишта у оружаном устанку у потпуности је одговарало југословенским приликама и представљало је квалитативну новост у теорији и пракси револуционарне оружане борбе уопште.⁴⁾

Посебно истицање градова или неких покрајина као нарочито погодних за отпочињање оружаних дејстава могло је само да штети, да сужава базу оружане борбе и пасивизира подручја која су окатегорисана као мање погодна. Али, приликом остварења основних стратегијских теза ЦК, комунисти Југославије имали су у виду и важност градова и нису их искључивали из зоне будућих дејстава. У градовима је, такође, требало организовати оружану борбу, а нарочито их је требало користити као изворе руководећих кадрова, за набавку санитетског материјала и других ратних потреба.

Касније, кад су партизански одреди били формираны широм Југославије и кад су отпочеле оружане борбе, потпуно су се оправдале поставке руководства НОБ у погледу тежишта.⁵⁾ И поред тога што су у почетку оружане борбе били формираны партизански одреди и борбене групе у низу градова (Београду, Загребу, Крагујевцу, Нишу, Карловцу, Краљеви) који су извели неколико значајних акција (ослобођење друга Ранковића, ликвидација гестаповаца), одмах се увидело да су оружане акције у градовима врло компликоване и скопчане са великим губицима. Отуда је већ у септембру 1941. године уследила директива Главног штаба да се приступи извлачењу што већег броја

⁴⁾ Кад су Немци напали СССР, Коминтерна је позвала све комунистичке партије Европе да дижу народ на оружану борбу против фашизма. Али тај позив је одмах могла да прихвати само наша Партија, јер је већ имала разрађене основне концепције оружане борбе, јер се у ствари самостално већ раније припремала политички и војнички за оружану борбу и она би је отпочела и без позива Коминтерне. Партије осталих земаља декларативно су прихватиле позив, док су оружану борбу ширих размера успеле да организују тек последњих година рата. И питање тежишта (поред других слабости) сметало је многим руководствомима да одреде форме дејства. За попришта будућих оружаних дејстава првенствено су имали у виду градове, али с обзиром на јачину непријатељских гарнизона и њихово наоружање, сматрали су да у градовима нема погодних услова за отпочињање оружаних дејстава ширих размера. Тако се, углавном, губило време у дискусијама и чекању бољих услова, задовољавајући се саботажама и мањим оружаним акцијама.

⁵⁾ Први партизански одреди и ван градова били су бројно мали, осим у Црној Гори, у којој је оружани устанак у самом почетку имао масован карактер.

људства из градова и да се оно распореди по одредима ван градова, а да се у градовима задрже само мање борбене групе које би извондигле диверзије.

Већ у септембру 1941. године основни стратегијски план руководства НОБ о стварању народноослободилачке војске и претварању Југославије у посебно ратиште које би за себе везало што јаче непријатељске снаге, био је остварен. Цела Србија и Црна Гора биле су захваћене оружаном борбом. На територији окружних комитета у овим покрајинама била су формирана један до три партизанска одреда. Оружаном борбом биле су захваћене Херцеговина, источна Босна, Босанска Крајина, Лика, Кордун, Банија и део Словеније. Без обзира на непогодне географске услове, партизански одреди су били формиран и у Банату и Срему. Словеначко партијско руководство, у тражењу најпогоднијих форми дејства, нешто је било изгубило у времену и није још отпочело оружане акције ширих размера, али је потенцијално располагало јаким снагама. Укључивањем свих напредних снага у Ослободилну фронту, у Словенији је било обезбеђено јединство широких народних маса у борби против окупатора. Једино је Македонија још била остала ван оружане борбе, пошто њено тадашње партијско руководство није прихватило линију Партије о отпочињању оружане борбе.⁶⁾ Главни штаб партизанских одреда Југославије непрекидно је пратио развој оружаног устанка, уочавао недостатке и енергично настојао да их одмах у почетку отклони.⁷⁾ Он је нарочито инсистирао да се прошири оружани устанак на све области појединих покрајина и да се ни један срез не остави ван покрета. Проширењем оружане борбе на целој територији Југославије требало је што више развући окупаторове снаге, везати их за гарнизоне и спречити маневровање. Нарочито су као погрешна оцењена схватања руководства неких покрајина да је у овој почетној фази оружане борбе важније ојачавати већ формиране партизанске одреде, него стварати нове. Главни штаб је сматрао да јачање већ формираних одреда остаје важан задатак, али се он никако не сме извршавати на уштрб другог задатка — проширења оружане борбе — који је имао политичко-стратегијски карактер. Неке области су одмах у почетку изгубиле већи број руководећег кадра (Косово и Метохија), што је такође отежавало распламсавање оружане борбе. Прегруписавањем кадра и слањем појединих чланова ЦК у ове области требало је и ову слабост превазићи.

Без обзира на све објективне потешкоће (раскомаданост Југославије између четири окупатора од којих су неки, као Бугарска, на

⁶⁾ Ондашње македонско партијско руководство на челу са Шаторовим било је већим делом опортунистичко. Поред осталих застрањивања, сам Шаторов је истицао тезу да оружану борбу треба отпочети тек када се у градовима створе за то повољни услови (парола: „Ми ћемо у градове а окупатор нека иде у шуму“).

⁷⁾ У августу и септембру шаљу се писма руководством Хрватске и Словеније у којима се указује на учињене грешке. Такође се шаље апел комунистима Македоније. У поједине покрајине шаљу се и чланови Главног штаба.

пример, имали у склопу фашистичке коалиције основни задатак да врше окупацију дела Југославије, јаке окупаторске снаге, постојање марионетске усташке државе, недостатак оружја и школованог официрског кадра), оружана борба народа Југославије добила је у септембру 1941. масован карактер. Немачко-италијански план за одржавање окупацијског статуса на територији Југославије био је поремећен. Немци су били принуђени да у Србију упуте 18. армијски корпус са искусним генералом Бемеом на челу. Овај корпус био је комплетиран од јединица које су доведене из Француске (342. пд. на пример) и Грчке (125. самостални пук). Напредни људи поробљене Европе, који су се сматрали обавезним да и сами активно учествују у борби против фашизма, чудили су се успеху Југословена. Други, пак, у тражењу оправдања за своју неактивност, пронашли су „посебне југословенске услове” истичући ту у првом реду планинско и брдовито земљиште.⁸⁾ Али, без обзира на то, југословенски пример показао је родољубима Европе како се треба борити против заједничког окупатора — фашизма.

Ако се сада, после готово двадесет година од почетка оружаног устанка народа Југославије, изврши непристрасна анализа војно-политичке ситуације у Европи у лето 1941., доћи ће се и до закључка да су у Југославији објективно постојали изванредно тешки услови за развој оружаног устанка против окупатора (пored раније поменутих треба истаћи још и извесну националну нетрпељивост коју је окупатор потенцирао, постојање знатних националних мањина које је непријатељ својом пропагандом успео да добрим делом веже за себе, а и бројно малу Комунистичку партију као руководећу снагу оружане борбе). Објективно су допринели успешном развоју оружане борбе борбене традиције нашег народа, његова жеља да се бори за слободу, као и систематско, планско и правовремено изучавање конкретних југословенских прилика од стране руководства КПЈ, вешта припрема оружаног устанка и умешно руковођење њиме. Томе треба додати и високе морално-политичке и борбене квалитете чланства КПЈ, које је у првим данима оружаног устанка показало невиђене примере херојства и самопожртвовања, као и умешност у руковођењу оружаном борбом.

Други важан моменат у стратегији НОР-а је одлука о стварању слободних територија. У основним стратегијским тезама ово питање није третирано. Без обзира што су тезама били обухваћени основни принципи рата у целини, ово питање није потенцирано зато да се не би на њега одмах у почетку скретала већа пажња и тако успоравало извршење почетних и истовремено фундаменталних задатака, као

⁸⁾ У оно време се о томе само причало, док су се после рата појавила оваква мишљења и у штампи и то не само од стране злонамерних, већ и симпатизера Југославије. У самој ствари, географски фактор уопште није могао да игра пресудну улогу. Србија, на пример, где су се у јесен 1941. године водиле најжешће борбе, ништа мање није била пролазна од већег дела Француске, Италије, Чехословачке и низа других земаља. Шира анализа ових момената може се наћи у радовима другова Тита, Кардеља и Коче Поповића.

што су стварање устаничке војске и проширивање оружане борбе на територију целе Југославије. Али, већ у другој половини августа 1941., анализирајући почетне успехе устаничке војске у појединим покрајинама, Главни штаб долази до закључка да су у западној Србији, на пример, сазрели услови за стварање веће слободне територије, те је у вези с тим војном руководством и ПК Србије и дат конкретан задатак. Ако се данас теоретски анализира одлука Главног штаба о овако брзом преласку на стварање веће слободне територије (месец дана после отпочињања устанка), онда се мора констатовати да је она дошла као резултат почетних успеха и темељито процењене ситуације, те да је веома позитивно деловала на даљи развој оружане борбе. Неоспорно је да је оваква одлука крила у себи и извесну опасност да се млада, организацијски још неучвршћена устаничка војска сувише не веже за одређену територију и изложи се удару бројно и технички надмоћнијег непријатеља. Али, приликом доношења овакве одлуке, Главни штаб је имао већ изграђен начелан однос према слободној територији. Она је првенствено требало да послужи као база за успешно и несметано руковођење оружаном борбом на територији целе Југославије, и то не само у чисто војничком погледу, већ и за шири развој пропагандне делатности, затим за школовање руководећег кадра с обзиром на захтеве које је постављало рапидно повећање устаничке војске, за снабдевање устаничких снага ратним потребама и за смештај и лечење рањеника. С обзиром на свој географски положај, како у односу на остале покрајине тако и на окупацијске зоне, као и на економску снагу, у првом реду због постојања фабрике оружја у Ужицу, западна Србија је задовољавала све услове.⁹⁾ Стварањем слободне територије баш у Србији као до тада у политичком погледу најважнијој покрајини, требало је постићи одговарајући политички ефекат. Ослобођењем већег броја средских места и Ужица као седишта једног војног округа требало је на унутрашњем плану показати снагу устаничке војске, а тиме дати још већи подстрек за њено брзо повећање и проширење ослободилачке борбе. Овим је, такође, требало обезбедити већу афирмацију политике Комунистичке партије као руководеће снаге устанка и тиме се још тешње повезати са широким масама народа. Стварањем овако велике територије, и то баш у Србији, требало је постићи брзу афирмацију НОБ у међународним размерама као значајног фактора у борби против фашизма и обезбедити јој подршку од стране савезника.

С друге стране, Главном штабу је било јасно да су за успешно вођење рата најважнији људи и да се то првенствено мора имати у виду приликом одбране слободне територије. Самим тим што ће постојати слободна територија, морало се рачунати и са њеном одбраном, тј. морало се рачунати и са одбраном као видом дејства и то у

⁹⁾ Треба имати у виду да је граница између немачке и италијанске окупацијске зоне пролазила реком Увцем и Лимом — до његовог ушћа у Дрину, тако да се западна Србија налазила на периферији немачке окупацијске зоне, те је постојала могућност да се искористе супротности у погледу територијалних претензија између два основна окупатора.

оперативно-тактичким размерама, дакле видом дејства који начелно треба избегавати у ослободилачким и револуционарним ратовима и који у основним стратегијским тезама није ни размотрен. Сада је овде требало наћи меру како и докле бранити слободну територију, избегавајући да се она претвори у стратегијско тежиште рата класичног типа и да се на њој изводе дејства која би имала пресудан значај за рат у целини. Дакле, само приступање стварању веће слободне територије било је врло деликатно, али истовремено и неминовно, како би се што пре превазишла фаза партизанског ратовања у ужем смислу.¹⁰⁾

Спровodeћи у живот директиву Главног штаба, партизански одреди у западној Србији успели су да у току септембра очисте од окупатора ову област до линије Маљен — Повлен — Суворор — Рудник, а затим и готово целу Мачву. Велики немачки гарнизони у Ваљеву и Краљеву били су блокирани. Територија од близу деведесет хиљада квадратних километара са 1,5 милион становника била је ослобођена фашистичке власти. То је био огроман успех југословенских устаника. Но, он није био само југословенски. Сада је постало сваком очигледно да се у поробљеној Европи створио нов активан фронт против фашистичких освајача. То су увидели и водећи немачки војни кругови те су били принуђени да у Србију упућују јединице из других држава, као и велике штабове са искусним генералима на челу. Слободна територија у западној Србији скренула је први пут озбиљну пажњу фашистичких стратега на југословенско ратиште које је тиме и у класичном виду попримало своје облике.

Стварањем слободне територије постигнути су очекивани резултати. ЦК и Главни штаб са другом Титом на челу стигли су 15. септембра у ослобођени Крупањ. Руковођење оружаном борбом постало је лакше и ефикасније. Крајем септембра је одржан у Столицама историјски састанак истакнутих руководилаца оружане борбе и измењана су искуства о развоју оружане борбе у свим покрајинама и областима Југославије. Врховно војно руководство добило је тиме драгоцене податке за још успешније руковођење. На састанку је одлучено да се приступи стварању слободних територија и у другим покрајинама, тамо где за то буду постојали најпогоднији услови. Стварање слободних територија као ослонаца усвојено је као принцип стратегије НОР. Сем тога, донесена је одлука о формирању главних штабова за сваку покрајину, а Главни штаб је променио назив у Врховни штаб. Решена су још нека питања из области командовања, као што је формирање оперативних штабова за поједине области које сачињавају у географском и оперативном смислу посебне целине, као и формирање штабова група одреда.¹¹⁾

¹⁰⁾ Организатори покрета отпора у другим европским земљама у принципу су избегавали стварање већих слободних територија. Поред немогућности да их створе услед слабих сопствених снага, они су принципијелно били против њих, јер нису били на чисто како их треба бранити.

¹¹⁾ У Србији је формирана група одреда у коју су ушли и II шумадиски и Космајски одред. Командант је био Милан Благојевић.

На створеној слободној територији формиран су органи цивилне власти, а фабрика оружја у Ужицу отпочела је производњу.¹²⁾ Читава привреда западне Србије била је ангажована за потребе фронта, за снабдевање јединица храном, наоружањем и осталим ратним потребама, за лечење рањених и болесних бораца.

Ослањајући се на слободну територију, партизанске јединице у Србији извршавале су у то време неколико врста задатака различитих по оперативно-стратегијским циљевима. Једне су имале да прошире слободну територију, те су опсађивале градове (Ваљево и Краљево) штитећи истовремено приступе слободној територији са тих праваца. Друге су дејствовале дубље у неослобођеној територији на правцима блокираних градова, спречавајући непријатељу да дејством споља разбije блокаду. Неке су, пак, штитиле слободну територију на правцима на којима нису блокирани градови. Сем тога, и дубоко у неослобођеном делу Србије дејствовале су извесне јединице везујући окупаторове гарнизоне и онемогућујући му да маневрује снагама, оперативно садејствујући одредима чије је дејство било непосредније везано за слободну територију. Свака група јединица, зависно од задатка, примењивала је изнијансиране тактичке принципе. Док су оне у неослобођеном делу Србије изводиле „чисто“ партизанска дејства, и њихове старешине могле су самостално до бирају објекте и време дејства, остале су дејствовале углавном по принципима фронталног ратовања или комбиновано, имајући просторно, а често и временски, прецизиране задатке. Из овога се види да је постојање слободне територије наметнуло потребу да се приступи сасређеном командовању и да виши штабови више не врше само усмеравајућу већ и командну функцију у ужем смислу.¹³⁾ Већ се осећа потреба за већим штабовима и средствима за везе, а мења се и организацијска структура унутар одреда — уводе се батаљони као формацијске јединице (неки штабови одреда су самоиницијативно увели батаљоне још крајем августа — на пример, Први шумадијски).

У октобру се почело постављати у оштрој форми питање одбране слободне територије. Окупатор је у то време предузео низ активних дејстава јачим снагама са циљем да наше јединице потисне из Мачве и Шумадије, стварајући себи повољније услове за општу офанзиву на централни део слободне територије. Сва та офанзивна дејства Немаца, недићеваца и Пећанчевих четника сламана су еластичним дејствима наших јединица, које су успевале да вештим маневровањем преузму иницијативу, те су, уместо да се бране, саме прелазиле у напад. За готово месец офанзивних дејстава непријатељ је једва успео

¹²⁾ Од стварања до напуштања слободне територије произведено је 16.500 пушака, 2.500.000 метака, 300 тромблona, а оправљено 4.500 пушака и 500 митраљеза (Тито: Стварање и развој ЈА, I).

¹³⁾ У почетку су одреди дејствовали готово потпуно самостално. Њихови штабови су, углавном, обављали директивно-контролну функцију, дајући најчешће командирима чета потпуну слободу у избору циљева, времена и начина дејства.

да направи неколико дубљих продора према Гучеву, Маљену и Руднику, али се није задржао, већ је био принуђен на повлачење.

Међутим, већ крајем октобра почела се све више осећати непријатељска делатност четника Драже Михаиловића, те се поставио проблем одбране слободне територије не само од спољњег, већ и од унутрашњег непријатеља.

Како бранити слободну територију и којим степеном упорности, било је изванредно деликатно питање. Издајнички четнички удар с леђа, који је био синхронизован са притиском немачких и недићевско-љотићевских снага споља, још је више компликовао ситуацију. Пред Врховни штаб постављало се неколико алтернатива. Без обзира на то што се основни принцип — да су људи најважнији — није мењао, његова примена у конкретним условима ни мало није изгледала проста. Ако би се само тежило томе да се сачува људство, онда би требало избегавати јаче сукобе како са Немцима тако и са четницима, а то је практично значило напустити сва већа места на слободној територији. Ова солуција се није могла никако прихватити, јер би то значило тријумф четника и помогло њиховом војничком и политичком јачању. Овакв потез не би наишао на разумевање код широких народних маса. Навикнут на победе партизанских јединица у току тромесечне борбе, народ би брзо напуштање слободне територије схватио као тежак пораз и слабост партизана. С обзиром на величину слободне територије, о овом моменту се морало повести рачуна. Тежећи да у очима народа сачува лик партизана као доследних бораца за слободу, Врховни штаб доноси у овој изванредно компликованој ситуације следећу солуцију: упорном одбраном граница слободне територије на најпогоднијим линијама омогућити потпуну војничку ликвидацију четништва у њеној унутрашњости. Овај задатак није био ни мало лак. Десетине хиљада четника крстариле су унутар слободне територије, нападале градове и неке заузеле, ометале саобраћај, а тиме отежавале снабдевање фронта. С друге стране, четири немачке дивизије, уз учешће тенкова и авијације, и неколико одреда недићеваца, љотићеваца и Пећанчевих четника прешли су споља у општу офанзиву на слободну територију. Тако су се првих дана новембра 1941. развиле жестоке борбе у читавој западној Србији.

Напрежући до максимума све расположиве снаге и средства, устаничке јединице су успеле да непријатеља задрже на положајима код Краљева, Рудника и западно од Ваљева читавих двадесет дана и да за то време разбију четнике, а њихове остатке сабијене на Равну Гору принуде на поновне преговоре. Акција чишћења територије од четника изведена је врло брзо. У неколико жестоких сукоба (Чачак, Прељина, Горњи Милановац) потучене су главне четничке снаге, а онда је настало гоњење према Равној Гори. За то време јединице које су браниле слободну територију биле су принуђене да воде вишедневне упорне бојеве.¹⁴) Од еластичне одбране, са честим преласцима

¹⁴) На Руднику, на пример, где су нападале главне снаге немачке 714. дивизије ојачане са три одреда недићеваца, љотићеваца и Пећанчевих четника

у противнапад, па до упорне позицијског типа где је остајало на положајима под кишом непријатељских граната и бомби — дакле, примењујући све форме одбрамбених и нападних дејстава, оне су успеле да одоле бројно и технички надмоћнијем непријатељу и изврше оперативно-стратегијски задатак који је пред њих поставио Врховни штаб. И поред оскудних средстава за везу, Врховни штаб је успео да континуелно прати развој ситуације и да маневровањем јединицама решава кризе како на спољњем тако и на унутрашњем фронту. Поједина дејства Врховни штаб је непосредно планирао и њима руководио, а за организовање командовања на извесним секторима упућивао је поједине своје чланове. Недостатак оперативних штабова, који се у то време озбиљно осећао, морао се надокнадити вештим маневром кадром.

Борбе за одбрану слободне територије и њено чишћење од четника представљале су врло сложену операцију која је извођена на два фронта и за чије је руковођење била потребна велика вештина и храброст. У тим борбама су се прекалиле јединице од којих је касније формирано осам батаљона Прве и Друге пролетерске бригаде. Ако би се сада дефинисао циљ ове операције, онда се може рећи да се он састојао у ликвидацији четничких војних формација и спречавању Немцима да брзо и са мало губитака окупирају слободну територију. Оваквим схватањем циља операције може се и објаснити тенденција да се за одбрану слободне територије ангажују неки одреди који су раније дејствовали ван ње као и да се поједини положаји бране са великом упорношћу која је знатно превазилазила норму партизанске тактике. После разбијања четништва није се више могло инсистирати на некој упорној одбрани слободне територије. Технички и бројни однос снага иначе је био неповољан за партизане, а дотадашња упорна одбрана појединих сектора била је одраз нужде, тако да би се сада применом исте тактике само ишло на руку непријатељу. Даља одбрана је постала еластичнија у оперативним размерама, али је ипак дошло до још неколико жестоких сукоба (борба на Кадиначи у којој је изгинуо Ужички раднички батаљон) који су били повезани са обезбеђењем повлачења главних снага са слободне територије. Немци су потом успели да својим клиновима продру у дубину слободне територије, да је испресецају и поновно окупирају градове.

Може се поставити питање зашто је дошло до напуштања слободне територије и њеног готово потпуног „пражњења” у војни-

и подржане авијацијом, наше јединице су водиле упорну али еластичну одбрану. Практиковало се да се неки положаји у току дана напусте, а да се у току ноћи противнападом поврате. Када су били изгубљени ови доминирајући положаји и сама варошица Рудник, предузет је дању општи противнапад пошто се није смело чекати ноћ, јер би непријатељ проширио успех. Оваква одлука била је оправдана, без обзира на непријатељску надмоћ у авијацији и она је дала добре резултате.

На Рапај Брду, где је затворен правац Крагујевац — Г. Милановац којим је наступала 717. немачка дивизија, 3. батаљон I шумадијског одреда и Таковски одред водили су позицијску одбрану, јер су ови положаји били кључни и нису се смели губити.

чком погледу? За стратегију партизанског ратовања логично је било да се после губљења градова јединице повуку у шуме и продуже опет „чисто” партизанска дејства, како су то радиле у почетку оружаног устанка. Овде је, опет, дошао до изражаја закон зависности дела од целине.

Да би се одговорило на постављено питање мора се размотрити војно-политичка ситуација на целом југословенском ратишту. Неоспорно је да су се најважнија дејства у стратегијским размерама у то време водила у западној Србији. Врховни штаб и ЦК тј. војно и политичко руководство оружане борбе такође су се налазили на овој територији. По логици догађаја, ово руководство је највише било ангажовано решавањем проблема везаних за борбу у западној Србији, што никако не значи да се није водило рачуна и о осталим покрајинама. Али, опет по закону рата, сасвим је природно било да ће непријатељ тежиште свог дејства у оквиру југословенског ратишта пренети у западну Србију, јер су тамо његови интереси највише били угрожени и нарушени стратегијски планови. Имајући то у виду, требало је можда очекивати да ће Врховни штаб предузети одговарајуће мере да правовремено припреми неку другу погодну територију која би служила као стратегијски ослонац на југословенском ратишту. У то време устанак се успешно одвијао у готово целој земљи. Постојале су и извесне слободне територије у источној Босни, Босанској Крајини, Лици и Црној Гори, али се оне ни по величини ни по значају нису могле упоредити са западном Србијом. Врховни штаб је још раније дао директиву главним штабовима покрајина да стварају слободне територије, али није било времена да се она доследно спроведе у живот. Главни штабови покрајина нису имали ни снаге ни средстава да створе слободне територије сличне оној у западној Србији. Према томе, кад је Врховни штаб доносио одлуку како да употреби снаге које су се бориле у западној Србији морао је и овај моменат да узме у обзир. Ту су стварно постојале две алтернативе. Прва је да Врховни штаб у ЦК са потребним обезбеђењем напусте западну Србију и да се пребаце у Црну Гору или источну Босну, а главне снаге које су се бориле у западној Србији да остану под командом Главног штаба за Србију, који би опет сваки одред упутио на његову првобитну територију да тамо настави дејства. Друга алтернатива је она која је спроведена у живот, тј. повлачење главних снага са територије западне Србије заједно са Врховним штабом.¹⁵⁾ Прва варијанта није прихваћена из раније наведених а и ради још једног разлога који се наметао као нов елемент стратегије НОР. Наиме, за време борби са четницима и приликом одбране слободне територије Врховни штаб је имао под својом непосредном командом у својству резерве (у ствари стратегијске) неколико батаљона (3. батаљон I шумадијског одреда, Драгачевски батаљон, Ужички раднички батаљон, батаљон из Ваљевског одреда) којима је маневровао и решавао кризе како унутар

¹⁵⁾ Треба имати у виду да је тада и Главни штаб за Србију напустио своју територију и прешао у Санџак.

слободне територије тако и на појединим деловима фронта. Постојање таквих снага показало се врло корисним и ефикасним. Врховни командант је још тада дошао на идеју да треба што пре приступити формирању крупнијих формација које би се могле користити у својству стратегијске резерве и њима утицати на ток дејства на целом југословенском ратишту. Отуда је Врховни штаб тежио да из западне Србије поведе што већи број јединица састављених од свесних, дисциплинованих и прекаљених бораца. Само, треба имати у виду да буран ток догађаја у новембру, а нарочито братоубилачка акција четника, нису дозвољавали да се ова друга варијанта плански и систематично спроведе у живот.¹⁶⁾ Да није било онаквог непријатељевог притиска и да се није ушло у временски теснац, не би се дозволило да се поново учине грешке које су већ биле уочене раније. Да је била повољнија војничка ситуација и да се располагало са више времена, Врховни штаб би могао да из постојећих одреда изабере потребан број најбољих батаљона (могао их је изабрати и преко 20) и да са њима крене на нову територију, а у Србији да остану сви постојећи одреди са штабовима и својим јединицама, ослабљени до извесног степена како по броју људства и наоружања тако и по квалитету руководећег кадра, али ипак способни да дејствују по начелима партизанског ратовања, тј. без постојања слободне територије. Овако је напуштање слободне територије произашло спонтано и у условима кад је непријатељ наметао своју иницијативу, тако да се много шта није могло извести плански. Тада је настало природно одабирање. Најсвесније и најборбеније људство из свих одреда напустило је слободну територију и прешло са Врховним штабом у Санџак. Део људства, најчешће оних који у условима непријатељеве офанзиве нису сагледали перспективу борбе, вратио се на терен и тамо, под утицајем непријатељеве пропаганде и измене војничке ситуације у корист окупатора, падао у депресију и деморалисао се, те је убрзо био похванат; појединци су се и сами предали. Тако се десило да је у децембру 1941. западно од Велике Мораве остао само Ваљевски одред као једина организована снага. Остали одреди су престали да постоје. Овде-онде остале су групе бораца и чланова партијских комитета. Дакле, Србија је била „испражњена”. Врховни штаб брзо уочава ову слабост и крајем децембра враћа Космајски одред на територију Србије. Космајци су се пробијали по снегу водећи непрекидно крваве борбе са многобројним и разноврсним непријатељем, тако да их је до родног Космаја дошло само неколико живих.

Преласком у Санџак, у талијанску окупацијску зону, група партизанских одреда и самосталних батаљона уз Врховни штаб одмах је прешла у офанзиву и за неколико дана створила извесну слободну територију чије је средиште постала Нова Варош. Јединице су прошириле своја дејства све до Сјенице, Пријепоља и Прибоја. Њихови борбени квалитети били су високи, а људство спремно да иде у борбу до краја. Непрекидне жестоке борбе у новембру и почетком децембра,

¹⁶⁾ Очигледно је да овај проблем није био уочен на време.

дуги напорни маршеви без много одмора и оскудна исхрана били су довољна проба за испитивање борбених квалитета бораца и старешина ових јединица. На основу свог плана Врховни штаб је другом половином децембра приступио формирању Прве пролетерске бригаде, прве здружене јединице која је формирана по истим принципима као и сличне јединице у другим армијама. Као што је познато, у ову бригаду укључена су четири батаљона из Србије и два из Црне Горе. Приступајући формирању Прве пролетерске бригаде, приликом разраде њене формације, Врховни штаб је имао у виду да је користи под својом непосредном командом у својству неке врсте стратегијске резерве, способне за маневар на целом југословенском ратишту и довољно снажне за извођење самосталних дејстава.¹⁷⁾ Њеним стварањем учињен је квалитативан скок како у формацији устаничких јединица, тако и у начину њихове употребе. Већ у Србији био је превазиђен принцип територијалног везивања јединица, али у ужем смислу. Сада је учињен крупнији корак опште-југословенског значаја.

Прва пролетерска бригада убрзо је дошла до изражаја и испунила сва очекивања. Крајем 1941. и почетком 1942. источна Босна је постала област од нарочитог значаја у југословенским размерама. Догађаји у Србији и појачана пропаганда коју су ширили агенти Драже Михаиловића разорно су деловали на јединство устаничких снага. Прочетнички елементи су испољавали шовинизам и настојали да скрену борбу за ослобођење на сарадњу са окупатором и уништавање муслиманског становништва. Истовремено је непријатељ у овој области предузео офанзиву. У таквој ситуацији Врховни штаб одлази у источну Босну са намером да локализује, а затим и ликвидира четнички утицај у јединицама устаничке војске у којима утицај Партије није био јак, а и да ослаби непријатељску офанзиву. Прва пролетерска бригада требало је да му послужи као основна ударна снага. Она је стварно сјајно извршила тај задатак. Разбијањем четничке групе са Дангићем на челу био је заустављен прелазак источnobосанских четника на страну окупатора. У борбама на Романији и извођењем чувеног игманског марша, немачке снаге су биле развучене и њихова офанзивна моћ се угасила. Убрзо је велики део источне Босне био ослобођен, а и неколико градова, од којих су четири (Фоча, Чајниче, Горажде и Власеница) били среска места. Врховни штаб је Фочу изабрао за своје седиште. Губитак територије у западној Србији био је готово надокнађен, што се простора тиче. Једино је ова област била економски слабија и више није било фабрике оружја.

У пролеће 1942. у источну Босну било је пренето тежиште дејства у стратегијским размерама. Да би дејствима у овој области дао

¹⁷⁾ Прва пролетерска бригада није била стратегијска резерва у класичном смислу када је негде прикупљена и чека да буде употребљена у одсудном моменту, већ је најчешће изводила самосталне акције или ојачавала дејства јединица које су биле везане за одређену територију. Али, с обзиром да се преко ње изражавала интервенција Врховног штаба, а тиме и стратегијско тежиште дејства на југословенском ратишту, она је имала карактер стратегијске резерве.

већи замах, а и због прилика у Србији, Врховни штаб одустаје од раније намере да четири србијанска батаљона врати у Србију, већ их узима испод команде Главног штаба за Србију и од њих 1. марта формира Другу пролетерску бригаду. Две пролетерске бригаде су у марту и априлу разбиле домаће четнике као и четнике из Србије које је предводио Рачић, онемогућивши им тако да овладају овом територијом. У то време биле су повезане слободне територије у источној Босни, Црној Гори и Херцеговини.

Када је отпочела трећа офанзива удружених немачко-талијанских и четничких снага, Прва и Друга пролетерска бригада имале су да изврше врло деликатне задатке. Еластичним комбинованим дејствима оне су спречиле брз продор Немаца са севера, а затим су извршиле марш у Црну Гору и Херцеговину. У борбама на Сињајевини, Јавору, Дурмитору и Гату сломљена је офанзивна снага четника и створени су повољни услови за организовано повлачење партизанских снага из Црне Горе, Херцеговине и Санџака. Врховни штаб се кретао са овим бригадама и непосредно руководио њиховом борбом.

У другој и трећој непријатељској офанзиви битка се води првенствено за људе — за кадрове, а борба за територију само у оној мери колико је потребно да би се остварио тај циљ. На одбрани слободне територије се далеко мање инсистира него што је то био случај у Србији. Тада су били наступили нови политички и војнички услови у односу на оне у Србији током прве офанзиве, али је то био и резултат дефинитивног оформљења једног стратегијског принципа да у условима партизанског ратовања треба избегавати јаче ангажовање снага у одбрани територије, јер то неминовно иде у прилог непријатељу који чезне за одсудном битком. Истина, у трећој офанзиви црногорским јединицама су четници и Талијани били наметнули круту кордонску одбрану и оне су претрпеле осетне губитке. Доласком пролетерских бригада том питању се пришло еластичније те је офанзивна снага црногорских четника била сломљена у великом противнападу батаљона Прве и Друге пролетерске бригаде на Дурмитору. Вештим маневром и енергичним дејствима ових двеју бригада којима је командовао непосредно врховни командант, сломљена је и трећа непријатељска офанзива, а почетком јуна, у ширем рејону Врбнице, било се прикупило око шеснаест батаљона црногорских, херцеговачких и санџачких партизана, не рачунајући Прву и Другу пролетерску бригаду. Слободна територије била је изгубљена. Врховни штаб се са двадесет шест батаљона налазио на просторији од неколико квадратних километара слабо насељеног и сиромашног земљишта. Али, ове јединице састављене од високо свесних и прекаљених бораца, представљале су јаку ударну снагу и биле су способне да изврше задатке постављене од Врховног штаба.

У јуну су на тој просторији формиране још три бригаде. И оне, као и раније две, налазиле су се под непосредном командом Врховног штаба. У јуну 1942. године — једини пут у току целог НОР дошло је до ненормалне ситуације. Врховни штаб са најјачом ударном снагом

нашао се ван највећих дејстава на југословенском ратишту. Практично у то време дејства од стратегијског значаја није ни било. Непријатељ је вршио офанзиву локалног карактера на Козари, док су снаге Главног штаба Хрватске претежно биле у офанзиви. У осталим покрајинама и областима вођене су борбе мањег значаја. Црна Гора и Херцеговина биле су испражњене, а такође источна Босна и Санџак. Ова се нежељена појава наметала као фатална законитост. Да би се она избегла биле су потребне дуже и далекосежније припреме него што се то раније претпостављало. Сада је било врло деликатно одлучити се за употребу групације уз Врховни штаб. Њена ударна снага била је таква да је могла брзо пренети стратегијско тежиште дејства у било коју покрајину или област Југославије, али је исто тако било очигледно да свуда не постоје подједнаки услови за постизање успеха. Приликом доношења оперативно-стратегијског плана употребе ове групације Врховни штаб имао је у виду као основни стратегијски циљ што брже омасовљење НОВ и њено организацијско учвршћење. За неколико месеци свог постојања и дејства пролетерске бригаде су показале неупоредиво веће борбене квалитете у односу на јединице које су дејствовале по територијалном принципу. Врховни командант лично је високо ценио њихову улогу и имао је идеју да што пре створи већи број таквих па и већих јединица — дивизија, способних за маневар и дејство на целом југословенском ратишту. Дакле, требало је искористити снагу постојећих бригада и кренути тамо где се најлакше могу ослободити целокупне снаге народа и мобилисати хиљаде бораца за нове јединице. С обзиром на место где су се тада налазили Врховни штаб и група бригада, као и војно-политичку ситуацију у Југославији, постојале су две могућности: продор у Србију или у Босанску Крајину. Србија се већ била опоравила од прошлогодишњих јесењих догађаја. У њеном источном делу дејствовали су јаки одреди, а такође су оживела партизанска дејства у Шумадији. Али, у Србији су се налазиле јаке снаге окупатора и домаћих издајничких формација. Постојала је опасност да ће се група бригада упустити у непрекидне борбе са надмоћнијим непријатељем, те да неће успети да ослободи потенцијалне ослободилачке снаге народа до мере којом би било осигурано постизање основног циља. У Босанској Крајини ствари су стајале боље. До ње се могло доћи кроз зону са врло slabим усташко-домобранским гарнизонима и без борбе. У Крајини су биле стациониране усташке и домобранске снаге. Немци су имали гарнизон само у Бањалуци. С друге стране, тамо је већ постојала извесна слободна територија и јаки партизански одреди, јединство народа било је сачувано. Крајина је имала солидну економску базу, а и велике резерве људства и то добрих борбених квалитета. И по свом географском положају Крајина је била погодна за руковођење ослободилачком борбом у целини, нарочито за испољавање јачег утицаја Врховног штаба на дејство у Хрватској, Словенији и Далмацији. Руководећи се поменутиим разлозима Врховни штаб се и одлучио за ову другу варијанту.

Крајем јуна група бригада је кренула према Босанској Крајини дејствујући офанзивно на широком фронту; тиме је отпочела летња офанзива НОВ 1942. године по свом замаху и значају једна од највећих у току целог НОР.¹⁸⁾ Разбијање калиновичких четника, рушење дела пруге Сарајево — Коњиц, продор кроз тзв. „демилитаризовану зону” у којој је до тада утицај снага НОВ био незнатан, ликвидација непријатељских гарнизона у горњем току Врбаса и Ливањском и Дувањском пољу, били су резултати прве етапе ове велике офанзиве. Ови успеси групе бригада до темеља су уздрмали марионетску НДХ. Немци су такође били забринути. Њихови стратези су сматрали да су трећом офанзивом у великој мери ослабили снагу НОВ. Брзи и велики успеси групе бригада дошли су као потпуно изненађење за немачко командовање на Балкану. Завршетком прве етапе ове офанзиве били су створени повољни објективни и морални услови за експанзију ослободилачких снага у овом делу земље и она је одмах и уследила. Већ у јулу Босанска Крајина се по замаху борбе претворила у стратегијско тежиште дејства у југословенским размерама. Ослобађан је град за градом, формиране су нове бригаде.

Успех снага НОВ у Босанској Крајини снажно се и позитивно одразио и на друге области и покрајине, нарочито на Лику, Кордун, Банију и Славонију; ослободилачки покрет у Далмацији добио је јачи замах, а сви ови успеси позитивно су се одразили и у Словенији. Чишћењем долине Уне и ослобођењем Бихаћа почетком новембра 1942. године спојене су слободне територије у Босанској Крајини и Хрватској, чиме је створена јединствена слободна територија просторно већа од оне у западној Србији. Њен војно-политички центар био је Бихаћ. До новембра формирано је 36 бригада, а у новембру указима Врховног команданта формирано је девет дивизија и два корпуса. Снага НОВ виšekратно је нарасла и бројала је око 150.000 људи. То више нису били партизански одреди везани за своја села, већ добро организована и наоружана сила способна за извођење операција великих размера. Овим је био испуњен стратегијски план Врховног штаба о бројном повећању и организацијском учвршћењу јединица. Сада Врховни штаб примењује принцип подељеног командовања већим јединицама. Под својом непосредном командом, у својству стратегијске резерве, задржава само четири дивизије, док су остале дивизије и самосталне бригаде под командом главних штабова покрајина, односно оперативних штабова појединих области.¹⁹⁾

У то време, када је Паулусова групација била потучена под Стаљинградом, а немачке трупе у Африци преживљавале последње

¹⁸⁾ Овај значајан период НОР недовољно је обрађен у нашој литератури са аспекта теорије ратне вештине. „Походи” и „марш-маневри” нису адекватни термини. То је, у ствари, била велика офанзива или кампања која је трајала пуних шест месеци и која се састојала из низа операција.

¹⁹⁾ Што се тиче командовања корпусима (I хрватски и I босански) ту се у почетку појављује нека линија „двојног” командовања, пошто је често Врховни штаб непосредно утицао на њихово дејство. У каснијим фазама корпуси су претежно били непосредно под командом Врховног команданта.

дане, војна руководства сила Осовине озбиљно је забринула ситуација у Југославији, а нарочито тако велика слободна територија недалеко од обале Јадранског мора, тако да је могла послужити као солидан ослонац савезничком поморском десанту. Немачка Врховна команда констатује да су јој дивизије у Југославији недовољно наоружане и слабо покретљиве, те предузима хитне мере за отклањање ових слабости. Немачки војни експерти почињу да увиђају да за ратовање у Југославији треба имати и посебне тактичке па и стратегијске принципе. Једни су предлагали формирање специјалних лако покретљивих јединица нарочито обучаваних за борбу против партизана, док су други сматрали да је потребно укидати мање и стварати веће гарнизоне из којих предузимати офанзивна дејства ширих размера по времену и простору, примењујући тактику „непрекидних исцрпљујућих гоњења”.

Постојање велике слободне територије у средишту Југославије и снажне НОВ омогућило је коначну афирмацију НОВ на међународном плану и афирмацију КПЈ као њеног организатора и предводника. Руководећи људи савезничких земаља били су принуђени да се озбиљно замисле на питању ко стварно води ослободилачки рат у Југославији. Без обзира на то шта је ко прижељкивао, чињенице су се тврдоглаво наметале и са њима се морало мирити.

У циљу ликвидирања слободне територије и уништења главних снага НОВ Немци и Талијани, уз помоћ домаћих издајничких снага, отпочели су своју познату четврту офанзиву. Овај непријатељев подухват није се по својим оперативно-стратегијским концепцијама битно разликовао од претходног. На кружној основи нагомилане су јаке снаге са задатком да продире према центру слободне територије да је раскомадају, расеку снаге НОВ и изолују на мање групе па да их по деловима униште. У основи је то била једна модификација „блицкриг” концепције.

Припремајући се за дејство у овој непријатељској офанзиви Врховни штаб је за разлику од ранијих офанзива, тежио да непријатељу наметне своју иницијативу. Док су у ранијим непријатељским офанзивама снаге НОВ дејствовале претежно дефанзивно и напуштале слободну територију у потпуности, у четвртој Врховни штаб формира снажну оперативну маневарску групу јачине четири дивизије која прелази у офанзиву, а делом снага води задржавајућу одбрану и везује за себе главне непријатељске снаге. Снагама Главног штаба Хрватске и I босанског корпуса било је наређено да се извуку испод удара непријатеља, а кад његове главне снаге прођу, онда поново стварати слободну територију. Оно што није било могућно остварити у западној Србији 1941. остварено је сада. Само, сада је било могућно дејствовати на тај начин, јер се располагало са довољно снага. Врховни штаб није водио рачуна само о томе како да избегне удар јачих непријатељевих снага, већ је искористио околност што су биле концентрисане на једној просторији, izmanевровао их и остварио нове задатке оперативно-стратегијског значаја. Наиме, Врховни

штаб је планирао једну противофанзиву широких размера која је имала за циљ да се у првој етапи пробије непријатељски обруч тамо где је најслабији, а затим разбије четништво на територији Херцеговине, источне Босне и Црне Горе. У другој етапи требало је извршити продор у југоисточни део Србије и дати већи замах оружаном борби у овој покрајини, чиме би се дао јачи подстрек развоју оружане борбе у Македонији, а истовремено угрозила Моравско-вардарска долина — главна немачка копнена саобраћајница на Балкану. Као што се види, овај задатак, по размерама и стратегијско-политичком значају, можда је чак превазилазио онај који је изводила група бригада. Истина, у овом случају су и снаге биле веће. Дакле, сада је тенденција Врховног штаба да оствари више оперативно-стратегијских тежишта, за разлику од дотадашње кад је постојало само једно, и да тако још више развуче непријатељеве снаге и учини их мање ефикасним и неспособним за маневре већих размера. Стварањем једног оперативно-стратегијског тежишта на југоистоку земље желео се дати подстрек народима осталих балканских земаља на оружану борбу против фашизма.

Прва етапа ове грандиозне офанзиве потпуно је успела. Битка на Неретви задовила је свет. Четништву је задат смртоносни ударац од којег се више никад није опоравило. Ликвидирани су многи гарнизони у Херцеговини и Црној Гори. Пролетерске дивизије су наступале незадрживо.

Друга етапа није се могла реализовати делом због великог броја рањеника које је оперативна група транспортовала и које је претходно требало лечити, а више због огромног напора немачке Врховне команде да осујети намере Врховног штаба. Немци су били принуђени да измене свој општи стратегијски план и да за потребе југословенског ратишта пребацују дивизије са Источног фронта. Захваљујући оваквом напору Немци су били у стању да одмах предузму пету офанзиву. За овај подухват они су максимално ангажовали и снаге домаћих издајника. Обезбедивши изванредно велику бројну надмоћност, уз коришћење земљишних услова који су му погодвали, непријатељ је успео да заустави даљу офанзиву маневарске групе Врховног штаба и да јој наметне своју иницијативу. Уствари, да није било рањеника који су јој спутавали маневар, група би се пробила у жељеном правцу и наставила планирану офанзиву.

Пета непријатељска офанзива стварно је дошла изненадно, тако да Врховни штаб није могао предузети правовремено мере које би довеле наше снаге у повољнији оперативни положај. Тако је непријатељу пошло за руком — једини пут у току целог НОР — да изврши тактичко окружење главних снага НОВ и то на земљишту које је више ишло на руку нападачу. Али, и у овако драматичној ситуацији Врховни штаб дејствује енергично и смишљено. Он одустаје од ранијег оперативно-стратегијског плана и ствара нови, који је имао опет две етапе. У првој требало је извршити пробој непријатељског обруча и пробити се у слободан простор; у другој је требало довести

маневарску групу у област у којој би могла да изврши задатак стратегијског значаја, како би се донекле надокнадило оно што није постигнуто првобитним планом. Због присуства великог броја рањеника Врховни штаб бира такав правац пробоја како би се за што краће време приближио некој јачој групацији НОВ. Да није било тако много рањеника, вероватно су се могли предузети пробоји и у неком другом правцу, па чак се не би смела одбацити ни могућност продужења дејства у духу првобитног плана, што би се могло постићи забацивањем за леђа немачких снагама које су наступале са истока. Овако су чисто хумани обзир — брига за рањенике — постали пресудни приликом избора дејства и морали су се прихватити врло неповољни услови борбе коју је непријатељ наметао. Прихваћена је борба у тактичком окружењу што се сматрало, а и данас се сматра, врло опасним. Да би се то избегло постојао је само један начин — оставити рањенике у ширем рејону Дурмитора са великом вероватноћом да ће бити уништени. Морални обзир то нису дозвољавали па ма колико било очигледно да ће група везивањем за рањенике довести у питање свој опстанак.

Дакле, Врховни штаб је овде свесно ризиковао. Он се уздао у чврст морал и високе борбене квалитете јединица маневарске групе. Сем тога, он је предузео хитне мере да би побољшао оперативнотактички положај групе, што постиже правовременим посудањем Вучева. У овој драматичној ситуацији Врховни штаб је морао да извршава врло сложене и деликатне задатке. С једне стране, непосредно командујући појединим дивизијама из састава Оперативне групе, решавао је проблеме тактичко-оперативног значаја, а са друге, морао је да усмерава дејства осталих снага НОВ у циљу слабљења непријатељске офанзиве и олакшања положаја оперативне групе.

После вишедневних крвавих борби, противно законима регуларног ратовања, оперативна група се пробила на север. Прешавши комуникацију Фоча — Калиновик она је прешла у офанзиву и за неколико дана разбила романијске, озренске и мајевичке четнике, а такође нанела тешке губитке немачкој „Вражјој дивизији” која је настојала да је гони.

Продором Оперативне групе Врховног штаба у шири рејон Озрена и Мајевице завршава се једна етапа у развоју НОР-а, заправо наступа прелом. У то време — после двогодишњег ратовања НОВ, слома последње немачке офанзиве на Источном фронту и завршних борби за заузимање Сицилије — били су створени објективни услови за квалитативну и квантитативну измену односа снага на југословенском ратишту у корист НОВ.

Предстојала је непосредна капитулација Италије. Требало је разоружати њених тринаест-четрнаест дивизија стационираних у Југославији и њиховим наоружањем опремити стотине хиљада нових бораца чији се прилив реално могао очекивати. Тиме би НОВ постала бројно па и технички супериорнија над непријатељем. Обезбеђење успешног разоружања талијанских гарнизона постављало се пред

Врховни штаб као задатак од прворазредног стратегијског значаја. Он је морао да ради врло енергично и смишљено. У то време цела Југославија била је захваћена ратом. Све покрајине, па и неке области, имале су оформљена своја оперативно-стратегијска и оперативна тежишта дејства која су се ослањала на слободне територије. Процес иницирања — распламсавања оружане борбе, који је извео Врховни штаб са непосредно потчињеним снагама, био је готово завршен (још не сасвим у Македонији и на Космету). Свака покрајина је већ имала довољно снага за даље проширење оружане борбе на својој територији. Али, неке покрајине и области на којима је требало решити нов стратегијски задатак нису имале довољно снага за његово извршење.

У то време су се најјаче талијанске снаге налазиле на територији Црне Горе и Далмације. Наше снаге које су дејствовале тамо биле су недовољне да би могле да разоружају Талијане и истовремено спрече продор Немаца. Отуда се Врховни штаб одлучује да расформира своју Оперативну групу, а тиме и стратегијску резерву. Другу пролетерску и главне снаге Треће дивизије упућује у Црну Гору и Санџак и од њих формира Други ударни корпус, а Прву пролетерску и Прву далматинску бригаду из Треће дивизије упућује у Далмацију. Не одморивши се од V непријатељске офанзиве, ове јединице су пошле на извршење нових задатака. Дејствујући брзо и одлучно, оне су успеле да принуде талијанске гарнизоне на капитулацију. Настојање Немаца да постигну исти циљ у своју корист било је осујећено. У руке НОВ пао је огроман ратни плен. План Врховног штаба био је испуњен.

У даљем развоју НОР Врховни штаб више не настоји да формира неку непосредно потчињену стратегијску резерву, већ стратегијско тежиште дејства остварује померањем оперативних тежишта, односно груписањем снага у фази комбинованог ратовања (фронталног и партизанског), што у овом чланку неће бити разматрано.

О ОДНОСИМА У АРМИЈИ

Односи међу људима у армији уопште, а посебно између претпостављеног и потчињеног, представљају један од битних елемената њеног морално-политичког стања. Они могу бити такви да или стимулативно или дестимулативно делују на јачање ударне моћи оружаних снага.

Ти односи пресудно зависе од друштвено-економских односа који владају у одређеној земљи и циљева ради којих постоје њене оружане снаге. Тако, на пример, у армији Фридриха Великог главни регулатор односа између претпостављеног и потчињеног била је батина. То је разумљиво кад се има у виду да је та армија била професионално-плаћеничка, састављена од људи „с конца и конопца“ који су јој служили искључиво ради новца, а нису се одушевљавали никаквом идејом¹⁾. Таква армија била је потпуно адекватан израз читавог оног конгломерата реакционарних феудалистичких односа који су владали у тадањој Пруској. Слично је било и у армији царске Русије, у којој су нељудски односи били одраз реакционарно-феудалистичких-капиталистичких односа. У старој југословенској војсци дрил је у значајној мери био регулатор односа, нарочито између подофицира и војника и официра и подофицира. Такви односи, разуме се, били су последица и адекватан израз реакционарних, капиталистичких друштвених односа у старој Југославији.

У савременим условима квалитативно нов, прогресиван и у највећој могућној мери хуман однос међу људима, између претпостављеног и потчињеног, може бити обезбеђен само у армији социјалистичког типа и, наравно, у прошлости и садашњости у одговарајућем степену у оним армијама у чијим земљама владајуће друштвено политичке снаге одражавају интересе народа у датом историјском периоду. То никако не значи да се самим освајањем политичке власти

¹⁾ „Пруска армија представља скуп странаца свих националности, најразноврснијих особина, религија, обичаја и карактера, њих једино повезује у једну целину железно уже зверске дисциплине. Та суровост и пажња, вечно упозоравање на строго поштовање установљеног реда, претвара армију у велику, регуларну дејствујућу машину... У таквим условима према пруској армији се треба односити као према једној од најстрашнијих у Европи, али ако само на један минут буде ослабљена жица која је покреће и сви се њени разнородни делови одвоје један од другог, та ће се машина претворити у рушевину.“ (Генерал Лојд)

од стране радничке класе аутоматски решава проблем успостављања социјалистичких, хуманих односа између претпостављеног и потчињеног, старијег и млађег и у армији. Тешкоће објективне природе у том погледу тако су велике да је потребна огромна активност и велика умешност субјективних фактора (људи) да би се оне постепено успешно савлађивале. Набројаћемо само неке од њих.

Остаци старог у свести и схватању људи не ишчезавају одједном самим актом преузимања политичке власти од стране радничке класе. Напротив, они се задржавају још дуго и потхрањују у материјалном погледу из остатака старих, капиталистичких економских односа који се, такође, не могу одједном ликвидирати.

У прелазном периоду од капитализма ка социјализму бирократизам се закономерно јавља као главна опасност на путу изградње социјалистичког друштва. Он извире из господарећег привредног положаја државе који се до сада показао неизбежним у почетној етапи изградње социјалистичких земаља поготову оних које су почеле да изграђују социјализам као економски неразвијене земље. Све то, разуме се, не може а да не остави трага и на односе међу људима у друштву, а тиме неизбежно и у оквиру оружаних снага.

Одређени елемент универзалности који се испољава у животу свих армија, без обзира на њихов карактер и циљеве, овде се, на подручју развијања односа међу људима у армији, испољава у неопходности примене опште-армијског принципа „наређење претпостављеног закон је за потчињеног“. У таквој ситуацији позитиван развитак односа међу људима и у армији социјалистичке земље одлучујуће зависи од тога да ли је руководећа политичка снага — партија радничке класе — изабрала правилан, доследан социјалистички и антибирократски пут друштвеног развитака. Ову потребу, разуме се, не може у основи надоместити ма какво деловање субјективних фактора — људи — али је чињеница да је у армији, у чијој је земљи позитивно решен поменути проблем, остварен главни услов за успешно деловање команди, старешина и партијске организације на плану борбе за развијање правилних односа међу људима.

Искуство наше, октобарске, кинеске и других револуција показало је да се у процесу оружаног дела тих револуција у оружаним снагама развијају односи између људи и претпостављених и потчињених на специфичној основи. У нашем ослободилачком рату широко је поред осталих форми примењивана критика и претпостављеног старешине за испољене слабости и грешке не само на основним организацијама и партијским комитетима КПЈ, већ и у јединицама. Тако је на широко практикованим четним и батаљонским конференцијама примењивана критика не само између војника и војника, већ између војника и старешина и уопште потчињеног и претпостављеног. Таква пракса несумњиво је много доприносила васпитању бораца и морално-политичком јединству оружаних снага. Разуме се, завршетком рата настају нови услови који захтевају уношење и извесних нових форми у односе између претпостављених и потчињених. У тој ситуацији битно је сачувати и даље развијати дух и суштину односа међу при-

падницима оружане силе који су формирани у оружаном периоду револуције. Међутим притом се мора, како је искуство показало, водити рачуна о различитим тенденцијама.

С једне стране, под фирмом борбе против „партизанштине“ и потребе „војнизације“ долази до извесних крутости у односима међу људима. Овде би било интересантно рашчистити и сам појам „партизанштина“. У ствари, његова права садржина треба да обележи осуду покушаја враћања на старе форме односа међу људима у армији — тј. копирање тих форми у новим условима, а никако осуду форми односа међу људима који су владали у једном одређеном рату и као такви били оправдани и прогресивни у одређеним историјским околностима. С друге стране, под плаштом „очувања старих другарских односа“ даје се отпор извесним мерама које су неопходне ради обезбеђења потребне војничке дисциплине у новим условима. Ти нови услови огледају се, сем осталог, у извршавању нових задатака мирнодопске изградње оружаних сила, уместо ратних, и у новим условима личнога живота припадника оружаних снага. Они са своје стране делују на то да се и код људи са високом друштвено-политичком свешћу појављују одређене, у осталом разумљиве, слабости које објективно немају услова за испољавање у периоду рата.

Питање односа међу људима, односа између претпостављеног и потчињеног, у оквиру морално-политичке припреме наше оружане силе у послератном периоду налази се увек у центру пажње. Стечена искуства у том погледу веома су драгоцена.

Наша земља се у периоду 1945—1950 године налазила у фази развитка познатог под именом — период административног социјализма. Тај административни социјализам, иако у суштини прогресиван с обзиром на конкретне историјске услове који се нису могли и смели пренебрегнути, носио је са собом и извесне негативне појаве као објективно неизбежне пратиоце, који су представљали погодно тле за потхрањивање разних субјективних слабости код људи. Све то није могло а да се не одрази и на односе између претпостављеног и потчињеног у армији. Увођењем радничког самоуправљања 1950 год. отпочиње нов период у развоју нашег социјалистичког друштва и социјалистичке демократије. Већ до сада постигнути су крупни резултати како на плану материјалне изградње, тако и на плану развијања социјалистичких односа међу људима у нашем друштву и армији.

Тај динамичан процес развијања односа у нашем друштву захватио је, природно, на специфичан начин и односе међу људима у армији. Армија се у том погледу налази у веома деликатној ситуацији: с једне стране, мора се поштовати једна од објективних законитости армијског живота „наређење претпостављеног закон је за потчињеног“, а с друге стране, мора се у духу и у складу са усавршавањем социјалистичких друштвених односа у земљи наш војник, потчињено и млађе војно лице уопште и старешина посебно, развијати као иницијативан и активан фактор у процесу армијског развитка и изградње. Међутим, овде се не ради ни о каквој „неразрешивој противречности“, већ о потреби да се све веће развијање иницијативе код потчињеног

и млађег војног лица, и развијање односа између претпостављеног и потчињеног, усклађује са поштовањем једног од битних принципа армијског живота.

Морално-политичко јединство припадника НОВ и ПОЈ било је у току рата један од главних извора њихове борбене и ударне способности. Ратна пракса је то непобитно доказала. Оно ће такву исту улогу имати и у евентуалном будућем сукобу, јер наша ЈНА може водити само наметнути јој свенародан, одбрамбени рат у циљу одбране националности своје социјалистичке домовине. Наиме, „... ако буде дошло до атомског рата, једини спас ће у таквом рату бити да народ не губи вјеру у своје способности, већ да буде јединствен и монолитан, а да сваки војник буде способан да се сам снађе на сваком месту. Такав евентуални рат не би био фронталан, већ би захватио читаву земљу...“²⁾ Или: „... немојте никада заборавити на оно што је стварало то монолитно јединство у најтежим часовима — немојте заборавити на дух другарства између претпостављених и потчињених...“³⁾ Значи, и тада ће бити пресудно морално-политичко јединство припадника оружане силе, а у оквиру овога односи међу људима.

Морално-политичко јединство наших оружаных снага неоспорно је њихова изразита карактеристика не само данас, у мирнодопском стању, већ ће то бити и у евентуалном рату у коме би се сви грађани социјалистичке Југославије претворили у јединствену и несаломљиву оружану силу. Па, ипак, непрекидни напори за јачање морално-политичког јединства, а у оквиру њих посебно усавршавање правилних војничких и социјалистичких односа међу људима, представља кључни и увек актуелан задатак команди, старешина и организације СК. Многобројни су разлози који условљавају такву оријентацију, али се они у суштини сведе на три основна:

— Непрекидно продубљивање социјалистичких односа међу људима у нашем друштву, на бази усавршавања непосредне социјалистичке демократије — система радничког и друштвеног самоуправљања — императивно захтева стално усавршавање правилних војничких и социјалистичких односа међу људима у армији. Друкчије не може бити, пошто је наша социјалистичка армија неодвојив део нашег друштва, па према томе и његовог кретања напред. Јер, реч је управо о томе да се на бази развитка непосредне социјалистичке демократије — система радничког и друштвеног самоуправљања — непрекидно продубљују социјалистички односи међу људима и кује лик грађанина којег иницијатива у животу и раду краси као једна од основних особина. Он долази на одслужење војног рока са већ развијеном навиком и схватањем да се његови оправдани предлози, мишљења и сугестије на одговарајућим трибинама органа радничког и друштвеног самоуправљања подстичу и усвајају. Другим речима, он се све више осећа као активан чинилац у друштвеном развоју. Зато

²⁾ Маршал Тито у говору питомцима ВА 1. октобра 1958. год., *Народна армија* бр. 1001 од 3. X 1958.

³⁾ Јосип Броз Тито: *Говори и чланци, Напријед*, Загреб, 1959., стр. 374. (Из говора официрима скопског гарнизона).

он очекује и сматра природним да се испољи као активан фактор и на свом новом радном месту — у армији. Таква тенденција је сасвим конструктивна и са становишта потребе изградње оружаних снага. Ствар је само у томе да се она испољи у таквим облицима који су у складу са специфичностима армије. Коначно, припадници армије у току свог боравка у њој продубљују одговарајуће навике и искуства (смисао за плански, педантан рад и сл.) који и те како позитивно делују на њихово учешће у друштвеном животу по одслужењу војног рока.

Наиме рече је о овоме: Не може се недемократским методима постићи жељени резултат у промењеним друштвеним условима, међу људима који су навикли и све више навикавају да учествују у друштвеном раду. За нас је појам непосредне демократије воља, свест и насушна потреба савременог југословенског човека да учествује у друштвеном раду. Треба рећи да се томе не противе, већ управо војном организму такви људи и такав метод рада одговарају. Разуме се да тада и управо стога не може бити ни говора о томе да се о наређењу предпостављеног дискутује и о томе да ли ће се или неће наређење извршити. Према томе, за нашу демократичност је битно пуно, свесно и непосредно учествовање у свим задацима, а то су управо и највише врлине војника и старешина. Спровести оно што захтева пун војнички живот, значи остварити пуно учешће сваког припадника армије у задацима који треба извршити.

Наша војна доктрина, која је усклађена са политичком — Програмом СКЈ — нашом и међународном војном и друштвено-економском стварношћу, представља камен темељац изградње оружаних снага. Она захтева старешину и војника са високим степеном друштвено-политичке свести, дисциплине, иницијативе и техничке обучености да би се показао одлучујућим фактором победе у евентуалном будућем рату — у успешном вођењу по формама најразноврснијих борбених дејстава, веома активних, брзопокретних, маневарских и сложених, чије је извођење условљено крајњим физичким и умним напрезањима. Све веће продубљивање правилних односа најбрже кује лик борца и ратника за таква борбена дејства.

— И за армију, иако се њено морално-политичко јединство истиче у оквиру морално-политичког јединства нашег социјалистичког друштва, важе и ове оцене и оријентације Програма СКЈ: „Друштвено економско уређење у Југославији не представља ни хармоничан, „социјалну симбиозу“, ни идиличан напредак, самозадовољан својим „крајњим савршенством“... Ништа што је створено не сме за нас бити толико свето да не би могло бити превазиђено и да не би уступило место ономе што је још напредније, још слободније, још људскије“...⁴⁾

Ова три фактора захтевају непрекидно усавршавање односа међу људима у армији који никада не могу достићи „крајњи домет“ у свом развоју. Усавршавати те односе значи јачати основ морално-

⁴⁾ VII конгрес Савеза комуниста Југославије, Култура, Београд, 1958, стр. 325. и 424.

политичког јединства наших оружаних снага као основне гаранције победе у евентуалном рату, јер „и у сваком будућем рату основни чинилац и одлучујући фактор победе остаће човек — људи који треба да се користе ратном техником“.⁵⁾

Главни фактор — фактор објективне природе — од којег пресудно зависи усавршавање правилних односа међу људима у армији, друштвено-економски односи нашег друштва, сасвим је повољан. Наиме, ти се социјалистички друштвено-економски односи све више демократизују и хуманизирају. И не само то. Читав наш друштвени развитак тежи стварању новог човека, а то условљавају и нови односи који се у том процесу све више унапређују, поред осталог, и зато што тај нови човек, повратно делује на односе и даље их развија. Томе несумњиво много доприноси и армија јер је и она један од значајних фактора који васпитавају нашег човека.

Управо због тога од деловања субјективних чинилаца у армији — команди, старешина и организација СКЈ — одлучујуће зависи да ли ће у пуној мери искористити повољну објективну друштвену стварност за даље развијање правилних војничких односа међу људима. Може се рећи да они ту ситуацију, у сваком случају, у суштини користе у пуној мери. Међутим, пошто ти односи, како је већ речено, не знају за „крајњи домет“, пошто се увек отварају нови проблеми, могућности и перспективе на подручју њиховог усавршавања, то је потребно указати на неке од тих проблема и могућности чије интензивно и умешно решавање и коришћење у практичној делатности команди, старешина и организација СК убрзава процес продубљивања правилних односа у армији.

Пре свега, метод командовања и руковођења од стране команди и старешина све се више афирмише као прворазредан субјективни фактор од којег зависе темпо и резултати усавршавања правилних војничких и социјалистичких односа међу људима. Метод командовања и руковођења мора се, очевидно, непрекидно усавршавати како у складу са потребама изградње оружаних снага тако и упоредо са непрекидним процесом продубљивања социјалистичких односа у нашем друштву. Пракса показује да тај метод позитивно утиче на развитак међусобних односа, пре свега, у оној мери у којој су у његовој садржини развијени елементи: консултовања, подстицања и усвајања оправданих предлога и сугестија потчињених; отпора тенденцијама појединаца за либерализацијом односа међу старешинама у негативном смислу; од степена непосредног ангажовања сваког старешине у решавању задатака изградње своје јединице; од поштовања и подстицања конструктивне иницијативе у раду војника и потчињених старешина.

У нашој армији, од њеног формирања, претпостављене старешине су у свом методу рада широко примењивале праксу консултовања и коришћења мишљења, предлога и сугестија потчињених и мла-

⁵⁾ Говор генерала армије Ивана Гошњака на III конгресу УРОЈ-а, Народна армија бр. 1023 од 14. III 1959.

дих војних лица у најразноврснијим формама: приликом реферисања, састанака с првопотчињеним старешинама, партијских састанака, војничких конференција итд.

У току НОР-а било је, такорећи, правило, да се користе и позитивна и негативна искуства из протеклог боја — акције констатована на четним и батаљонским конференцијама, као и предлози, мишљења и сугестије бораца и потчињених старешина. Такве конференције не само што су позитивно деловале на извршавање следећих борбених задатака, већ су се веома повољно одражавале на развитак односа између претпостављених и потчињених војних лица.

Командири, команданти и политички комесари су и у најдраматичнијим борбеним ситуацијама — пре доношења одлуке — најчешће консултовали не само потчињене старешине већ и борце. Сваки учесник НОР-а сећа се многих таквих примера. Наводим само један из битке на Сутјесци. Други батаљон (Чачански) Друге пролетерске бригаде одступао је 7. јуна 1943. године правцем с. Врбница — Зеленгора. Зачеље је притискивала јака усташко-немачка колона, а чело се нашло изненада под ватром заседе делова немачке 369. дивизије. Питање је било: ка Лучким колибама у састав бригаде или самосталан пробој кроз Зеленгору. Штаб батаљона је после консултовања са командирима чета и најближим борцима у колони и под унакрсном митраљеском ватром одлучио да се иде у састав бригаде. Одлука се показала правилном. Таква пракса у методу командовања и руковођења снажила је атмосферу међусобног поверења и поштовања.

У решавању задатака мирнодопске изградње наше армије непрекидно се путем најразноврснијих форми негује и развија консултовање потчињених у командовању и руковођењу јединицама. Разуме се да су сада за то створене нове, веће могућности и потребе. Мањевише та је пракса развијена готово код свих команди и старешина. Међутим, није проблем у субјективној, идејној оријентацији већ, код појединих старешина и команди, у коришћењу одређених и изналажењу нових, целосходних форми и облика за развијање правилних односа: консултовање, усвајање и коришћење предлога, сугестија и иницијатива потчињених у командовању и руковођењу повереном јединицом, командом, установом. Говорећи о односима у армији друг Гошњак је једном приликом рекао: . . . „у народној армији, као што је наша, је и обавезно потребна и нужна демократичност у односима како између самих официра тако и у односима између официра и подофицира, као и у односима једних и других према војницима. То треба да долази до изражаја и у служби, а не само ван ње“.⁶⁾

У животу и раду јединица снажно долазе до изражаја већ традиционалне четне и батеријске војничке конференције, а у задње време у неким јединицама упоредно с тим све се више афирмишу водне, а нарочито одељенске конференције (састанци). Посебну пажњу заслужује афирмација одељенских састанака који пружају могућност најшире критике и самокритике, давања мишљења и предлога и ко-

⁶⁾ Генерал армије Иван Гошњак, *Народна армија* број 911 од 27. децембра 1956. год.

начног решавања такозваних „ситница“ од којих се у ствари састоје крупне ствари. Анализа кретања морално-политичког стања у јединицама једне дивизије у петомесечном периоду показала је веома позитивну улогу четних (батеријских), водних, а нарочито одељенских конференција у борби за смањење дисциплинских грешака и престапа појединаца. Међутим, битно је, по мом мишљењу, уочити ово: у овим конференцијама, а нарочито одељенским, крију се могућности које треба користити у процесу командовања и руковођења, али је зато потребно поклањати све већу пажњу квалитету припреме и руковођења тим конференцијама од стране командира и, што је најважније, далеко више користити оправдане предлоге, сугестије и критичке примедбе са тих конференција јер то, несумњиво, веома позитивно утиче на развитак односа међу људима и омогућује успешније командовање и руковођење јединицом.

Једна команда је, на пример, у припреми саветовања са првопотчињеним командантима, у циљу припреме реферата о кључним питањима борбене изградње дотичне јединице, тражила од њих мишљење о свом методу (стилу) рада, тј. да ли им он олакшава или отежава командовање и руковођење. У добијеним информацијама, по мишљењу команде која их је тражила, претежна већина оцена и запажања била је реална. На основу тога она је одлучила да све што је позитивно у њеном методу рада даље развија, а да на мањи број неоправданих или нереалних примедби и предлога да аргументовано образложење.

Наравно, било би некорисно апсолутизирати било који облик активности у продубљивању атмосфере слушања, подстицаја и коришћења оправданих предлога потчињених у командовању и руковођењу па и, разуме се, напред поменути. Шта више, било који представљени старешина у основи може сагледати шта потчињени мисле о његовом и методу рада његове команде кроз редовно, сукцесивно решавање одређених задатака. У вези с тим он усваја и користи предлоге и мишљења који му помажу, односно доприносе даљем усавршавању не само његовог већ и стила рада команде у целини.

Каткада има питања за која потчињенима није јасно зашто нису или зашто су баш на одређен начин решена. Пракса показује да је потребно на састанцима, или на неки други начин, то разјаснити, јер се тако избегавају разни могућни неспоразуми у односима између потчињених и претпостављених и у решавању задатака борбене изградње. Неоспорно је да се примена овог метода у командовању и руковођењу такође позитивно одражава на односе у јединици.

Постоји још низ могућности и форми за испољавање одређеног демократизма у односима „и у служби“, али сматрамо да нема потребе за њиховим набрајањем. Битно је рећи ово:

— Није довољно само идејно прихватити потребу правилних, другарских, људских, односа, већ је основно изналазити и разноврсне практичне акције које обезбеђују њихову непрекидну примену и развијање.

— Треба изналазити и практиковати облике активности који ће бити у складу са принципом једностарешинства у армији, тј. принципом „наређење претпостављеног закон је за потчињене“ и у складу са правилним односима међу људима. Ако се у цивилном животу демократизам у руковођењу огледа у доношењу одлука, усклађених са општом, друштвеном социјалистичком законитошћу, вољом већине у одговарајућем органу радничког и друштвеног самоуправљања, одређена демократичност у руковођењу у армији огледа се у томе што ће потчињени у одговарајуће време и на одговарајући начин давати своје предлоге претпостављеном за решење овог или оног проблема (питања); а право је претпостављеног да оцени да ли је предлог целисходан и користан и да у вези с тим одлучи да ли ће га усвојити. Немогуће је, није и не би било целисходно законски фиксирати предпостављеном у армији да мора или треба по овом или оном конкретном питању консултовати потчињене у процесу командовања и руковођења. Шта више, практично је немогуће увек консултовати потчињене, а каткад то не би било ни корисно било ради краткоће времена или неких других разлога. Међутим, суштина ствари је у потреби да сваки старешина, без обзира на степен његове организаторске и руководилачке способности, узме као метод, као важну карактеристику и оријентацију свога руковођења: максимално могуће и целисходно консултовање и коришћење оправданих предлога и мишљења потчињених у решавању заједничких задатака изградње јединице. То другим речима значи: ваља бити не само толерантан према конструктивним предлозима и мишљењима потчињених — а конструктивни су они који се крећу у оквирима друштвене и армијске законитости и постојећих, објективних материјалних могућности — већ је корисно и подстицати их у том правцу.

— Продубљивати код сваког војног старешине свест и схватање да је борба за правилне војничке односе потребна и нужна, јер је императивно тражи наш социјалистички друштвени развитак, растућа друштвено-политичка свест припадника армије и све сложене пролематика изградње и употребе оружане силе.

Елемент правилног старешинског наступања — то јест законитог издавања наређења, постављања захтева и задатака, спровођења старешинске контроле, упућивања критике (примедаба), и позивање на одговорност потчињеног — важан је елемент метода командовања и руковођења који снажно утиче и на развитак међусобних односа.

Људи су добри, али, природно, нису сви једнаки ни по својим умним и физичким квалитетима, а ни по карактерним особинама. Обично се у свакој основној јединици нађе појединаца који су оптерећени слабостима у свом раду и држању. У свему, старешине су каткада принуђене и на примену административних санкција, поред политичко-васпитних, у борби против слабости и дисциплинских грешака у јединици. Међу војницима има и таквих који су пре ступања у армију извршили поједина кривична дела или прекршаје и доживели одговарајуће друштвене санкције. Поједине, нарочито млађе старе-

шине знају испољити одређену посусталост и нестрпљење у васпитању и руковођењу оваквим људима. Такав став се, несумњиво, негативно одражава на развитак међусобних односа и јачање дисциплине, доводи до губљења вере у овакве појединце и, коначно, до захтева да се према њима примењују само административне санкције, и то преоштре и непоступне. Узрок овоме је у одсуству непрекидне, крајње интензивне, поступне и одмерене политичко-васпитне акције, као основне, и административне санкције као допуне, када и у колико је нужна у процесу васпитања таквих појединаца.

Један од битних, саставних елемената правилног старешинског наступања је сузбијање тенденција за либерализацијом односа међу старешинама у негативном смислу речи. Такве тенденције изражавају се у практичним поступцима појединаца који испољавају жељу за попуштањем и „линијом не замерити се“ када је у питању извршавање одређених, законом предвиђених обавеза, наређења и захтева претпостављених. Претпостављени старешина најефикасније сузбија овакве тенденције појединаца практичним мерама у процесу командовања и руковођења: убеђивањем у одговарајућој форми на одговарајућем месту, старешинском контролом и помоћи, позивањем на одговорност, а у неопходним случајевима и применом одговарајуће административне санкције. Ваља имати у виду да ће све већа примена консултовања и коришћења оправданих предлога потчињених у командовању и руковођењу, у оквиру свога општег тока и позитивних резултата, носити са собом као спорадичан, негативан продукт јачање тенденција појединаца за негативном либерализацијом војничких односа. Отуда се увек мора водити рачуна не само о продубљивању правилних односа, већ истовремено развијати и борбу против негативних тенденција појединаца.

Лични пример је опробано средство у процесу командовања и руковођења људима у армији не само у рату већ и у миру. Искуство показује да је у методу командовања од стране претпостављених старешина и команди необично важно да *благовремено и добро извршавају све предвиђене обавезе, и да буду непосредни извођачи одређених практичних акција*. Другим речима, иако је у функцији сваког претпостављеног старешине и команде битан елеменат њихове организаторске улоге, ипак је и елеменат непосредног учешћа у извршавању одређених задатака и те како значајан. Ово је нарочито актуелно за старешине на функцији команданта јер су они објективно, с обзиром на формацијски положај, у ситуацији да могу своје задатке преносити ни апарат или пак потписивати и одобравати све што им овај поднесе. Дobar је метод рада оних команданата и старешина који непосредно, у потребној и корисној мери, извршавају такве послове као што су: повремено одржавање предавања у облику обуке и васпитања старешинског и војничког састава, каткада израда информације, извештаја или предлога претпостављеној команди, повремено израда неког реферата за саветовање, конспеката или теза за реферат и наређење, понекад „монтирање“ тактичког, односно тактичко-оперативног задатка итд. Зашто? Зато што се тиме пружа практична и ефикасна по-

моћ потчињеним у њиховом раду, што се то веома позитивно одражава на квалитет извршавања заједничких задатака борбене изградње и, коначно, што се тиме осетно продубљује атмосфера међусобног поверења, поштовања, радног другарства и људске топлине између претпотсављених и потчињених.

Читав наш друштвени и армијски развитак, опште карактеристике и законитости евентуалног будућег рата, као и гледања на његово извођење, упућују нас на максимално развијање иницијативе сваког припадника оружаних снага и посебно иницијативе као једног од кључних елемената у методу командовања и руковођења сваког старешине и команде. Јер „основно је да се припадници Армије већ сада навикавају и да се у Армији култивише иницијатива као једна од навика и врлина које ће допринети већој бојној способности наше Армије. И у том погледу ми имамо много да учимо из времена народно-ослободилачког рата, у којем је самоиницијатива најнижих старешина и војника била на највишем нивоу.“⁷⁾

У пракси има случајева међусобног супродстављања иницијативе, дисциплине и законитости са различитим мотивацијама: по некад се одсуство довољне активности да се развије сопствена или неразумевање за иницијативу потчињених старешина правда тежњом за одбраном дисциплине, закона, јединства мисли и ауторитета „претпостављеног“; по некад се „дивља иницијатива“, а то је она која је деструктивна јер се не креће у оквирима армијске и друштвене законитости, покушава прогласити позитивном итд. Међутим, нама су подједнако потребни максимална дисциплина, максимална конструктивна иницијатива и максимално поштовање законитости и да су све те категорије у непрекидној, дијалектичкој повезаности. Погрешно би било ако бисмо се на рачун једне од њих супродстављали осталима. Ово и ради тога што ће у процесу даљег развитка наше армије схватање садржине и међусобног односа дисциплине, иницијативе и поштовања законитости бивати све актуелније. Међутим, као и до сада исправним ће се показати само оно схватање које и у пракси представља максималну свесну дисциплину, максималну конструктивну иницијативу и максимално поштовање законитости — у њиховом пуном јединству. Свака иницијатива команде, старешине, војника, која се креће у духу и у оквирима законитости треба да добије пуну моралну подршку старешина и организације СК и да буде искоришћена као подстицај за развијање нових, конструктивних иницијатива на свим подручјима изградње јединица.

Поменути елементи у методу (стилу) командовања и руковођења спадају, свакако, међу кључне, од чије развијености значајно зависи не само квалитет извршавања задатака борбене изградње већ и развитак правилних односа међу људима у армији. Отуда је првенствени задатак претпостављених команди и старешина да својом методом рада, контролом и помоћи утичу на потчињење команде и старешине да они у свом методу командовања и руковођења негују и продуб-

⁷⁾ Генерал армије Иван Гошњак, *Народна армија* број 1104 од 30. септембра 1960. год.

љују поменуте карактеристике и тиме унапређују односе међу људима. И организација СК игра у томе видну улогу ако прати, анализира, оцењује, указује и подстиче поједине старешине (нарочито командире одељења, водова, чета — батерија) на развијање поменутих карактеристика у њиховом методу (стилу) рада.

Конечно, сви ти елементи представљају јединствену целину и зато само њихово истовремено и складно развијање даје најкрупније резултате. У противном, занемаривање ма и једног од набројаних фактора доводи до тешкоћа како у решавању разних задатака тако и у развијању правилних односа међу људима.

Ако бисмо најкраће одговорили на питање зашто су правилни војнички и социјалистички односи и уопште морално-политичко јединство наших оружаних снага данас на тако завидном нивоу онда би се одговор свео на следеће:

— зато што је морално-политичко јединство наших народа на таквом нивоу на каквом никада није било у његовој историји и на таквом степену да је заиста тешко наћи сличан пример у савременом свету;

— зато што је социјалистичка Југославија од свог настанка била крајње активна и доследна у развијању социјалистичких друштвених односа, а ови су служили као пресудан објективни фактор у развијању правилних војничких и социјалистичких односа међу људима у армији;

— зато што је наше руководство, а нарочито друг Тито, давало правилну оријентацију у борби за непрекидно усавршавање војничких и социјалистичких односа међу људима, а команде, старешине и организације СК су ту оријентацију у основи успешно остваривале. Примерно висок степен свесне и стварне дисциплине припадника наших оружаних снага базира, поред осталог, на поменутих правилним односима међу људима у нашој армији. Друг Тито је у говору официрима скопског гарнизона 3. јуна 1957. године истакао: „*Јесте, ми имамо савремену армију по духу њених припадника, а и у техничком погледу у извесном смислу*“⁸⁾. Историја ратова, а посебно нашег НОР-а, је показала да је баш тај дух, то јест степен морално-политичког јединства одређених оружаних снага, главни елемент критеријума њихове савремености.

Без обзира на постигнуте успехе, напори за непрекидним јачањем морално-политичког јединства припадника оружаних снага и посебно за јачањем правилних односа међу људима — који ће бити таман толико дуги колико и потреба за постојањем наших оружаних снага — остају трајан актуелни и главни задатак команди, старешина и организација СК. Овакво схватање се заснива на Програму СКЈ, јер ни наша армија не представља организацију ослобођену разних слабости. И њен успешан и динамичан развитак, као и успешан социјалистички друштвени развитак уопште, прате негативне појаве које про-

⁸⁾ Јосип Броз Тито: *Говори и чланци, Напријед*, Загреб, 1959., стр. 375.

истичу из бирократизма и малограђанског анархизма — који се као остаци старих схватања манифестују на односе међу људима и на специфичан начин на односе међу људима у армији.

Очевидно, раније поменуте тенденције „војнизације“ „старих другарских односа“ представљале су само својеврсне манифестације бирократизма, односно малограђанског анархизма, као остатка старих схватања и односа у одређеном периоду развитка наших оружаних снага. Додуше, неки облици њиховог испољавања у основи су превазиђени, прегазео их је успешан развитак односа међу људима у нашој армији. Међутим, треба рачунати с тим да ће поменуте појаве које прате наш социјалистички друштвени и армијски развитак уопште пратити и у одговарајућим облицима нашу борбу за усавршавање правилних односа међу људима. То је закономерно и тим треба рачунати, али је у свему томе *битно да команде, старешине и организација СК буду непрекидно у стању стваралачке и кокретне активности у борби за савлађивање конкретних облика свих негативних појава, јер ће на тај начин извршавати у пуној мери своју улогу субјективног фактора у снажном кретању процеса развијања правилних војничких и социјалистичких односа међу људима.*

Битан елеменат опште оријентације у борби за развијање односа међу људима јесте и потреба да команде, старешине и организације СК, и то сваки на свој начин, анализирају и оцењују стање односа међу људима из аспекта решавања свих задатака борбене изградње и елемената бриге о људима, бриге у свој њеној свеукупности, која се извршава свим мерама васпитања и задовољењем загарантованих материјалних потреба. У колико су целисходнији облици активности који се примењују у обуци и васпитању, материјалном пословању, усавршавању унутрашњењг реда и дисциплине или у решавању било којег задатка борбене изградње, у толико се то ефикасније одражава на успешан развитак правилних војничких односа међу људима.

Потпуковник ДОЛЧИН МОРАЧА

РАЗМАТРАЊА О ТЕЖИШТУ У ОДБРАМБЕНИМ ДЕЈСТВИМА

Борбена дејства у савременим условима имаће маневарски карактер, одвијаће се брзо и једновремено на великим дубинама, тако да ће се губити граница између фронта и позадине. Фронтони ће бити изломљени, снаге измешане и биће често могућна дејства обрнутим фронтонима. У оваквим дејствима примењиваће се атомско наоружање укључујући и наоружање тактичке намене, уз масовну примену класичног наоружања, које је у послератном периоду умногоме усавршено. Вероватна је употреба и атомских и других средстава за масовно уништавање као што су радиоактивне борбене материје, бактериолошка средства, бојни отрови и слично. Масовно ће бити употребљене оклопне и ваздушнодесантне јединице, а у првом реду хеликоптерске. Борбена дејства ће се непрекидно одвијати дању и ноћу што ће захтевати посебну издржљивост трупа и смену јединица у току дејства.

Савремена техничка средства, у првом реду атомска, обезбеђују да се пробије свака одбрамбена линија, сваки положај и појас. Због тога савремени услови не дозвољавају одсудну одбрану у досадашњем смислу и како се то до сада гледало на упорност одбране. Осим тога, одбрану је могућно изманеврисати ваздушним десантима, тј. вертикалним маневром. Могућност савременог наоружања и техничких средстава, као и све досадашње оцене о карактеру борбених дејстава у евентуалном рату, налажу браниоцу да има јаче резерве, односно друге ешалоне, ради стварања дубоке одбране, могућности извођења активних дејстава, потребе ојачања отпора првих ешелона и затварања брење створених атомским дејством; да одваја довољно јаке снаге за борбу против ваздушних десаната који ће убрзавати дејства с фронта и преносити их у дубину браниоцеве одбране.

Ове карактеристике савремених борбених дејстава, као и могућности савременог наоружања и техничких средстава, у многоме ће мењати однос напада и одбране. Оне омогућују да се релативно лако пробије свака одбрана, а с друге стране, та иста средства обезбеђују да се брзо и лако пређе у напад чак и тада кад се воде одбрамбена дејства. Ово због тога што је могућно обезбедити брз маневар у првом реду масовне ватре атомског и другог наоружања и релативно брз маневар разним техничким и борбеним средствима, а тиме и брз маневар трупа. То значи да је могућно релативно лако и

брзо прећи у напад, у првом реду због појаве атомског наоружања и усавршавања постојећих борбених и техничких средстава појавом оклопних транспортера и сл. С друге стране, сада се свака одбрамбена линија лакше пробија односно изманеврише ваздушно-десантним снагама. Према томе произлази да се однос померио у корист офанзивних дејстава, тим више када се зна да ће борбена дејства у евентуалном рату бити испреплетена одбрамбеним и нападним, укључујући и активна са ограниченим циљем.

У савременим условима одсудност ће бити мања у односу на позицијски карактер одбране вођене у другом светском рату. На одсудност у првом реду утиче атомско наоружање које има велику уништавајућу моћ, због чега се мора избећи груписање веће масе живе силе и борбених средстава на ужем земљишном простору. С друге стране, и земљиште у таквим условима не обезбеђује довољну заштитну моћ, заправо, оно пружа мању заштиту него у другом светском рату. Када се има у виду још и елеменат време, којег ће готово редовно бити мало за уређење земљишта да би се заштитиле снаге од дејства атомског и другог наоружања, онда се поменути проблем још више заоштрава. Даље, на одсудност, као што је већ истакнуто, утиче и могућност брзог пробоја и изманеврисања одбране у првом реду дејством ваздушнодесантним јединицама.

Према томе, одбрани се неће моћи поставити захтев, односно циљ, да се нападач сломи, порази и одржи брањено земљиште на одређеној линији или положају, као што је то било случај раније. Циљ одбране се у многоме мења и еластичније ће се остваривати. Измењени услови, с обзиром на појаву нуклеарног наоружања као и на карактер будућег рата уопште, утицали су поред осталог и на промену циља одбране. Захтев да се сломи нападач и да му се нанесе пораз на одређеној линији — положају не може се пред одбрану поставити као императив. Ово због тога што се не може уредити за одбрану линија или положај, а да их нападач не може пробити односно „прескочити“ ваздушно десантним трупима. Међутим, реално је одбрани поставити за циљ да се нападачу нанесу што већи губици, да се изнурава, слама његова нападна моћ у дубини одбране и тиме створе услови за прелазак у напад властитим снагама. Пошто ће нападач масовно употребити оклопне снаге, то ће се пред одбрану поставити врло важан захтев да се паралише дејство оклопних јединица и спречава њихов дубок продор. Захтев да се одржи брањено земљиште по сваку цену не може се више усвојити као правило. Треба тежити да се сачува жива сила, макар се привремено и губило земљиште. У сваком случају земљиште ће се до краја искористити бранећи сваки положај са циљем да се нападачу нанесу што већи губици, сломи његова нападна моћ и створе услови за активна дејства. То значи да се циљ одбране постиже не само дефанзивним него и активним дејствима, пре свега мањих јединица, а и већих уколико су целисходна. С друге стране, упорност одбране неће зависити искључиво од циља да се одржи брањено земљиште, као што је то до сада било, већ пре свега од задатка јединице. Добијени задатак у многоме ће утицати

и на то колико дуго ће се бранити поједини земљишни објекти. Најзад, упорност одбране ће, поред изнетог, условљавати и сам карактер земљишта, тако да ће се више проходно земљиште бранити са мање упорности, а испресецано упорније. Ово се односи првенствено на браниоца који је инфериорнији од нападача.

Следећа разлика у извођењу одбрамбених дејстава у савременим условима за разлику од оних из другог светског рата биће веће ангажовање браниоцевих јединица, у нападачевој позадини, поред активних дејстава која ће се изводити на фронту упоредо са вођењем дефанзивних дејстава. Дејством у позадини ствара се несигурност код нападача, развлаче његове снаге и наносе им се губици. На тај начин олакшава се стање и дејство властитих снага на фронту, тако да комбинована дејства на фронту и у позадини чине одбрану упорнијом и тиме се противничка нападна моћ успешније ломи.

Пред одбрану се и раније постављао захтев да буде дубока. Међутим, у измењеним условима дубина одбране добија још већи значај тиме што су могућна једновремена дејства на већој дубини, као и ради потребе да се из дубине одбрана појачава, затварају створене бреше и врше активна дејства. Знатно се повећава и ширина рејона и зона на рачун међупростора између већих јединица. Одбрана се организује по групном систему са тежњом да се рејони и положаји повезују рововима, док је напуштен систем непрекидних ровова.

У вези са циљем упорности и извођењем одбране интересантно је размотрити и нешто више рећи о тежишту одбране, као и о томе како груписати снаге и борбена средства да би се остварио постављени циљ — задатак. Познато је да је тежиште у одбрани најважнији део одбрамбеног рејона, односно зоне, на којем су начелно почетним распоредом груписани главне снаге и средства браниоца.

Ради лакшег уочавања разлике, боље речено, да би се видело шта се у новим условима мења а у вези са тежиштем одбране, потребно је, по мом мишљењу, истаћи основне карактеристике и гледања на та питања у прошлом рату. Те карактеристике су следеће:

— отпорне тачке, чворови одбране и све остало чиме се изражавало тежиште били су строго статични елементи, у првом реду због тога што је и одбрана у целини имала такав карактер;

— на тежишту одбране, релативно уском простору, биле су груписане главне снаге и борбена средства, који су по броју били најмање $\frac{2}{3}$ укупних снага дотичне јединице;

— тежиште је обухватало најважнији део одбрамбеног рејона — зоне по фронту и дубини поседнут одговарајућим снагама. Тај део земљишта је фортификацијски најјаче утврђен, редовно траншејним системом, и најбоље запречен;

— за одбрану тежишта била је планирана најмасовнија ватра и било је добро обезбеђено у противоклопном погледу. У том смислу су биле организоване ПТТ, ПТЧ, ПТУ, који су били статични део ПОО. Покретни део ПОО (ПТР) је интервенисао на тежишту одбране;

— тежиште је било организовано и уређено за кружну одбрану и готово редовно се предвиђала борба у окружењу;

— најзад, снаге и борбена средства су били груписани на уском простору, са таквим прорачунима да се у појасу главне запречне ватре остваривала густина од 7—9 зрна у једној минути на један дужни метар.

Ове карактеристике су произлазиле из карактера и циља одбране пре и у току другог светског рата.

При организовању и извођењу одбране у новим условима мора се придржавати старог принципа, тј. бити довољно јак „на решавајућем месту и у решавајућем моменту”, али ће се тај принцип остављати еластичније. Не треба стварати класична тежишта одбране, јер је могућно уништити живу силу и борбена средства, али је потребно важније делове рејона — зона више заситити снагама, а помоћне мање, имајући снаге у дубини ради маневра. Према томе, и сада је нужно имати тежиште одбране. Већ је познато да при организовању одбране постоје две противречности. С једне стране, не треба потурати живу силу и борбена средства удару надмоћнијег нападача, а у исто време се намеће захтев да се положијаи што упорније бране, ради чега је потребно груписати снаге и средства да би се према засићености одредио задатак и циљ одбране. Кома од ових елемената треба дати приоритет, боље речено, како ускладити и помирити те противречности, умногоме зависи од циља одбране, односно од степена упорности и добијеног задатка. У сваком случају потребно је учинити и предузети све да се сачува жива сила, макар се привремено и напустио простор. Поред задатка, на степен упорности одбране утиче и карактер земљишта, јер ће погодна земљиште технички слабијем браниоцу обезбедити већу упорност, пошто ограничава употребу оклопних снага и других техничких средстава, и обратно.

Тежиште одбране за разлику од тежишта у класичној одбрани имаће следећа обележја и карактеристике:

Тежиште ће и даље обухватити најважнији део рејона — зоне од чије ће одбране зависити извршење задатка у целини. Разлика је у томе што ће бити ређе засићено живом силом и борбеним средствима. Значи, борбени поредак ће бити растреситији да би се снаге заштитиле од атомског дејства. При овом ваља водити рачуна да растреситост не смањи борбену способност дотичне јединице и да не утиче негативно на извршење задатка. На тежишту одбране не морају се увек груписати главне снаге и средства почетним распоредом, већ те снаге могу бити распоређене и на суседним рејонима — растресито, а у току извођења одбране, зависно од плана борбе, дејствоваће на најпогоднији начин на тежишту одбране.

Решење да се главне снаге и средства почетним распоредом групишу за одбрану најважнијих објеката има предност у томе што ће се земљиште на највероватнијем тежишту непријатељевог напада у фортификацијском смислу уредити за што успешније ватрено дејство и за заштиту од атомских средстава, и што ће се најважнији ре-

јон масовно запречити и ојачати, а препреке ће се бранити јачом ватром. Слабост, је пак, у томе што је снагама унапред мањевише опредељен задатак тј. да се бране, али се тиме не искључују активна дејства у погодном моменту. Решење да главне снаге буду растресито распоређене са стране најважнијег рејона има предност у томе што им је омогућено да дејствују изразито активно. Оно је прихватљиво, пре свега, на испресецаном и покривеном земљишту и за дејство на пешадијске снаге нападача. Слабост му је у томе што се снаге излажу дејствима нападача кад напусте фортификацијске објекте, те се могу очекивати већи губици, нарочито ако су у питању дејства на маневарском земљишту. При овом последњем решењу не треба схватити да на самим објектима не постоје одређене снаге, иако ће већи њихов део бити распоређен са стране у циљу бочног активног дејства. Што се тиче јачине снага које се постављају на тежишту у једном и другом случају, она, начелно, може бити као и до сада.

Поставља се питање где имати главне снаге у току дејства нападача, да ли према челу његовог клина, или бочно у односу на правац напада главних противникових снага? То ће највише зависити од почетног груписања, али тражити правило за решавање, не улазећи у то какав је карактер земљишта, какав има задатак јединица и сл., било би веома погрешно. На боље пролазном земљишту потребно је своје главне снаге, и то пре свега брзо-покретне јединице, оклопна средства и противоклопна оруђа, распоредити испред главних снага нападача. Другим речима, треба имати такве снаге које ће се успешно супродставити дејству главних снага нападача, не дозволити му брз продор дуж комуникације и пролазних праваца, и да браниоачеве снаге расече, раздвоји их, одбаци у страну, створи слободан простор и тиме себи обезбеди дубок продор. Отуда и потреба да главне браниоачеве снаге буду дубоко ешелониране почетним распоредом, тежећи да се дубина обезбеди и у току дејства. И у овом случају треба тежити да се делом снага дејствује у бокове и то пре свега ноћу.

Међутим, ако је реч о правцима којима су дејства каналисана, земљиште испресецано, или се одбрана изводи са мање упорности, могућно је да се главне снаге нађу на боку нападачевог клина, а делом снага се спречава брз продор. У том случају нападач неће моћи остварити брз темпо напада, док ће бранилац главним снагама изводити дејства у бок, како ноћу, тако и дању, јер ће му то земљиште, ако не и други услови, омогућити. Према томе, зависно од наведених и других и других услова под којима се одбрана организује и изводи, а главне браниоачеве снаге могу се наћи пред клином, или на његовом боку. Како ће бити у сваком конкретном случају зависи од анализе и процене утицајних елемената у дотичној ситуацији.

Тежиште одбране се може мењати после вођења борбе у појасу обезбеђења, као и у току извођења одбране по дубини, зависно од тога како се развијају борбена дејства. Померање снага у одбармбеном рејону — зони зависи од тога да ли се дејства одвијају онако како се то претпоставило на основу процене ситуације. Поред осталог, и ова по-

ставка утиче на то да се не организују статични елементи одбране (отпорне тачке, чворови, ПТ чворови и сл.), што не искључује организацију отпорних тачака у првом реду када су дејства нападача паралелна. Дакле, могућност померања снага а тиме и тежишта битна је разлика и велика предност над ранијим решењима, схватањима и праксом. Снаге и борбена средства могу се померити под условом да је борбени поредак еластичан и да је одбрана дубоко организована. При томе је неопходно да борбени поредак буде еластичнији уколико постоји већа неизвесност о начину дејства нападача. Значи, одбрана ће бити организована, односно снаге и средства ће бити распоређени тако да се могу без већих последица и тешкоћа померати из дубине, или чак прегруписавати по фронту, на овај или онај део зоне — рејона, како би се парирала напред виђена дејства нападача, а нарочито његових оклопних снага. Померање се врши на основу прикупљених података о груписању нападача од стране предњих одреда и других органа за време борбе у појасу обезбеђења, док су у току извођења одбране снаге померају на основу испољеног нападачког дејства. За померање долазе у обзир снаге из дубине, као што су резерве (опште, оклопне и др.), артиљерија и др. Битно је да се одлука о томе донесе у складу са конкретном борбеном ситуацијом и на основу тачних података.

Најважнији део одбрамбеног рејона — зоне, тј. тежиште одбране, уређује се у противоклопном погледу, нарочито онај део земљишта који је пролазан за тенкове. При организовању противоклопне одбране битно је да противоклопно наоружање за блиску борбу, уз оруђа за даљу борбу, има најважнију улогу у борби против тенкова и других оклопних возила. Осим тога, нема потребе за статичним елементима ПОО и зато што се она организује на знатно већој дубини. ПООд и оклопне резерве обезбеђују још већу еластичност и упорност противоклопне одбране, како по фронту тако и по дубини. Потребно је истаћи да ће ПООд и на противоклопним линијама имати дубок распоред и да ће дејствовати и са истуренијих противоклопних линија; за разлику од праксе у другом светском рату, односно да ће те линије бити ближе предњем крају првог положаја или првом положају, ако је реч о противоклопним одредима виших јединица. Најзад, потребно је водити рачуна о тајности изласка ПООд на противоклопну линију, да не би претрпео губитке. Из тога произилази да ће се противоклопне линије понекад поседати и ноћу и да ће чак бити случајева да се ПООд нађе на линији пре почетка напада (на пример, ако су дејства оклопних јединица каналисана једним правцем).

Тежиште одбране ће се највише ојачати и уредити у инжењерском смислу. Ту се у првом реду мисли на објекте за ватрено дејство и склоништа, нарочито за заштиту од атомског дејства. Треба, такођер, тежити да се на тежишту одбрамбени рејони повезују по фронту и дубини. Било би идеално да се могу повезати и сви остали одбрамбени рејони, али карактер борбених дејстава то неће дозвољавати. Међутим, потребно је истаћи да ће се уска грла и важни објекти

— тачке правремено утврдити. Исто тако и запречавање минско-експлозивним и другим препрекама треба да буде најмасовније на главном правцу односно на тежишту одбране. Рушење добија посебан значај при организовању одбране и треба га изводити кад год је то могућно. Улога запречавања је још више порасла, а нарочито ако је бранилац инфериорнији, јер ће масовним запречавањем успорити дејства нападача, у првом реду његових оклопних снага. Примена минско-експлозивних препрека погодна је и због тога што допуњује ватру, јер се при постројавању растреситог борбеног поретка не може остварити нека велика густина ватре. Међутим, решење проблема густине ватре треба тражити у наоружању са већом брзином гађања и већим дометом (ради маневра ватром). Из изложеног произилази да тежиште одбране захтева добро уређено земљиште у инжињерском смислу и да је то врло важан, негде чак и пресудан моменат о коме ће бранилац у евентуалном рату нарочито водити рачуна. А пошто ће при организовању одбране готово редовно бити мало времена, намеће се потреба да се организацијски процес скрати колико је више могућно, да се уређењу земљишта приступи што пре, уз обавезно давање приоритета радовима на тежишту.

На тежишту одбране испољиће се и највећа маса артиљеријске ватре. Ту ће се, уопште, организовати ватрени систем, који по могућности треба да буде јединствен и повезан (за ниже јединице) и који је потребно непрекидно допуњавати и побољшавати. Разуме се да ће ватра у целини бити најгушћа на овом делу рејона, јер је ту груписано, и највише средстава. Поред тога, за рачун тежишта, сходно идеји борбе, дејствоваће и елементи борбеног поретка више јединица. Међутим, треба истаћи да ће с обзиром на растреситост распореда, па и мањих јединица, густина ватре из класичног наоружања бити мања од искуствене норме другог светског рата уколико се не би повећала брзина гађања, домет и сл.

Најважнији објекти на тежишту одбране уређиваће се за кружну одбрану, јер ће се у неким случајевима водити борба у окружењу, у првом реду ако се наметне. Међутим, кружна одбрана се не организује само због могућности вођења борбе у окружењу, већ да би јединица била спремна да прихвати борбу и да не буде изненађена дејствима нападача са било које стране. Иначе, познато је да окружење особито тактичко, тј. сабијање снага на узак простор, треба избегавати, јер се тиме нападачу нуде повољни услови за уништење браничевих снага атомским, а и другим средствима.

Најзад, потребно је истаћи да се тежиште одбране и тежиште у противоклопном смислу одређује идејним делом одлуке и да је вод најмања јединица која распоредом снага и средстава може да има тежиште у одбрамбеном рејону.

За груписање снага на тежишту одбране тесно је везан и главни отпор. О њему се може говорити код јединица које бране два и више положаја по дубини. Главни отпор пружа се снагама првог или другог борбеног ешелона, а изражава се распоредом снага и бор-

бених средстава на појединим положајима, тј. почетним груписањем снага. Међутим, главни отпор може бити изражен, односно остварен, идејом и планом извођења одбране. Заправо, снаге из дубине, као што су други ешелони резерве и сл., могу бити ангажоване за одбрану положаја где се пружа главни отпор или, пак, да се првим ешелонима појачавају снаге других борбених ешелона. Пружање главног отпора треба да браниоцу обезбеди наношење што већих губитака нападачу, а да при томе сопствене снаге претрпе што мање губитке; да на тој линији — положајима одбрана буде што упорнија; да темпо напада буде што спорнији како би се нападач што дуже задржавао; да се дејство оклопних снага паралише и каналише на одређене правце.

О томе где пружити главни отпор, да ли на првом (првим), другом, или на положајима у дубини, старешина одлучује имајући у виду ове елементе:

— карактер земљишта, јер ће топографски јако и испресецано земљиште, са природним препрекама, ограничавати употребу оклопних снага, што је пресудно за избор положаја за давање главног отпора,

— да ли се одбрана организује ван додира или у непосредном додиру са нападачем, и

— властиту идеју маневра, као и добијени задатак од којег зависи степен упорности одбране, тј. шта се жели постићи, да ли наношење губитака или ломљење нападне моћи по дубини све док се потпуно не сломи и створе услови за прелаз у напад сопственим снагама.

Јачи отпор ће се пружити на првом положају кад је земљиште јаче или кад се испред њега налази природна препрека (на пример, река) и кад положаји по дубини не пружају могућност за давање главног отпора. Већ овај елемент утицаће да се каналишу или ограниче дејство и употреба оклопних јединица. Главни отпор ће се дати на другом, односно на положајима у дубини, ако то земљиште омогућује, тј. ако је оно на положајима испред пролазно и тиме топографски и тактички слабије.

Давање главног отпора на првом положају може се разматрати са два аспекта. Ако се одбрана организује ван додира с непријатељем а главни отпор даје на првом положају, тада се организује и појас обезбеђења у коме се нападач растројава, наносе му се губици, спречава брз продор итд. Сем тога, положаји се фортификацијски солидније уређују, врши се масовније запречавање, обезбеђује се заштита од атомског и другог дејства израдом склоништа итд. Слабости су, пак, у томе што је први положај могућно боље осматрати и прецизније тући ватром укључујући и атомско дејство које би претходило нападу. С друге стране, главни отпор може се пружити на првом положају и у непосредном додиру са нападачем, без обзира на то како се дошло до њега (после неуспелог напада, извршеног задатка у нападу и сл.). Добра страна овог решења је што су главне снаге прилепљене уз непријатеља те нема опасности од атомског дејства,

али су му слабости у томе што се одбрана организује под много тежим условима, јер је отежано прегруписавање, макар и мањих снага, није могућно извршити солидније запречавање, отежана је израда заклона за ватрено дејство, заклона за заштиту и слично.

Пружање главног отпора на другом односно положајима у дубини, ако бранилац није у додиру с нападачем, поред већ изнетих, има предност и у томе што се ударна моћ нападача ломи на првом, односно првим положајима. Земљиште се може фортификацијски добро уредити и ојачати масовним запречавањем. Сем тога, нападачу је теже да снаге и борбена средства осмотри и туче прецизном ватром укључујући ту и атомске пројектиле. Ако је, пак, реч о организовању одбране у непосредном борбеном додиру, отежано је прегруписавање и извлачење снага у дубину, нарочито ако се у одбрану прелази после неуспеха у нападу. Наиме, могућно је да се снаге открију за време кретања и тиме створи уносан циљ, због чега је прегруписавање потребно изводити прикривено и ноћу.

Идеја маневра, односно добијени задатак ће, такођер, у неколико утицати на то где ће се дати главни отпор. Тако, на пример, ако је задатком постављено да се рејон, односно зона, упорније брани, главни отпор се може пружити на првом или на првим положајима, ако то омогућују и други услови. Или, ако се идејом борбе жели ломити нападну моћ нападача на узастопним положајима и властитим снагама створити услове за прелаз у напад, главни отпор се може дати на положајима у дубини.

Из овог што је изнето о тежишту у одбрамбеним дејствима и о пружању главног отпора може се закључити следеће:

— Иако ће атомско наоружање и масовна примена ваздушно-десантних и оклопних јединица у савременим условима утицати на организовање и извођење одбрамбених дејстава, на њену одсудност, ипак ће се одбрана у евентуалном атомском рату, у којем ће масовно бити употребљено и класично наоружање, успешно изводити под условом да, поред осталог, буде дубока и да је борбени поредак еластичан, да се обезбеди заштита живе силе и борбених средстава од атомског и другог наоружања уређењем земљишта, да се у току извођења одбране примењују активна дејства и да снаге буду спремне за вођење борбе против оклопних и ваздушно-десантних јединица. Одбрана мора бити упорна, иако она губи позицијски — одсудни карактер, што не значи да се снаге неће одсудније ангажовати у колико то земљиште омогућује, задатак тражи и циљ одбране захтева.

— Упорност одбране зависи од карактера земљишта, циља одбране и задатка јединице. У сваком случају, кад су браниоачеве снаге инфериорније, односно кад је нападач технички јачи и надмоћнији, добро пролазно земљиште браниће се са мање, а испресецано са више упорности. При одређивању степена упорности потребно је имати у виду, боље речено, треба тежити помирењу противречности између захтева за што већом упорности, који изискује груписање снага, и

захтева да се властите снаге не потурају под удар супериорнијег нападача. Решење тог проблема ваља тражити у свакој конкретној борбеној ситуацији, ослобађајући се свих шаблона.

— Одбрамбеним дејствима наносити што веће губитке нападачу, изнуравати га, сламати његов напад у дубини и створити услове за прелаз у напад. Земљиште притом ваља искористити до краја, бранећи сваки објекат и положај, али не по сваку цену, већ увек тежити да се сачува жива сила, макар се привремено и губило земљиште.

— И поред тога што ће појава атомског наоружања мењати у неколико циљ одбране и њену физиономију уопште, ипак је нужно имати тежиште у одбрани, тј. потребно је груписати снаге и борбена средства на одређеном месту и у одређено време, имајући у виду њихову осетљивост на дејство атомског наоружања. Потреба да се објекти или рејони бране упорније намеће груписање снага и средстава, али увек треба учинити све, како у погледу растреситости, тако и у погледу заштите (уређење земљишта), да се сачува жива сила, сем у неким изузетним случајевима. Међутим, треба избегавати стварање тежишта у класичном смислу.

— Тежиште одбране обухвата најважнији део одбрамбеног рејона — зоне по фронту и дубини од чије одбране зависити успех одбране у целини. У том рејону биће груписане главне снаге и средства, или ће оне дејствовати тако да га бране, с тим што ће бити растресито распоређене са стране. Растреситост не сме смањити борбену способност јединице. С друге стране, не сме се дозволити груписање на уском простору снага јачих од пешадијске чете.

— Битно је да тежиште одбране нема статичних елемената и да се утоку извођења одбране може мењати, односно да се снаге зависно од правца и начина дејства нападача у конкретној ситуацији могу померати. Померање се у првом реду односи на снаге и средства из дубине, али није искључено и померање по фронту и из рејона где нападач није испољио своја дејства. Ово је могућно само под условом да је одбрана организована дубоко и да јединице имају еластичан борбени поредак. Одлуку за померање снага у односу на почетни распоред и груписање доноси командант после прикупљених и добро проверених података, или на основу испољених дејстава нападача.

— Тежиште се најбоље уређује у фортификацијском смислу с тежњом да се обезбеди пуна заштита од атомског дејства, а тиме и већа упорност одбране. Исто тако потребно је да запречавање испред тежишта буде масовно због великог утицаја овог елемента на извођење одбране. Са уређивањем земљишта у одбрани уопште отпочиње се што пре, при чему радови на тежишту имају приоритет. Најважније објекте потребно је утврдити и уредити за кружну одбрану иако ће се, начелно, борба у окружењу (тактичком) избегавати.

— Тежиште одбране уређује се у противоклопном погледу ако је земљиште пролазно за тенкове. Главна средства за борбу против оклопних возила су она за блиску борбу. Одбрана тежишта допуњује се ватром артиљерије, а за њен рачун дејствоваће и други елементи борбеног поретка дотичне, а понекад и степен више јединице.

— Приликом извођења одбране могућно је главне снаге и борбена средства распоредити насупрот челу клина нападача, а мањим дејствовати бочно. Оваква дејства ће се изводити јединицама способним да се супроставе супериорнијем нападачу с циљем да се спречи брз и дубок продор, онемогући расецање снага, нанесу што већи губици и сломи напад у дубини. Међутим, ако се одбрана изводи на испресецаном земљишту и где носилац напада неће бити оклопне снаге, могућно је мањим снагама, користећи природне и створене препреке, спречавати продор, а главним снагама дејствовати бочно на нападача. Овом треба тежити увек ако зато постоје услови. Значи да ће одбрамбена дејства бити испреплетена са активним и нападним дејствима.

— На решење где дати односно пружити главни отпор утиче, пре свега, карактер земљишта, затим стање и положај јединице у односу на противника (организовање одбране ван додира или у непосредном додиру с непријатељем) и, најзад, добијени задатак и идеја маневра.

— Главни отпор се може пружити првим борбеним ешеленом односно дати на првом, односно првим положајима, или другим борбеним ешеленом, односно на другом или положајима у дубини. Начелно, главни отпор ће се пружити у дубини, кад год земљиште то омогућује, да би се избегло боље осматрање, прецизнија ватра нападача, пре свега атомски удари, да се ломи нападна моћ противника на првом положају и слично.

— У односу на положај браниочевих јединица према нападачу, тј. да ли су ван или у непосредном борбеном додиру, главни отпор се може пружити првим или другим борбеним ешеленом на положајима у дубини. Ако се одбрана организује ван додира и ако то земљиште омогућује и није супротно идеји борбе и задатку, главни отпор се може дати првим борбеним ешеленом. Ако се, пак, ради о преласку у одбрану из непосредног борбеног додира са противником, главни отпор се може дати првим или другим борбеним ешеленом. Конкретна борбена ситуација ће то условити, али је ипак могућно да ће бити целисходније главни отпор дати првим борбеним ешеленом, под условом да то омогућује и земљиште. У највише случајева решење где ће се дати главни отпор, на којој линији, положају, односно којим борбеним ешеленом, зависи од предвиђених дејстава нападачевих оклопних јединица.

Потпуковник **ЈОЖЕ ТОМАЖИЋ**

ТАКТИКА И ПОЉСКА ФОРТИФИКАЦИЈА

Чланак „Стратегија и фортификација“, објављен у Војном делу бр. 7—8/60. године, третира нека најошштија искуства и гледишта о односу стратегија — фортификација при чему се углавном задржава на питању односа стратегије и сталне фортификације. Међутим, у истом чланку су додирнута и нека питања пољске фортификације која неоспорно данас представљају актуелну тему за теоретска разматрања и дискусије, што се подвлачи и у поменутом чланку.

Постоје данас мишљења да је *фортификација* само једна и да је не треба делити на сталну и пољску или још на неку трећу (полу-сталну). Овај чланак нема намеру да се упушта у теоретску расправу о тим питањима. Међутим, пошто се у њему расправља о *пољској фортификацији*, то под тим појмом треба подразумевати све врсте фортификацијских објеката привременог карактера који се раде углавном од месног материјала (земље, камена, дрвета и сл.), нормално у току борбених дејстава. Чињеница је да се објекти ове врсте битно разликују од оних који су обухваћени појмом *стална фортификација* и то не само по величини, отпорности и врсти материјала, већ и по могућности примене и тактичког усклађивања са средствима и другим елементима.

Ако је однос стратегије и сталне фортификације, углавном, актуелно питање мирнодопског периода, нарочито за мале земље, то је питање тактике пољске фортификације врло значајно за ратни период. Објекти сталне фортификације раде се првенствено за време мира, а пољске у току рата. Свакако, треба истаћи да фортификација, по свом сталном или привременом карактеру, није апсолутно елемент стратегије, односно тактике и оператике.

Стална фортификација добија свој карактер (са аспекта стратегије) углавном по обиму, намени и систему, месту, времену и ангажовању друштвених средстава за изградњу. Међутим, њеној конкретизацији на земљишту долази у помоћ тактика (мање оператика) са свим својим елементима (планом ватре, осматрањем, командовањем и везом, унутрашњим маневром, кружном одбраном, системом препрека и ватре, материјалним обезбеђењем и збрињавањем, унутрашњом одбраном итд.), а што треба да се свестрано решава на земљишту и пројектовањем таквих објеката.

Као полазна основа за ова разматрања послужиће ставови издвојени из чланка „Стратегија и фортификација“ и то: „Пољска фортификација је начелно елемент тактике и оператике, а улогу јој одређује командант тактичке (оперативне) јединице пред саму борбу или за време ње. Она примењује објекте привременог карактера, а гради их од приручног материјала изузетно од бетона. Објекте пољске фортификације израђују саме јединице формациским алатом¹⁾. „... А веће дубине на које се мора ићи (односи се на пољску фортификацију — Т. Ј.) због заштите од атомских удара и обимнија примена склоништа скоро су утростручили обим радова у односу на прошли рат. Сама људска снага и алат не могу много постићи. Решење је једино остало у масовнијој примени механизације. Али, ако орографске и геолошке карактеристике државне територије отежавају примену механизације, нарочито за објекте масовне заштите, онда једини излаз лежи у потенцијалним могућностима општенородног рата. Територијалне команде, користећи све расположиве грађевинске и друге радне организације, као и масовну мобилизацију месног становништва, морају постати основни извођачи фортификацијских радова у позадини, оријентишући се углавном на објекте масовне заштите (ровове, заклоне и евентуално склоништа). Све остало допуњују јединице по поседују положаја. Оваквим радом могао би се, унеколико, ублажити изразити недостатак времена за пољско утврђивање“²⁾.

У овим ставовима садржане су основне противречности и проблеми усклађивања односа тактике и пољске фортификације и за њихово сагледавање и разрешавање треба се послужити барем делимичним анализама основних фактора.

Пре свега, где, када, како и у којој мери ће команданти оперативних јединица, и да ли само они или и командири мањих јединица (чета, водова, одељења), одређивати улогу пољске фортификације пред саму борбу или за време ње? У ком смислу они њу користе као елемент тактике односно оператике?

Ако се задржимо најпре на нивоу јединице од дивизије па на више, а евентуално бригаде и пука, уочићемо да се одређивање те улоге састоји углавном у одређивању дела снага и формацијских средстава за утврђивање положаја појединим деловима оперативној (тактичкој) састава. За утврђивање дају се оквирни задаци путем директива, заповести или наређења, по потреби са најопштијим оквирима о систему утврђивања, тежишту радова итд., што у суштини није одређивање улоге фортификацији него упуство и задатак за примену. Поред тога, команданти могу постављати извесне захтеве дубље распоређеним јединицама и командама за утврђивање важних праваца и положаја по дубини.

Међутим, у том случају решавање важних питања из односа тактике према пољској фортификацији препушта се снагама које ће уређивати те положаје по дубини, што значи да се ремете веома зна-

¹⁾ Чланак *Стратегија и фортификација*, Војно дело 7—8/60. године стр. 373, став последњи.

²⁾ Исти чланак, стр. 388—389, став последњи.

чајна начела тих односа. Ово питање је у толико значајније у колико се разматра у оквирима мањих јединица од чете до појединца, и захтева да се детаљније анализира.

Већ из изнетог произилази да је став „она примењује (подвучао Т. Ј.) објекте привременог карактера, а гради их од приручног материјала . . .“ у суштинској супротности са врло важним начелом да је фортификација средство а не циљ³⁾. Наиме, она (фортификација) не примењује него као део војне науке изучава, технички зналази и решава погодне објекте пољског типа, разматрајући их за разне потребе тактике (људство, наоружање, опрему итд.) и за разне услове борбе (време, земљиште, напад, одбрана итд.), изграђујући их у првом реду од месног материјала (земље, камена, дрвета и др.). Примењује је, међутим, тактика (оператика), тј. *јединице* непосредно у борби, већ према карактеру, времену и другим условима борбе и у томе је она (фортификација) средство а не циљ. То, уосталом, важи и за сталну фортификацију. Према томе, пољска фортификација је средство тактике и њој се мора прилагођавати у свакој конкретной ситуацији.

Одређивање улоге пољској фортификацији непосредно пред борбу или у току ње, значи, релативна је ствар. Наиме, њена суштинска улога је у задатаку да изналази и решава погодне објекте, који ће применом у борби допринети економисању снагама и средствима. Према томе, непосредно пред борбу или у току ње може се говорити само о придавању већег или мањег значаја појединим елементима фортификације (заклонима, склоништима, препрекама, рововима, итд.) или о тежиштима њене примене (на правцима, положајима, рејонима и сл.).

Из тога произилази да конкретной примени објеката пољске фортификације претходи решавање тактичких питања: процене, одлуке, конкретни задаци јединицама, поседање положаја, план и организовање ватре и све остало по линији командовања према конкретной ситуацији. Готовост тактичких елемената углавном се сматра готовошћу система и плана ватре, а то је онда кад и командир одељења (стрељачког, митраљеског, РБ, артиљеријског) долази до изражаја. Свако ватрено средство има свој основни (резервни) ватрени положај, задатак, зону дејства итд. Све то јединице одређују непосредно на земљишту, уносећи непрекидно позитивне елементе стечене праксе у борби и самоиницијативу у оквиру свих степена командовања. Једино на тај начин јединице се могу даље укопавати према *властитом тактичком решењу*, као продужетак једног целовитог процеса, где се може са више самоуверености и одговорности приступити извршавању борбеног задатка.

За даље разматрање узајамног односа питања тактике и пољске фортификације важно је истаћи, такође, да се приликом избора места ватрених положаја за поједина ватрена средства води рачуна нарочито о прегледности и брисаном простору; фланкирном, косом и унакрсном дејству ватре, повезивању ватре са препрекама и др. Све

³⁾ Стратегија и фортификација, Војно дело бр. 7—8/60. године, стр. 375, став 3.

то захтева да се свако оружје добро прилагоди земљишту и да се што боље задовоље изнете потребе. Често се померање средстава на ВП своди и на неколико метара, нарочито онда када је земљиште испресецано.

Познато је да фортификација као део војне науке изучава (разматра) и сврстава објекте према њиховој намени у неколико основних група: објекте за ватрена средства, склоништа, осматрачнице (КМ), ровове и саобраћајнице и препреке. За сваку групу тих објеката ево само неколико напомена о конкретној реализацији, као наставак претходних тактичких разматрања:

Објекти за ватрена средства. Њихова места, врсте и положаји потпуно су зависни од распореда појединих оружја. Значи да се њиховој изради може приступити тек кад јединице које ће водити борбу распореде дотична средства на положаје. Свако друго решење било би у супротности с основним начелом односа фортификације према тактици.

Склоништа. Ова врста фортификацијских објеката, за разлику од објеката за ватрена средства, не изискује тако стриктне услове за распоред на земљишту. Они могу бити на разним удаљеностима иза објеката за ватрена средства. Та удаљеност је до сада третирана зависно од брзине изласка људства из склоништа на ватрени положај и износила је 30 — 40 м. При избору места за израду објеката такође нема посебних захтева и услова, сем да се обезбеде што боља заштита, што лакши и правилнији излазак на ватрене положаје и, евентуално, погодности у раду. Постоји могућност да се удаљеност склоништа од ватрених положаја донекле повећа, а положаји да буду са било које стране склоништа, нарочито кад се објекти израђују у дубини одбрамбеног рејона.

Осматрачнице. За ову врсту објеката у погледу избора места на земљишту у основи важи што је речено за објекте за ватрена средства. Међутим, треба имати у виду да је потреба за овом врстом објеката, за разлику од претходних, веома мала.

Препреке. Ови фортификацијски објекти такође су најтешње повезани са планом ватре и разматрају се нормално заједно са распоредом ватрених средстава.

Ровови и саобраћајнице. Њихово протезање на земљишту углавном зависи од општег протезања објеката за средства за ватрено дејство. При том може да буде извесног одступања кад је потребно да се ради бољег осматрања, дејства итд. поједини објекти истурају нешто испред или позади ровова, у том случају се с њима повезују спојним рововима.

Из овог произилази да су једино *склоништа*, а делимично саобраћајнице и ровови, нешто мање зависни од претходног распореда ватрених и осталих средстава јединице, што представља важан елемент за даље разматрање овог питања.

Не мање значајно је дотаћи се и обима радова у међусобном односу појединих група објеката пољске фортификације. Тако, на

пример, посматрајући тај обим у оквиру вода (водног одбрамбеног рејона⁴⁾ (произилази да за израду заклона са подгрудобранским јамама треба око 2 — 4 радна часа за вод, за склоништа око 2 — 3 водна радна дана, за око 1000 м ровова и саобраћајнице такође 2 — 3 водна радна дана, а за око 300 м противпешадијских фортификацијских препрека око 0,6 водног радног дана. Према томе, највише радова захтевају склоништа, ровови и саобраћајнице, што значи да ће њихова израда — ако јединице буду томе тежиле — бити основни проблем у борби. Наиме, од фортификације ће се тражити што обимнији радови и што већи број објеката, дакле, што већи ефекат, а тактичка ситуација, с обзиром на нагле обрте, веома кратко време итд. најчешће неће пружати могућности да се сви ти радови остваре. У томе се данас и састоји највећа противречност и тешкоћа у усклађивању односа тактике и фортификације.

Као закључак из досадашњег излагања може се рећи да је пољска фортификација елеменат тактике који јединице примењују за ојачање земљишта пре или за време борбе (што и јесте њена суштинска улога) изграђујући објекте у првом реду од месног материјала, што је и карактерише као пољску тј. привремену. Одређивање улоге фортификације од стране команданта тактичке јединице у борби биће мало. Али поштовањем основног начела да је фортификација „укопана тактика“, утицај командира јединице на утврђивање биће различит у појединим ситуацијама. У оквиру ограниченог времена за извођење радова (дан-два па и више) сав терет решавања проблема утврђивања пашће углавном на командире одељења и водова. Нешто већи утицај старешине јединице моћи ће се испољити ако се буде располагало са више времена, као и у погледу одређивања положаја и додељивања снага и средства потчињенима.

Друго питање које је додирнуто у напису „Стратегија и фортификација“ привлачи више пажње. У њему је јасно изнето једно гледиште које би требало више анализирати. Нису убедљива гледишта као, на пример: „Сама људска снага и алат не могу много постићи. Решење је једино остало у масовнијој примени механизације... *једини* излаз лежи у потенцијалним могућностима општеноародног рата. Територијалне команде, користећи *све* расположиве грађевинске и друге радне организације, као и *масовну* мобилизацију... морају постати *основни* извођачи фортификацијских радова, оријентишући се углавном на објекте масовне заштите (ровове, заклоне и *евентуално* склоништа). *Све* остало допуњују јединице по поседују...“ итд. (Све подвукао — Т. Ј.).

Постоје противречности између раније изнетог и ових ставова као и унутар ових последњих. Стога ће бити корисно ако се изнесу још нека гледишта без претензија да се да коначан одговор.

Ако се, с једне стране, стоји на становишту да пољску фортификацију примењују јединице непосредно пре борбе или у њеном току и да ту примену, уствари, представљају фортификацијски радови као

⁴⁾ Ово је најчешћи тактички обим третиран за правовремено фортификацијско уређење положаја по дубини.

наставак целовитог тактичког процеса, према властитом тактичком решењу о распореду средстава сваке јединице, а са друге, на гледишту да јединице саме не могу много учинити, те да се проблем може решити једино потенцијалним могућностима територијалног рата, на начин како то износе писци поменутог чланка, тада се само по себи намеће питање остаје ли пољска фортификација и даље средство тактике или постаје у извесној мери сама себи циљ. Ова опасност постоји, нарочито ако се прихвати гледиште да те потенцијалне снаге за утврђивање по дубини раде у првом реду објекте масовне заштите (ровове и заклоне), а евентуално склоништа, тј. оне фортификацијске објекте који највише зависе од коначног распореда средстава за ватрено дејство на земљиште. Подвлачимо од коначног јер то значи не само тактички процес на извесном нивоу командовања, тј. доношење одлука по карти (по којима би се изводили радови), већ процес до најниже јединице и појединца, решаван на земљишту. Може ли се масовним ангажовањем грађевинских предузећа и мобилизацијом месног становништва и других радних организација обезбедити да се тактички најбоље поставе ватрена средства, онако како би то решио командир чете, вода или одељења, односно саме јединице које ће водити борбу? Могу ли се на тај начин, чак и уз руководство од стране извесног броја војних стручњака, обезбедити могућност за испољавање све оне динамичности, иницијативе и борбене праксе које би иначе желео и могао да спроведе непосредни командир који ће се на тим положајима борити? Разуме се да је то веома тешко и да се само у извесним случајевима и делимично може постићи.

Међутим, ако се вратимо на онај део излагања где се говори о томе колико је потребно времена за израду појединих врста фортификацијских објеката, тада се може издвојити и следеће питање: због чега је потребно да се потенцијална радна снага територијалног рата употреби у првом реду за израду заклона за које је потребно свега око 2—4 водна радна часа изграђујући пун профил? Даље, ровови такође не доприносе нешто више заштити од атомског дејства; они штите углавном колико и сами заклони. Да ли је у циљу економисања снагама и средствима корисније том радном снагом правити у првом реду склоништа па евентуално ровове (изузетно заклоне), тј. обрнуто од онога што износе писци у чланку „Стратегија и фортификација“, а заклоне начелно препустити самим јединицама? На тај начин углавном би се избегла потенцијална опасност да фортификација постане сама себи циљ, а не да буде средство тактике. Јер, као што је већ поменуто, положаји (заклони) би се у том случају још увек могли бирати према потреби у разним правцима и на разним удаљењима од склоништа. Поред тога, за израду склоништа треба и много више времена којим ће јединице ретко располагати. Такође, много је једноставније одредити место за око 4—5 склоништа у оквиру водног одбрамбеног рејона, него око 100 разних заклона (основних и резервних) за ватрена средства у саставу ојачаног вода. У том случају поготову не би требало узимати у обзир све фортификацијске елементе као што се то често чини у практичном решавању оваквих питања. Гра-

ђевинска предузећа, остале радне организације и месно становништво, уз извесно учешће јединица или самостално, лакше ће се оријентисати на израду склоништа него заклона, не ради тога што би склоништа била технички једноставнија за израду, већ зато што се код њих не разматрају у толикој мери тактичка питања и међусобни однос објеката колико је то потребно код објеката за ватрена средства (познавање властите и непријатељеве тактике, техничких и других особина властитог и непријатељевог наоружања, утицаја земљишта, повезаности ватре и препрека итд.).

Ако би се прихватило овакво гледиште, тј. да се у оквиру благовремене организације положаја по дубини потенцијалним месним снагама и средствима израђују у првом реду склоништа, а зависно од ситуације противоклопне препреке, а изузетно остало (ровови и заклони), то би била и већа гаранција да ће се радови успешније извести и на основу тактичких решења по карти разрађених од стране општевојних органа и да ће, с друге стране, старешинама јединица које ће се борити у тим рејонима (положајима) бити остављена потребна слобода тактичког деловања. Сем тога, за руковођење радовима неће бити потребно ни толико војностручне помоћи.

Та тактичка решења била би, уствари, оквирно али што реалније унети водни одбрамбени рејони на карту 1 : 50.000 (са претходним извиђањем земљишта) још у време мира или у току рата. Ту се могу тактичким знацима унети, евентуално, и објекти (склоништа, бункери, противоклопне препреке па и ровови и др.). Уколико се ти детаљи (објекти) из било којих разлога не би могли унети, може се допустити да њихова места на земљишту одреде старешине јединица које ће изводити радове. Поред тога може се унапред одредити и неколико важнијих типова објеката (склоништа, бункера), за неколико могућних варијанти ситуација, а њихова реализација зависила би од конкретних захтева.

Положаје уређене на тој основи допуниле би јединице за борбу углавном појединим објектима за ватрена средства, онако како би то њима најбоље одговарало.

Систем утврђивања на тој основи развијао би се, дакле, нешто друкчије него у прошлим ратовима. Наиме, поступност нарастања објеката, од појединачних ка њиховом међусобном повезивању у групни (рововски) систем, биће различита. Ако ће се положаји уређивати само ст јединицама за борбу тада ће се, најчешће, остати на групном систему са појединачним објектима или у делимичној међусобној вези. У колико ће положаје уређивати и друге јединице по дубини тада се може очекивати да ће се извести више радова. Али, ретко ће се и у тим условима радови развити у обимне рововске организације по до сад познатим начелима.

Као следеће питање које не би требало мимоићи је питање односа људске радне снаге и механизације у пољској фортификацији. Наиме, да ли је на месту гледиште да људска снага са алатом којим располаже не може много учинити и да решење остаје једино у масовној примени механизације? Са таквим гледиштем тешко је сло-

жити се. Чињеница је да је у ратовима све до данас пољска фортификација била углавном производ људског рада и то највећим делом људством борбеног састава које је примало и борбу на изграђеним положајима. Механизација нема таквих искустава. И не само то.

Механизација која би се успешно могла употребити у пољској фортификацији још увек је малобројна. Она њена средства чије су могућности у земљама радовима велике (булдозери) неподесна су за пољску фортификацију. Ваља имати у виду и то да фортификацијских радова такорећи и нема на дубини мањој од 1.5 м, што значи да, с обзиром на опште геолошке услове, и ту треба при раду са механизацијом очекивати велике тешкоће. Механизација поменутих потенцијалних снага такођер је већим делом специфична (пољопривредна, грађевинска за високу градњу, бетонске радове и сл.), са ограниченим маневарским способностима и др. С друге стране, ако погледамо значај онога што могу урадити саме јединице властитим алатом у конкретној ситуацији, уверићемо се да то није мало.

Као што је поменуто, за израду основних заклона са подгрудобранским јамама треба око 2 — 4 радна часа. То значи да људство било које јединице, снабдевано формацијским алатом, може бити у целости уклоњено за ово релативно кратко време. У исто време могу бити заштићена и сва средства масовне ватре пешадије (пушке, пушкoмитраљези, митраљези, РБ, бестрзајна оруђа, МБ и сл.). Или, при расположивом времену око једног радног дана (дан или ноћ), могу се изградити групни објекти⁵⁾ који пружају још бољу заштиту. Овакви објекти, веома значајни за јединице за сада се не могу радити успешно и масовно никаквом механизацијом.

Разуме се да ће команданти (командири) јединица морати водити рачуна о једном елементу, тј. да за посудање положаја обезбеде потребно време како би јединице саме могле изградити овакве објекте. То се у одбрамбеним дејствима може остварити, док ће се у осталим ситуацијама јединице ретко служити чак и оваквим објектима. У повољнијим ситуацијама у погледу времена јединице могу радити и друге објекте (склоништа, ровове, препреке). Које ће објекте радити у првом реду хитности немогуће је једнострано тврдити, али изгледа да ће то најчешће ипак бити склоништа или само покривени заштитни ровови исте намене.

Или, да узмемо осталу радну снагу, на пример, да на неком правцу уређује 100 водних одбрамбених рејона у оквиру којих да се раде само склоништа. Ако се унутар једног водног одбрамбеног рејона израде 4 склоништа по норми у просеку за 200 радних часова, тада укупно за 100 водних одбрамбених рејона треба око 80.000 радних часова. Ако се располаже са 4.000 људи опремљених обичним алатом за земљане радове, они то могу извршити за око 2 радна дана. То је велики успех кад се има у виду да би се у израђена склоништа могло сместити око 5.000 људи.

⁵⁾ Типови објекта третирају у ВГ бр. 12/58 и 9/60 г. и ВТГ бр. 4 и 6/58 г.

Исти рад инжињеријским машинама за исто време (2 радна дана), захтевао би ангажовање око 40 утоваривача⁶⁾ — машина најпогоднијих за израду склоништа. При томе се рачуна да се једна машина задржава на једном склоништу око 4 радна часа (ископ, засип и маневар између објекта)⁷⁾, а даје се и 20% резерве (кварови, ремонт и сл.). Треба напоменути да ове машине могу радити само у земљи до III категорије, на приступачном земљишту, што значи да ће веома често бити ограничене у раду или потпуно искључене. Поред машина треба обезбедити и људску радну снагу. Она би у изнетом примеру износила најмање око 1000 људи. Људство је потребно за рад уз машину као и за радове на припреми грађе, постављању конструкције склоништа, маскирању радова и готових објеката итд.

Према томе, било би недовољно, непотпуно и некорисно само једнострано констатовати проблеме и заузети ставове, а да се питања шире и конкретније не размотре. Атомско и друго оружје налажу да се објекти дубље укопавају и, у првом реду, да покривке склоништа буду дебље ради боље заштите од радијације и осталих дејстава. Али, само апстрактне рачунице говоре да су се радови у апсолутном смислу потреба утростручили у односу на прошли рат. Анализе, међутим, показују да ће радови стварно бити мањи јер ће то условити краткоћа времена којим ће јединице располагати за утврђивање, нагли обрти ситуација и други фактори евентуалног будућег рата. Због тога се углавном и размишља како се утврђивати, шта пре а шта касније радити, ко шта да ради, шта све ангажовати у те сврхе итд. Да сама људска снага са формацијским алатом не може много постићи такође је релативна ствар. Она, свакако, не може много постићи ако јој се поставе максимални задаци, а за њихово извршавање добије врло кратко време. Но, то не значи да она уопште не може много урадити. Ако ситуација не дозвољава да се ради ништа више од стрелачких заклона, онда ће се и сама њиховом израдом много постићи. Према томе, јединица ће увек моћи да оствари одређени успех у интересу економисања снагама и средствима, који ће по обиму и значају бити адекватан времену и осталим факторима.

Искључива гледишта да је излаз *једино* у механизацији или *једино* у потенцијалним могућностима општенородног рата (грађевинске организације, месно становништво и сл.) не могу се примити. То би значило, ако нема механизације или ако у неким областима нема потенцијалних снага (ретка насељеност планинских подручја, мало предузећа у недовољно развијеним областима итд.), нема ни решења ни излаза. Међутим, решење ће се свакако наћи и у таквим ситуацијама, било да проблем реше јединице саме или потпомогнуте осталим. Због тога је тешко предвидети и тврдити ко ће бити главни *извођач* фортификацијских радова — да ли потенцијалне снаге у по-

⁶⁾ Машина која копа и транспортује.

⁷⁾ После ископа машина треба да стоји док се склапају елементи склоништа или да се за то време пребаци на ископ другог склоништа, а да се за засињање враћа касније.

задани или саме јединице непосредно пред борбу. Посебно је тешко предвидети у ком обиму ће се ти радови изводити.

Примери из НОР-а потврђују такво гледиште. У многим ситуацијама јединице се не би могле утврђивати, ни самостално нити уз помоћ других снага, углавном услед веома динамичних обрта ситуација. Тачно је да се у НОР-у није много знало о теорији утврђивања. Међутим, тачно је и то да су се јединице и те како умешно прилагођавале земљишту, користећи све његове погодности (јаруге, насипе, путеве, јаркове, дрвеће, стене итд.) и ако за то нису биле посебно обучене, а да су се понекад изводили и фортификацијски радови. На пример, приликом опсаде окупатора и белогардејаца у Новом Месту 1943. године, батаљони IV словеначке ударне бригаде „Матија Губец“ су се прилично добро укопали на положајима према непријатељу и то у непосредној близини његових бункера. Непријатељ се није усудио изаћи из бункера све док није добио помоћ у тенковима и заједно са њима напао положај јединица НОВ.

Алат за извођење радова добијен је у најближим насељеним местима у веома малим количинама (пијуци, лопате, секире). Карактеристично је за то подручје да су пијук и ашов ретка алатка код становништва. Уједно, вршено је запречавање путева постављањем појединачних мина израђених својим снагама на лицу места и са импровизованим упаљачима. Истовремено су ангажовањем цивилног становништва вршена прекопавања на комуникацијама Ново Место — Тешке Воде — Подград; Ново Место — Шент Јернеј и осталим путевима који су водили према положајима бригаде. Сличних примера било је и на другим местима.

Разуме се да су такав поступак омогућиле ситуација и постојаност положаја, јер су се јединице ту налазиле непрекидно неколико месеци. У другим ситуацијама није се ни помишљало на неке радове, јер ситуација то није дозвољавала. Јединице су биле у непрекидним покретима, нападима, заседама итд. где утврђивање није имало толиког значаја, односно, с обзиром да се није располагало основним формацијским алатом, оно се није могло ни делимично изводити. Упоређујући опремљеност војника данас са борцем — партизаном у НОР-у, нехотице се реконструишу многи догађаји и сагледавају недостаци који су били последица било објективних било субјективних услова. Има веома много примера из којих се види да су се најједноставнијим објектима (обичним заклонима) могле избећи многе жртве, нарочито од дејства непријатељевих минобадача и артиљерије, да се располагало алатом, односно да се више пажње посветило заклањању живе силе.

Треба истаћи да непријатељ приликом дејства ван сталних утврђених гарнизона није изводио неке нарочите фортификацијске радове сем копања обичних заклона, макар се задржавао дан — два на појединим положајима.

Као закључак може се рећи ово:

Веома је значајно и потребно што детаљније сагледати проблеме утврђивања, нарочито на нивоу односа *тактике и пољске фортифика-*

кације, да би се у борбеним условима могло што сврсисходније деловати. Да би се то постигло ваља поћи од елементарних питања из тактике и техничког решавања проблема утврђивања. При томе је неопходно да се узајамно повезују сви утицајни фактори (време, земљиште, средства за рад, наоружање, његове особине и ефекти, вероватне борбене ситуације итд.). Фортификација као део војне науке треба да у категорији пољског утврђивања, данас више него икад раније, пренесе тежиште на изучавање и техничко решавање објеката погодних за различите услове имајући у виду ограничено време, разноврсно земљиште и друго. Једино тако ће се постићи да пољска фортификација остане у служби тактике (оператике) и на време јој користи, пре него што буду наметнута ратна дејства. Недовољно сагледавање тих питања у време мира условиће да се теже и са негативним последицама решавају у рату.

Значајно је, такођер, да се што реалније постави питање благовременог уређења положаја по дубини другим снагама, тј. онима које неће водити борбу на њима. Да би се остало на начелима да је фортификација укопана тактика, да је она средство а не циљ, потребно је у овом случају израђивати у првом реду *склоништа* (покривене заштитне ровове, склоништа одељеног типа и сл.), бункере на нарочито погодним местима, противоклопне препреке где се може употребити механизација и сл., *а објекте за средства масовне пешадијске ватре начелно оставити јединицама да их по поседују положаја саме израђују алатом којим располажу*. Ако се израда објеката постави тако, однос између тактике и пољске фортификације биће у складу са захтевима савременог рата.

Решење ниједног питања не може се поставити *једино* и искључиво на овај или онај начин. Оно је добро не само онда ако се постигне апсолутни обим радова, већ и тада кад је израђен минимум објеката, али да по врсти и обиму најбоље одговарају датој ситуацији. Према томе, и учешће механизације и осталих потенцијалних снага територијалног рата је релативно, мада ће бити веома значајно. Међутим, неопходно је имати у виду утицај ситуације на ангажовање тих снага, као и потребу неопходних стручних (војних и фортификацијско-техничких) квалификација, које ће у пракси бити различите у разним условима и подручјима.

На крају, искуства из НОР-а најреалније указују на однос тактике према пољској фортификацији и у будуће и у том смислу могу послужити као најреалнија оријентација за изучавање и изграђивање савремених ставова.

ЖЕЛЕЗНИЦЕ У БУДУЋЕМ РАТУ

Улога железничког саобраћаја уочена је већ у ратовима крајем 19. и почетком 20. века¹). Иако је тада био још на ниском техничком нивоу, ипак су — са аспекта војних потреба — две његове карактеристике одмах избиле у први план. То су већа брзина у превозењу и могућност превозења већих количина терета, било да су у питању људи или материјал. С тим искуством ушло се у први светски рат који је у погледу захтева постављених саобраћају и извршених превозења далеко надмашио сва додаташња схватања. Притоме су железнице одиграле главну улогу. Стечена су нова искуства којима су обогаћене војна теорија и пракса. Укратко резимирана та се искуства свode на ово: важност комуникација расте сразмерно повећању масовности средстава која се примењују у рату; комуникације нормирају величину оперативног скока; ефект дејства на фронту у великој је мери одређен стањем комуникација; ефект дејства фронта огледа се и у притиску на непријатељеве комуникације; предуслов сваке операције је постављање властитих трупа у повољне услове у погледу комуникација²). Пошто је уочен значај маневровања железницом, у разматрањима се пошло даље тако да се приступило проучавању организације и проналажењу таквих јединица које омогућују да тај маневар буде лак и брз.

У другом светском рату транспорту се постављају све већи захтеви тако да се, с једне стране, јављају нова транспортна средства, а са друге, комуникације, објекти на њима и возила много су више изложени нападима и уништавању са земље и из ваздуха. Железнички саобраћај као најмасовнији трпи велика разарања и губитке, што изазива предузимање појачаних мера за његово одржавање и отклањање најразличитијих оштећења. Железнице су биле један од главних циљева авијације, у првом реду стратегијске, и једне и друге зарађене стране.

Први напад на француске железнице извршен је већ 10. маја 1940. године и напади су настављени, али се и транспортовање железницом наставило у циљу појачања снага у белгијским операцијама и успостављања фронта на Соми; за време битке на Соми пребацивање свих појачања, снабдевање и евакуације вршени су железницом.

¹) Реч је о америчком грађанском рату (1860—1865), пруско-аустријском рату (1866), пруско-француском (1870—1871) и руско-јапанском (1904—1905).

²) Свечин: *Стратегија*, ВИЗ ЈНА, Београд, 1956.

Одржати железнички саобраћај у том периоду, па макар и кратко време, било је могућно захваљујући добро организованом правцу железничких пруга и превозних средстава, великом броју железничких пруга које су водиле у истом правцу и правилно распоређеним резервама материјала за њихову оправку.

Тешка бомбардовања железничких пруга и објеката на њима извршена су у Француској за време припрема за искрцавање савезника. Том приликом, као и у току искрцавања, уништено је поред осталог: 4.900 км железничке пруге, 16.000 теретних вагона, 900 локомотива и 15 великих железничких станица.

Маршал Рундштет је једном приликом у заробљеништву изјавио да снаге које су били припремили, Немци нису могли употребити за напад на искрцане јединице Англо-Американаца, зато што нису могли извршити транспортовање јер је савезничко ваздухопловство од укупних својих напада 41% оријентисало на железничке пруге. Међутим, чињеница је да су савезници, и поред страховитог разарања, непосредно по искрцавању приступили оправци порушених железничких пруга и објеката на њима, да би већ у октобру 1944. железницом транспортовали 537.700 тона материјала, док су у исто време аутомобилима пребацили свега 74.621 тону.

У првим месецима рата у СССР-у су вршена транспортовања војске са истока на запад, а евакуације људства и фабрика са запада на исток. Само за евакуацију употребљено је око 1,500.000 вагона. Немци су крајем 1941. отпочели са снажним бомбардовањем, али су железнички возови натоварени драгоценим материјалом упркос томе прелазили 400—500 км дневно.

У најтежим данима московске битке, Совјетски Савез је успео да из Сибира и Урала возовима од по свега 10 вагона, који су зато што су били кратки прелазили дневно и по 900 км, обезбеди довоз резервних дивизија.

За тако успешно извршено превозење железницом посебну заслугу има добро организована оправка железничких пруга. Од преласка у офанзиву Совјетска армија је оправила око 50.000 км пруге на својој и 30.000 км на окупираним територијама.

Познато је да су у прошлomu рату нарочито тешко бомбардовање издржале немачке железнице. Па и поред тога оне су све до 1944. године извршавале своје задатке готово пуним капацитетом (умањен је свега за 10%). Тек од 1944. године, кад је отпочео прави ваздушни рат са немачким железницама, он је осетно опао и непрекидно се смањивао, да би у 1945. години спао на 25% укупног капацитета³⁾

³⁾ „Упркос потпуног слома“, каже се у чланку *Über die deutsche Bundesbahn und Fragen der Landesverteidigung*, немачког часописа *Wehrkunde* Бр. 6 из 1958 године, „на крају рата ипак су немачке железнице као носилац саобраћаја земаља без мора биле још увек најважније транспортно средство за људе и добра, без бозира на повећање моторног саобраћаја на путевима и моторизовања пловидбе бродовима на унутрашњим водама“. Слично мишљење изнето је у часопису *Wehrwissenschaftliche Rundschau* у чланку *Die Eisenbahn als Operations Führungsmittel in Kriege gegen Russland* у коме се каже: „Други светски рат јасно је доказао у свим фазама — наступању, далеко-

Узевши у целини, железнице су у другом светском рату, и поред врло неповољних услова с обзиром на велика разарања дејством из ваздуха и тешкоћа у извесним ситуацијама, извршиле највећа превозења по обиму и релативно врло брзо, омогућајући армијама за оно доба велику покретљивост и способност маневра. Терет предмобилизацијских, мобилизацијских па и концентрацијских превозења, евакуације индустрије, радника и стручњака и цивилног становништва, стратегијског развоја, прегруписавања у нападним операцијама или у повлачењу, снабдевања јединица на фронту материјалом потребним за живот и борбу, а индустријских предузећа сировинама, пао је углавном на железнице и железнички транспорт.

О превозењу југословенских железница уочи рата са Немачком тешко је извучити нека искуства, али су она знатно већа и богатија из времена окупације. Југословенска железничка мрежа била је у току четворогодишњег рата изложена нападима најпре немачког и италијанског а доцније и савезничког ваздухопловства, као и врло снажним и ефикасним дејствима јединица НОВЈ. Иако изложене узастопним ударима из ваздуха и са земље, важније железничке пруге су, мада уз велике напоре, оспособљаване за саобраћај, тако да су железнице са мањим прекидима стално радиле и учиниле ванредно велике услуге окупатору и разним квислиншким владама.

На крају рата, при свом повлачењу, немачка војска извршила је највећа рушења и разарања тако да је укупан губитак железничких средстава — пруга, возног и вучног парка, мостова итд. — износио:

железничких пруга	6.140 км	56.3%
путничких кола	3.049 ком	90%
теретних кола	48.332 „	90%
локомотива	1.848 „	80%
мостова преко 30 м	222 „	61%
мостова од 5—30 м	803 „	37,9%
станичних зграда	1.032 „	54.4%
ложионица	239 „	55%
осталих зграда	4.519 „	29%
Капацитети главних и ложионичких радионица сведени су на		20%

Интересантна је чињеница да су железнице најмање разорене дејством из ваздуха. На пример, железничка пруга Сарајево — Босански Брод била је у више наврата објект напада савезничког ваздухопловства па ипак ни један мост није страдао, иако је око мостова било десетине левака направљених експлозијама бомби. Далеко веће губитке железницама су нанеле јединице НОВЈ врло честим и смелим диверзијама и нападима.

сежној офанзиви, одбрани, подржавању у слому налазећих се фронтова и повлачењу — оправданост постојања железнице. Највероватније неће доћи овде до неке промене ни услед употребе атомске бомбе, пошто она има једнако дејство како на пругу тако и на друм“.

Анализирајући искуства из другог светског рата, неминовно се долази до закључка да ће и у евентуалном будућем рату железнице примити на себе знатан део терета у општем напору за брзим маневровањем јединицама и материјалом.

Будући рат ће поред осталог, карактерисати и знатно веће учешће живе силе, разно наоружање велике разорне моћи и потреба ванредно великих количина материјала. У вези с тим намеће се и потреба за брзим и обимнијим транспортима на далеко већим одстојањима него до сад. Ова околност још је више повећала значај свих врста транспортних средстава па, међу њима, и железница.

Данас се поставља основно питање: хоће ли железнице бити у могућности у новим условима, под дејством нових врста оружја неупоредиво веће разорне моћи, и у којем обиму да изврше задатке који ће се пред њих морати поставити, кад знамо да је концентрисаним нападима класичним оружјем њихов капацитет био сведен у 1945. години на свега 25%? Може ли се већ сада тврдити или претпоставити да су — због повећане осетљивости појавом нових врста оружја — железнице изгубљено транспортно средство и да се на њих више не може рачунати, или је потребно, сагледавајући све утицајне факторе, тражити ново решење проблема осетљивости и предузети извесне мере, у првом реду организацијске, које ће и осетљивост и последице учинити мањима?

Према неким мишљењима⁴⁾ за онеспособљавање железничких пруга у средњој Европи потребно је стотину атомских бомби номиналне јачине. Међутим, стотину атомских бомби бачених на стотину железничких чворова не значе и потпуно онеспособљавање железничког саобраћаја. Железнички чворови могу бити онеспособљени за краће или дуже време али не и потпуно. Осим тога, ни у време неупотребљивости железничких чворова бомбардованих атомским бомбама железнички саобраћај — узевши у целини — неће бити обустављен. Он ће се и даље одвијати, додуше, умањеним капацитетом, са извесним прекидима, обиласцима, прелазима итд.

За земље које мисле на агресиван рат железнице ће и даље остати једно од најважнијих транспортних средстава за масовно транспортовање. Оне ће превозиће великих јединица нужно морати да повере железницама, нарочито на дугим релацијама, кад је превоз моторним возилима потпуно нерентабилан (јер добар део тих возила постаје неупотребљив управо онда кад су она најнеопходнија). Зато је неоспорно да ће железнице, железничке пруге и објекти на њима и у будућем рату бити циљ сталних напада, првенствено из ваздуха и новим и класичним оружјем. Напади ће бити тим јачи и систематичнији што су железничка пруга или читав систем железничких пруга значајнији за једну или другу зараћену страну. Основне магистрале, било у међудржавним било у локалним размерама, са сигурношћу се може тврдити, биће под атомским ударима, па ће, с обзиром

⁴⁾ *Les transports en guerre atomique, Revue militaire générale*, Париз, мај 1957.

на то, и њихово коришћење бити не само отежано него, највероватније, и потпуно доведено у питање.

Овакво расуђивање доводи до два закључка. Прво, да се због могућности паралисања појединих рејона више не може рачунати са искључивом употребом транспортних средстава једне врсте, већ да се мора имати у виду комбинација свих транспортних средстава којима се располаже. Друго, да је неопходно створити посебну еластичну организацију за управљање саобраћајним објектима и њихову оправку по реду хитности.

Евентуалан будући рат био би тоталан, а то значи, између осталог, и потпуно ангажовање свих материјалних добара, укључујући ту и железнички саобраћај и транспорт. У томе светлу треба гледати изнете закључке и одредити место и улогу железничког саобраћаја и транспорта у условима и према потребама сваке конкретне земље. Разумљиво, проблем се оштрије истиче у недовољно развијеним земљама у којима је и железничка мрежа релативно слабо развијена и где, најчешће, и данас постоје пруге разних ширина колосека.

Разлике у ширини пружних колосека повлаче за собом озбиљан проблем шинске везе међу пругама па, аналогно томе, смањују и вредност железница уопште. Наиме, ако постоји више колосечних ширина не може се једном композицијом без прелажења односно претовара саобраћати свим пругама или њиховим деловима. Дакле, у питању је смањење капацитета, односно пропусне моћи пруга у целини. Али, не само то. На претоварним станицама се увек налази толико вагона који се или претоварују или чекају отпрему или, пак, да буду употребљени, да стварају веома рентабилан циљ ваздухопловним снагама непријатеља па и атомском оружју.

Непосредно уз овај јавља се и проблем станичких колосека. Ако њих има мало, ако укупна њихова дужина није у потребном односу према отвореној пруги или ако је то питање решено само на мањем броју станица, онемогућује се растреситији — развученији распоред возног парка. Тај недостатак омета добро функционисање саобраћаја и у миру, а у рату би дошао до потпуног изражаја. Због малог броја станица са одговарајућим бројем колосека у недовољно развијеним земљама ранжирање гарнитура, утовар (истовар, претовар) и укрцавање (искрцавање) врше се, углавном, на мањем броју великих станица и железничких чворова. Ту се обично налази и највећи број возног и машинског парка. Зато су такве станице и врло примамљив циљ ваздухопловства било за напад конвенционалним, било атомским оружјем.

Један од недостатака железница недовољно развијених земаља, гледајући их кроз потребе армије и рата, често може бити и распоред железничких пруга у односу на државну територију или њихово груписање у односу на ширину колосека.

Ако се највећи број железничких комуникација или главних магистрала неке земље налази у приграничном појасу, онда се оне — без обзира на своју велику пропусну моћ и капацитет — највероватније неће моћи користити већ од првих дана по отпочињању ратних

дејстава. Ово због тога што се у њих најчешће уливају све друге железничке пруге, што су ту највећи и врло важни објекти као што су железнички чворови, велики мостови, станична, ложионичка и радионичка постројења итд., што ће неоспорно евентуалан непријатељ ценити и извући одговарајуће закључке.

Неоспорно је да разлике у ширини колосека отежавају организовање железничког саобраћаја и извршење транспорта по јединственом плану, критерију и нормама. Међутим, ако већ постоје, на пример, пруге узаног колосека, а поготову ако су груписане на једном, већем делу територије, било би неисправно третирати их као транспортно средство без неког већег значаја за потребе армије у евентуалном рату, полазећи од тога — као што се понекад чује — да су то пруге брдског типа, да су малог капацитета и да се њима може превозити само лакши материјал. Много је исправније и железнице узаног колосека, као уосталом сва транспортна средства, ценити са аспекта шта и колико оне могу допринети у општем напору за решење проблема који намећу изразито повећани захтеви за транспортом у евентуалном будућем рату. А оне су веома погодне на испресецаном земљишту, тешко се уочавају а још теже туку из ваздуха и имају још читав низ карактеристика због којих могу добро послужити не само армији него и за довоз сировина до индустријских предузећа. На железнице и железнички саобраћај уопште, нити пак на њихов рад и рентабилност у будућем рату, не може се гледати као у досадашњим светским сукобима, узимајући у обзир већ „уходане“ основне критерије као што су дужина композиција, величина вагона, ред војње итд. У савременим условима разматра се, пре свега, питање хоће ли, рецимо, железнице узаног колосека моћи да раде, хоће ли се моћи користити, шта се од њих може очекивати, какве им задатке поставити и — на основу свега тога — како најбоље организовати њихов рад и експлоатацију. То је најбитније.

Поред разлике у колосечној ширини при разматрању саобраћаја неке земље, можда у још оштријој форми и са тежим последицама, поставља се проблем осовинског притиска. Наиме, уколико постоје разлике у дозвољеним осовинским притисцима, како на нормалним, тако и на узаним пругама, то најнепосредније утиче и на службу вуче, јер захтева да се на једној прузи мењају две и више локомотива. На тај начин образују се такозвани вучни одсеци који стварају велике тешкоће при организовању саобраћаја. На овај се надовезује и проблем вуче уопште, нарочито ако се смењују парне, електричне и моторне локомotive, као и питање снабдевања водом односно струјом и погонским горивом на деловима пруга које су испрекидане, јер баш ти делови могу остати без уређаја за снабдевање водом и горивом или без трафо-станица. Поучно је сетити се, на пример, чињенице да ни у редовном саобраћају у мирнодопским условима волостанице нису понекад у могућности да све локомotive подмире потребном количином воде, поготово у летње и зимско (сухо) доба.

Посебно питање при разматрању саобраћаја у евентуалном будућем рату су и путни прелази у нивоу. Ако постоји већи број таквих

прелаза, а то је такођер једна од карактеристика недовољно развијених земаља, веома је тешко организовати, испланирати и регулисати, ако то устреба, кретање возова и аутомобилских и других колона или јединица на маршу пешачењем на дотичној релацији. Немци су, на пример, у другом светском рату били суочени с тим проблемом и покушали су да га реше, али у томе у току рата нису успели. Зато су му у послератном периоду пришли веома озбиљно.

Одвојне станице могу, такођер, осетно отежати организовање саобраћаја ако нису смишљено грађене. Наиме, ако возови по доласку у одвојну станицу не могу прећи на другу пругу без претходног маневровања, то знатно успорава њихово кретање, а непотребним задржавањем на станици, сем тога, стварају погодне циљеве непријатељевој авијацији. И још нешто. Функционисање саобраћаја у савременом рату не може се ни замислити без обилазних пруга у сваком значајнијем железничком чвору, како би се у случају његовог онеспособљавања избегло прелажење људства односно претовар материјала преношењем, или — што је још горе — потпуно прекидање железничког саобраћаја.

Стање возног парка ни у ком случају није другоразредан елемент при оцењивању могућности саобраћаја. Довољно је истаћи да просечна старост возног парка — зависно од степена развијености одговарајуће земље — износи данас од 18 до 40 и више година, или да се пругама крећу вагони најразличитијих особина, па да се сагледају последице у, на пример, извршењу плана превозења не само у рату већ и у миру. Сем тога, различита носивост, сопствена тежина, дужина, ширина, запремина, брзина, итд. отежавају одржавање и употребу вагона па и маневровања њима. Карактеристичан је овај пример: док се просечна корисна носивост вагона у развијеним земљама креће од 25 до 30 тона, у недовољно развијеним она износи у просеку нешто око 13 тона. С друге стране, развојем технике и индустрије изменила се и структура робе која се превози. И док су у привреди и армији све изразитије потребе за превозењем тешких предмета и материјала, а у рату кад год то ситуација дозволи и свих тешких возила која се крећу помоћу гусеница (ради штедње и чувања ових возила од сувишног трошења), железнице недовољно развијених земаља у погледу носивости вагона стагнирају на нивоу од пре 50 година.

Слично стоје ствари и слични се проблеми јављају код вучног — локомотивског парка. Ту је у првом плану парна вуча, док су електрична и моторна тек у развоју. Локомотиве су најчешће изнад дозвољеног просека старости што, логично, утиче и на интензивност железничког саобраћаја уопште, с обзиром на то да су локомотиве често услед разних кварова ван рада. Сем тога, ако се проблем вуче повеже с оним што је напред речено о различитим дозвољеним осовинским притисцима, произлази да је нужно располагати локомотивама одређених серија које, с обзиром на своје особине, могу саобраћати на одређеном делу пруге. Зато није редак случај да се на неким пругама у недовољно развијеним земљама више пута мењају типови локомо-

тива и ломе брзине. Велик број локомотива разних серија ствара посебне тешкоће приликом ремонта и знатно га продужује.

Питање коришћења железничког саобраћаја у евентуалном будућем рату данас се много третира, а мишљења су веома различита. Док једни сматрају да се железнички саобраћај — с обзиром на искуство из другог светског рата, углавном немачко, и чињеницу да ће у будућем рату доћи до употребе нових врста оружја далеко веће разорне моћи — уопште неће моћи користити, други, пак, тврде да ће се и у новим условима железницама транспортовати највећи део трупа и материјала.

Неоспорно је да су железнице (пруге, станице и станична постројења, ложионице и радионице са постројењима, посебно велики железнички чворови, железнички мостови, вијадукти итд.) врло осетљиве на дејство из ваздуха и атомски удар. Но исто тако је неоспорно да су на то дејство осетљиви и сви други видови саобраћаја, сва друга транспортна средства и све друге комуникације. И не само они. Зар су мање осетљиве фабрике, индустриска предузећа, велики административни центри, електричне централе, рудници итд. итд.? Све ће то у будућем рату бити у сталној опасности и радити, можда, са мање или више смањеним капацитетом производње, али ће радити — производити.

Железнице, њихове комуникације, објекти и средства биће, највероватније, под врло жестоком ватром и класичног и атомског оружја. Може се претпоставити да ће најачи удари бити у почетним дејствима, кад ће непријатељ тежити да разарањем комуникација и административних и индустријских центара омете, отежа или чак онемогући извршење мобилизације, концентрације и развоја, да деморалише становништво, једном речи да дезорганизује одбрану земље. Те почетне ударе треба очекивати, на њих треба бити спреман и учинити све што је могућно да прођу са што мање губитака у људству и материјалу.

Железнице би до отпочињања ратних дејстава, пошто на њима, највероватније, неће лежати ни мобилизацијска ни концентрацијска превозења, могле да изврше евакуацијска превозења, како из административних и индустријских центара, тако и из угрожених подручја, ако се таква евакуација предвиђа и уколико за то буду постојали објективни услови.

У почетним ратним дејствима непријатељеви удари ће највероватније бити концентрисани на железничке чворове, ремонтне радионице и уопште на веће објекте. Може ли се ишта учинити да се последице тих удара, било класичним било атомским оружјем, учине мањим, лакше подношљивим и безболнијим?

Кад се већ претпоставља да ће железнички чворови бити објект непријатељевог удара, онда је најбоље, поред других мера заштите, железничка транспортна средства из њих извући и растурити по прузи и мањим станицама. Наиме, важан задатак био би тада сачувати што је могућно више транспортних средстава од уништења првим ударом. Тај задатак могућно је извршити само претходном проценом, још у

периоду мира, објеката — чворова који би могли бити циљ атомског или другог удара и на основу процене испланирати евакуисање средстава по времену и простору.

У даљим дејствима циљ атомских удара могу да буду железнички мостови и мањи чворови. Било би, међутим, погрешно кад би се из тога извукао закључак да се ради уништења извесних објеката железнице као транспортно средство неће моћи користити. То би било гледање засновано углавном на експлоатацији железница у условима примене класичног наоружања, односно у другом светском рату кад су се могли формирати маршрутни возови, на дугим релацијама, по унапред утврђеном реду вожње (ратни ред вожње) итд. Таква схватања су застарела. У савременим условима никакви крути редови вожње или маршрутни — директни возови или утврђени састав гарнитура неће се моћи примењивати ни у развијеним земљама са дугим железничким пругама, дубоком позадином итд.

Време полазака, долазака и кретања возова одређиваће се према реалној ситуацији, потребама и могућностима. О утврђеном времену кретања не може бити ни говора, јер би управо то открило властите могућности, што би непријатељ врло брзо сагледао и предузео мере за смањење и тих капацитета. Још мање се може мислити на дуге релације, дуга превозења са дугим гарнитурама и сл.

Превозење у новим условима захтева нова, еластичнија, прихватљивија и лакше применљива решења, као што су, на пример, кратки возови на краћим релацијама и тамо где су већи објекти порушени и пруге прекинуте. Биће неопходно обезбедити везу: железничка пруга — пут, као и брз прелаз са вагона на камион, запрежна кола и сл. и обрнуто. Организовање таквог саобраћаја биће веома тешко, али је остварљиво ако се сви елементи проуче, а припреме изврше још у миру.

Може се са сигурношћу претпоставити да ће железничке пруге бити испрекидане. Штавише може се закључити и који ће објекти представљати рентабилан атомски циљ, с обзиром на то да се ни један удар неће извршити без детаљног прорачуна шта се њиме постиже, шта противник губи итд.

На основу процене пруга и објеката на њима, њиховог значаја, рентабилности и могућности рушења — потпуног или делимичног, атомским или класичним оружјем, одређују се пружни одсеци. Према њима се распоређује возни и вучни парк у складу са планом евакуације транспортних средстава, тако да на сваком пружном одсеку буде потребан број вагона и локомотива. На тај начин обезбеђује се функционисање железнице на свим деловима пруге без обзира на прекиде.

Међутим, ако се узме у обзир да ће рушења, губици и оштећења, највероватније, бити велики и свакодневни, није довољно само то да се возни и машински парк растресито распореди по пругама и станицама. Питање је много комплексније. Ту у првом реду долази потреба за одговарајућим кадром, како за разноврсне уже-стручне железничке послове, тако и за оправке пруга и објеката на њима или за ремонт возног и вучног парка. Као што се види, послови су веома

различити и захтевају већи број вештих људи разних струка и солидних квалификација. У њиховој припреми за задатке који их, евентуално, очекују, као и у току самог рада, значајно место несумњиво припада морално-политичком фактору, што се ни у ком случају не сме изгубити из вида. Не мањи значај има стварање могућности за оправке или градњу нових објеката (на пример, железничког моста), у првом реду провизорних. Мада ће се притом увек тежити коришћењу месних средстава, појавиће се и потребе за извесним деловима, материјалом или сировином које неће бити могућно набавити на терену. Такве се потребе планирају још у време мира и материјал обезбеђује у магацинима. А да би магацини заиста били корисни и могли потпуно одиграти своју улогу треба их правити тако да су релативно близу места евентуалне употребе и, још више, да су у складу са процењеним деловима пруге који могу бити одсечени и изоловани. На тај начин би се много скратио процес око дотура материјала на место потребе, а самим тим и време за поновно успостављање саобраћаја. Само се по себи разуме да треба предвидети и поступак с овим резервама у случају напуштања дотичне територије, тј. ко ће их, како и где чувати.

За време градње, оправке или ако би се проценом дошло до закључка да одређени објект у ратним условима није могућно изградити, саобраћај би се вршио прелажењем. А и то треба благовремено припремити и организовати како би се обезбедили радна снага, превозна средства, материјал итд. Комбинована железничко-аутомобилска (или другим транспортним средствима) превозења заснивала би се на дозвожењу товара железницом до препреке, где би се у евентуалним припремљеним прелазним рејонима претоварали на камионе или друга транспортна средства. Ако је у питању савлађивање водене препреке товари би се превозили преко мостова подигнутих на брзу руку или евентуално сталних, ако их има у близини, или на неки други начин (чамцима и скелама), на супротну обалу, а затим би се, зависно од конкретних услова, или поново товарили на железнички транспорт или пак превозили неким другим транспортним средствима до места предаје. Могу се користити, на пример, камиони, запрежна кола, товарни коњи па и носачи. Све је то нужно предвидети и обезбедити још у миру, а било би корисно извршити и неке пробе — вежбе како би се дошло до бољих и реалнијих искустава и закључака.

Честа оштећења и онеспособљавања возног и вучног парка чиниће проблем попуне веома актуелним. Она ће се вршити углавном, ако не и искључиво, из ремонтних радионица, а само изузетно из производње или из резерви. То захтева да се служби ремонта и њеном оспособљавању за рад у ратним условима приђе са пуно одговорности имајући увек на уму да ће се ремонт вршити под врло тешким условима, најчешће на лицу места, а често и под дејством непријатељевог ваздухопловства. Све су то елементи који се морају узети у обзир приликом разматрања овог питања и изналажења најбољег решења.

У рату се увек рачуна са свим материјалним средствима и свим могућностима које се у било којем облику нуде. То се односи и на иско-

ришћавање транспортних капацитета, па макар они били и најмањи. Пошто ће транспортна средства и саобраћај уопште бити на највећем удару, то ће онај ко буде знао и могао на било који начин да продужи њихов живот имати добрих изгледа и да односе победу. Најлепши примери о томе како се искоришћавају и најмање могућности могу се наћи у нашем народноослободилачком рату. Не треба заборавити са колико смо воље, иницијативе, вештине и еластичности одржавали железничке пруге којима смо располагали и са колико смо успеха користили та незнатна средства. Један воз на прузи Дрвар — Млиниште могао је, на пример, да превезе свега 40—50 тона материјала, а колику је то помоћ представљало види се из чињенице да је за пребацивање тог истог терета товарним грлима требало преко 400 коња, толико људи и око десет дана времена, не рачунајући велике количине људске и сточне хране.

Искуства која смо стекли о онемогућавању односно отежавању коришћења железничког транспорта од стране непријатеља су свакако много већа, што је и разумљиво с обзиром на услове у којима смо тада ратовали. Неоспорно је једно: већ тада смо сагледали значај добре организације како у погледу успостављања и одржавања саобраћаја, тако и у погледу његовог спречавања.

С обзиром на све изнете тешкоће и задатке које би саобраћају уопште, а посебно железницама наметнуо евентуалан будући рат, решавање разних питања организацијског карактера свакако ће захтевати велике напоре, еластичност и способност улажења у суштину проблема и донети нова искуства на пољу практичних мера и поступака. Но, без обзира на то, још у миру неопходно је разрадити основне организацијске форме и задатке као што су, на пример, како организовати железничке команде, команде станица, машинска, експлоатацијска и радничка одељења, јединице за осигурање, железничке инжињеријске јединице, противавионску одбрану, везе, разарања противничког транспорта и сл. У оквиру АБХ заштите нужно је предвидети дозиметричне патроле, групе за деконтаминацију, групе за спасавање и пожарне групе. На тај начин обезбедиће се полазна основа за функционисање железничког саобраћаја у ратним условима и он ће се лакше прилагодити конкретной ситуацији.

*

На основу свега реченог може се доћи до закључка да је у разматрању проблема саобраћаја логично поћи од чињенице да ће евентуалан будући рат захтевати коришћење свих врста транспортних средстава и свих видова саобраћаја укључујући ту и железнички, као и да се ни један вид саобраћаја, а посебно железнички, неће моћи користити као у ранијим ратовима.

Железнички саобраћај мораће се прилагодити захтевима савременог рата. Брзина одвијања борбених дејстава, испрекиданост и

испретураност фронтова, маневровање трупама и материјалним резервама итд. захтеваће измене у организацији експлоатације железничког саобраћаја.

Најпогодније ће бити да се планирање железничког саобраћаја спусти на ниже степене — територијалне органе — како се тиме не би спугавале ни јединице које га у одређеној ситуацији користе, нити железнице које треба да организују и изврше превозење. Неће се уопште моћи рачунати са дугачким возовима и одређеним гарнитурима на дугим релацијама, као и редовним саобраћајем са утврђеним редовима вожње.

Железнички саобраћај одвијаће се на деловима пруге оспособљеним и састављеним на брзину, од случаја до случаја, према искрслим потребама, оријентишући се искључиво на ванредан саобраћај. Због свега тога питање организовања железничког саобраћаја уопште, затим противавионске одбране и АБХ заштите, добијају прворазредан значај.

Проценом ваља унапред утврдити које ће се железничке пруге или њихови делови моћи користити, у коме обиму и каква ће организација експлоатације железничког саобраћаја бити најцелисходнија. Осим тога, неопходно је проценити који објекти, с обзиром на значај, могу доћи под атомски или други удар, могућност њихове оправке или организовања прелаза односно преноса. Према тој процени пруге ће се поделити на пружне одсеке тако да сваки од њих буде обезбеђен одговарајућим возним и вучним парком имајући у виду и евентуалну потребу за коришћењем комбинованог саобраћаја.

Железнички саобраћај и транспорт треба користити кад год то ситуација дозвољава, поред осталог, и ради штедње других капацитета, у првом реду аутомобилског транспорта који ће у одређеним ситуацијама бити незаменљив.

ПРИКАЗИ КЊИГА

Др ПЕТАР КЛЕУТ ПАРТИЗАНСКА ТАКТИКА И ОПЕРАЦИЈА

ИЗДАЊЕ ВИЗ ЈНА „ВОЈНО ДЕЛО“ 1960. ГОД.

Све чешћа и све успешнија примена партизанских метода борбе у ослободилачким ратовима новијег доба изазвала је свуда појачано интересовање за партизанско ратовање у домену војне теорије. После другог светског рата појавио се приличан број теоретских радова о могућности примене овог метода борбе, о начину његове примене и о начинима заштите од њега. И код нас су се појавили врло значајни радови о партизанском рату уопште, затим многе анализе наших партизанских бојева и операција, као и студије о примени појединих тактичких радњи у нашем рату. У посебним радовима већ су обрађена, такође, поједина подручја из оквира партизанске ратне вештине са аспекта њихове евентуалне примене у будућности.

Осећао се недосатак једног целовитог теоријског рада на тему партизанске тактике, која не би била строго везана за одређене политичке, материјалне и географске услове, него би представљала један уопштени просек за разноврсне опште услове. Књига генерала Клеута представља покушај да се многобројни проблеми из подручја партизанске организације, тактике и рада партизанске позадине изнесу на једном месту, прегледно и сажето. То је без сумње смео и оригиналан покушај, који смо ипак оправдано очекивали да се појави, јер нам је књига ове врсте постала заиста потребна. Наш рат пружио је обиље материја за тактичка и организацијска уопштавања, за целовиту теорију партизанске ратне вештине. Књига коју имамо пред собом представља добар почетак. У њој је дата систематизација материјала о врло широком подручју чисто практичких проблема партизанског ратовања. Већ сама ова систематизација имаће велику вредност за нашу теорију ратне вештине, чак и у случају да се дуго не одржи у оном облику у коме је овде изнета. Она ће подстаћи многе војне мислиоце на обраду појединих проблема партизанске тактике и проблема који су везани за успешно вођење партизанског рата. Они ће сада моћи прићи обради појединих питања с једне означене теоријске позиције, коју не би требало пренебрегнути, без обзира одобравају ли је у свим појединостима или не.

Књига се бави углавном питањима назначеним у наслову, тј. организацијом и тактиком партизанског ратовања, али не само њима. Доста детаљно обрађени су методи противпартизанске борбе, затим проблематика снабдевања и збрињавања партизанских јединица, те политички рад у партизанским јединицама.

У прва два поглавља писац се бави општим проблемима партизанског рата, његовим дефинисањем, циљевима, општим особинама и условима под којима може да се води. Ту се срећемо са извесним бројем тврдњи које су, у најмању руку, у теорији спорне, а које ће и после изнетих аргумената вероватно бар једним делом остати такве. Тако, на пример, питању регуларности односно нерегуларности може се прићи са гледишта организације и снабдевања, како то чини писац, али се њему може прићи и са гледишта унутар-државног или међународног правног регулисања у свима или бар општим питањима, па оно тада добија нешто друкчији изглед. Међу факторима који утичу на начин вођења партизанског рата у књизи се разматрају четири најважнија: политичка ситуација, систем окупације, географски фактор и степен и значај припремљености земље за партизански рат. То су, у ствари, групе фактора које нису од једнаке важности, а у њих се, с друге стране, не могу лако ни сврстати сви фактори који делују у разноликим условима места и времена, који се затекну на одређеном месту у часу отпочињања партизанског рата.

Организација партизанског покрета и руковођење могли би и требало би да буду предмет посебне обимне студије. Ипак је било потребно и корисно што је та материја овде обрађена макар и летимично. На том подручју осећа се извесно двоумљење писца око тога колики значај дати решењима која је донела наша пракса у прошлом рату, а колики таквим решењима која би могла бити прихваћена и под условима другачијим од оних које смо ми имали. Методу и стилу руковођења могло се чак и у овако сажетој студији дати више места, кад се имају у виду богата искуства нашег ослободилачког рата и не баш мала литература о том питању.

Прилично детаљно обрађени су методи противпартизанске борбе, које је заиста потребно познавати да би се јасно сагледали сви утицаји на обликовање партизанске тактике, али који ипак некако одудару од осталих проблема обрађених у овој књизи. Зато ово поглавље не стоји сасвим органски повезано са поглављима испред и иза њега.

Проблемима уже тактике (опште поставке, напад, одбрана, дејства у позадини фронта, маршевање и обезбеђење) посвећена је половина простора у књизи, око 150 страница. Уз поглавља о нападу, одбрани и маршевању дато је по неколико примера тих радњи из народноослободилачког рата. Примери су дати зато да би илустровали теоријско излагање о најважнијим тактичким радњама. Познато је да није лако ни између великог броја примера изабрати неколико таквих који би садржавали све елементе једне одређене радње у таквом међусобном односу да би могли послужити као њен „школски“ пример. Изабрани примери вероватно нису у свим случајевима најбољи, али су свакако корисни. Мада аутор у предговору наводи да се при избору примера није руководио тежњом да они буду географски распоређени по неком критеријуму, они су стварно узети из готово свих крајева наше земље, а временски падају у прве три године рата. Читаоцу који буде желео да наведене примере брижљиво проучи из извесних ма-

теријала, неће увек бити довољне скице дате у књизи, па ће зато морати да се послужи потпунијим подацима из карте.

Поглавље о дејствима у оперативној позадини непријатељског фронта није илустровано примерима из рата. Оно је и иначе остало у стадијуму нешто шире разрађених теза, којима се нема друго шта приговорити сем то да је у тој разради требало већ и у књизи ове врсте ићи даље. Тога је сигурно и писац био свестан али се он, као што и у предговору каже, задовољио тиме да о сарадњи партизанских јединица с фронтом говори овом приликом само у главним цртама, док је свуда имао у виду самосталан партизански рат у дубокој позадини или у условима када ни негде далеко не постоји фронт који би био на неки начин повезан са партизанским покретом.

Говорећи о партизанским маршевима писац се држао става који је доследно проведен кроз целу књигу, да као типичну партизанску јединицу има у виду партизанску бригаду или формацију приближне величине. Зато је изостала опширнија обрада партизанских маршманевара које изводе крупније јединице (групе бригада, централне групације итд).

Питању обезбеђења партизанских јединица посвећена је пажња коју тај проблем заслужује. Наша искуства у том погледу, чак и она многобројна негативна, нису до данас у нашој војној публицистици довољно обрађена, па још увек остаје широко поље рада за оне наше писце којима је таква тематика најбоља позната и најближа.

О снабдевању и збрињавању партизанских јединица у НОР-у писано је код нас прилично. Та је проблематика у партизанским условима ратовања још јаче повезана са тактичком и оперативном проблематиком него у другим облицима ратовања. Зато сматрамо да није погрешно што је и тај део теорије нашао места у овој књизи о тактици.

У последњем одељку говори се о политичком раду у партизанским јединицама, о значају обуке у току партизанског рата и о односу партизана према народној власти. Овакав би одељак, полазећи од важности питања којима се бави, могао стајати и после уводног дела. Али без обзира на место које му се даје у редоследу поглавља, важно је да и тај део активности буде размотрен, како са садржајне тако и са организацијске стране, јер се успешан партизански рат не може замислити без добро организованог, упорног и непрекидног политичког рада унутар партизанских јединица и међу становништвом.

На крају дат је преглед литературе којом се аутор користио, а много места у тексту документована су указивањем на изворе. Тиме је олакшан рад онима који буду желели да се студиозније позабаве неким од питања које је покренуто у овој књизи. Таквих питања која траже ширу обраду има заиста много, а данас постоје сви предуслови да буду обрађена и да нађу места у нашим војним библиотекама.

Нема сумње да ће ова књига, писана зналачки и на приступачан начин, наићи на повољан пријем код читалаца. Она ће корисно послужити и као приручник из ове за нас тако важне области ратне вештине, нарочито оним нашим млађим кадровима који немају ратних искустава.

Генерал-мајор Петар БАБИЋ

Potpukovnici Linvud Karlton i Frank Farnsvort

RAZMATRANJA O TAKTICI¹⁾

U članku autori razmatraju taktičku upotrebu jedinica u odbrani, odnosno iznose svoje predloge za organizovanje i izvođenje odbrane u atomskim uslovima.

Razmatranja o borbenim dejstvima u atomskim uslovima obično se svode na opšte i već prilično poznate karakteristike kao: veliku rastresitost u rasporedu snaga, brze promene u situaciji na bojištu, rejone nanošenja kritičnih gubitaka i visok stepen pokretljivosti. Na osnovu toga se obično zamišlja da će sudar otpočeti dejstvom nekoliko dobro plasiranih atomskih projektila, tako da će jedinice imati samo da »očiste ostatke«. Autori su mišljenja da je takva pretpostavka pogrešna, pošto treba računati sa sposobnim protivnikom koji se neće izlagati uništavajućim atomskim udarima ukoliko ne bude nateran na zauzimanje nepovoljnog rasporeda. A to se može postići samo dobro izvedenim manevrom jedinica. Otuda autori izvlače zaključak da je braniocu potreban takav raspored snaga u kome će on imati smanjenu gustinu sopstvenih trupa, ali koji će mu istovremeno obezbeđivati dovoljnu udarnu moć u cilju naterivanja protivnika da zbije svoj raspored i tako stvori rentabilne ciljeve za atomske udare.

Oblike razvoja i upotrebe snaga diktiraće okolnosti u kojima će se voditi rat (nacionalni interesi i ciljevi, ekonomski, geografski i socijalno-psihološki faktori). Od okolnosti koje će uticati na taktiku na bojištu autori na prvo mesto stavljaju odnos protivničkih snaga, a potom razmeru upotrebe oružja za masovno uništavanje, počev od pretnje pa do njegove stvarne i redovne upotrebe. Oni smatraju da se, zbog uske povezanosti opšteg i lokalnog rata, mora obezbediti da oblici

upotrebe snaga odgovaraju za oba slučaja.

U svakom budućem ratu postojaće, po njihovom mišljenju, opasnost od upotrebe oružja za masovno uništavanje, zbog čega je potreban rastresit raspored trupa na bojištu. Ali oblici upotrebe snaga ne smeju se zasnivati jedino na ratnoj tehnici, već i na borbenim mogućnostima neprijatelja. U neatomskim uslovima stepen rastresitosti rasporeda uveliko zavisi od načina dejstva neprijatelja, a to uglavnom treba da važi i za atomske uslove. Pobjeda će, pre svega, zavisiti od borbene sposobnosti i pokretljivosti snaga i veštine komandovanja i upravljanja. Rastresit raspored snaga primenjivaće se kao mera pasivne zaštite, ali se moraju obezbediti i uslovi za brzu koncentraciju udarne moći u vreme i na mestu gde se to želi.

Autori smatraju da sredstva za iznalaženje ciljeva i lansiranje projektila mogu zasada, a verovatno i u bližoj budućnosti, jedino zadovoljiti u odnosu na nepokretne ciljeve. Potencijalni ciljevi izmiču atomskim udarima bilo zbog svog premeštanja ili zbog toga što su nerenabilni. Ciljevi koji se premeštaju teško se mogu otkriti, a ukoliko se eventualno i otkriju, mogućnost za udar po njima zavisi od trajanja njihovog zadržavanja u mestu. Tu je važno koliko je vremena potrebno od trenutka otkrivanja cilja do ispaljivanja projektila.

S obzirom da je rentabilnost cilja mnogo teže odrediti, to su autori mišljenja da se prilikom analize mora proceniti značaj nekog cilja u odnosu na postavljene zadatke jedinice, a potom sama rentabilnost cilja u odnosu na raspoloživi projektil. Tako, na primer, ne bi dolazili u obzir pojedinačni atomski udari po jedinicama jačine čete, bilo zato što čete u takvom rasporedu ne predstavljaju opasnost za izvršenje postavljenog zadatka, ili zato što bi broj atomskih projek-

¹⁾ A Philosophy for Tactics, by Lieutenant Colonel Linwood A. Carleton and Lieutenant Colonel Frank A. Farnsworth, *Military Review*, SAD, jul 1960.

tila za pojedinačne udare bio nedozvoljeno visok. Međutim, isti taj broj jedinica u prikupljenijem rasporedu može se već oceniti kao opasnost i udari izvršiti po čitavoj prostoriji na kojoj su te čete raspoređene. Prema tome, rastresit raspored može poslužiti ne samo kao mera pasivne zaštite, nego i za obmanu neprijatelja o stvarnim namerama.

Na osnovu takvih razmatranja autori izvlače dva zaključka. Prvi, da današnji uslovi diktiraju rastresit raspored snaga kao meru pasivne zaštite, s tim da je on uslovljen načinom dejstva neprijatelja, obostranom pokretljivošću i većinom komandovanja i upravljanja. I drugi, da će, pod pretpostavkom približno jednakih mogućnosti obeju strana za otkrivanje ciljeva i ispaljivanje projektila, pobjednik biti onaj ko bude pokretljiviji i raspola-gao boljim sistemom za ispaljivanje, odnosno sredstvima za upravljanje.

Prelazeći na razmatranja o odbrani, autori ističu da za mnoge vojne umove odbrana ima za cilj sprečavanje protivnika da zauzme neku prostoriju. Međutim, osnovna funkcija odbrane je da istroši napadača i na taj način stvori povoljne uslove braniocu za ofanzivno dejstvo. Pri tome se mora primeniti taktika koja će braniočevim snagama sačuvati borbenu moć i omogućiti mu brz prelaz u protivnapad uz minimalno pregrupisavanje snaga koje se nalaze u neposrednom dodiru sa neprijateljem.

Za današnje bojište, po njihovom mišljenju, nije prihvatljiva ideja o nanošenju odlučnog poraza napadaču primenom nekog velikog manevra. Isto se tako ne može prihvatiti ni rizik koncentracije potrebnih snaga u cilju organizovanja jakih odbrambenih rejlona. Neprijatelja treba krvariti na slabim tačkama, tamo gde se ne može brzo oporaviti. A onda se, po sopstvenom izboru mesta i vremena, preduzima protivnapad koji dovršava uništenje neprijatelja. Rastresit raspored, pokretljivost, vatrena moć i vešto rukovođenje su glavni faktori za postizanje uspeha.

Raspored snaga treba da onemogući ili bar ograniči neprijateljeve infiltracije širih razmera, kao i da olakša smanjivanje njegove borbene moći. Princip ekonomije snaga, po mišljenju autora, mora biti zastupljen u toku sprovođenja mera za brzu koncentraciju glavnine kada i gde to bude potrebno. Isto tako, neprijateljeva sposobnost za otkrivanje ciljeva

i lansiranje projektila mora se neprekidno smanjivati. Planiranje sopstvenih atomskih udara mora biti jednostavno i ono treba da omogući neposrednu eksploataciju tih udara. Neprijateljeve linije za snabdevanje treba, po njihovom mišljenju, izduživati do maksimuma, a u skladu sa sopstvenom idejom manevra.

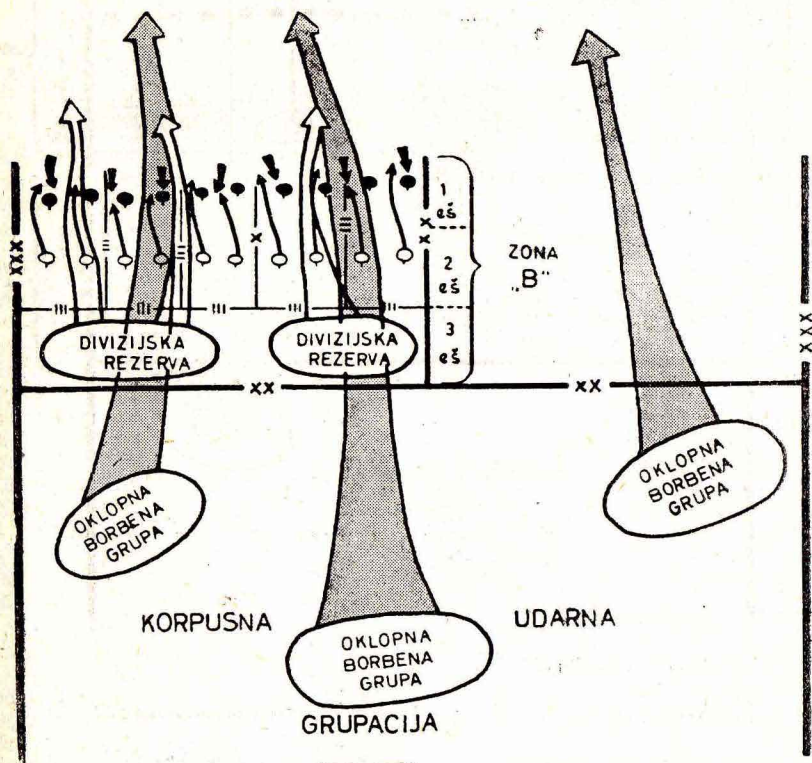
Polazeći od takvih zahteva, autori šematski i tekstuelno iznose i objašnjavaju svoje predloge za raspored snaga i ulogu pojedinih elemenata u takvom rasporedu. U okviru odbrambene zone korpusa, sastava dve pešadijske i jedne oklopne divizije, pešadijske divizije bi imale zadatak da troše borbenu moć neprijatelja sve dok se ne postignu odgovarajući uslovi za prelaz u ofanzivna dejstva, a oklopna divizija, kao korpusna rezerva, predstavljala bi glavnu udarnu snagu korpusa za ofanzivna dejstva i uništenje protivnika (šema 1). Za izvršenje postavljene zadatka neophodno je ojačati pešadijske divizije bar tenkovima, artiljerijom i transportnim sredstvima za ljudstvo.

U zoni pešadijskih divizija odbrana je organizovana na sledeći način: odbrambena zona je po frontu podeljena na pet odbrambenih odseka pešadijskih borbenih grupa (BG), s tim što dve BG, radi lakšeg komandovanja, obrazuju brigadnu taktičku grupu i potčinjene su zameniku komandanta divizije. Iz svake BG izvučena je po jedna pešadijska četa radi obrazovanja brigadne i divizijske rezerve, ali su BG ojačane tenkovima i artiljerijom. Po dubini divizijska odbrambena zona je podeljena na zonu »A« i zonu »B«, a u svakoj od ovih snage su raspoređene u tri ešelona, s tim što se zona »B« poseda snagama povučenim iz zone »A«. Prvi ešelon čine pešadijske čete prve linije, drugi pešadijske čete druge linije, a treći — brigadna i divizijska rezerva. Raspored u zoni »B« se razlikuje od rasporeda u zoni »A« po tome što brigadna rezerva ulazi u sastav divizijske rezerve, tako da brigadna taktička grupa ostaje samo sa dva ešelona (kao i pukovske BG). Međutim, od razvoja situacije zavisi da li će snage posle svog povlačenja iz zone »A« ponovo organizovati novu zonu »A« (sa rasporedom snaga po šemi zone »A«) ili pak zonu »B« (sa rasporedom snaga po šemi zone B«). Upravo, izvođenje odbrane po šemi zone »A« ponavlja se sve dok pešadijska divizija ne izvrši postavljeni zadatak za

ešelonu). Čete prvog ešelona povlače se pod zaštitom četa drugog ešelona, a ove pod zaštitom rezerve, posle čega se sve ponavlja ukoliko se organizuje nova zona »A«. U izvođenju odbrane mogu se primenjivati razni načini dejstva (zadr-

da vrše protivnapade ili da štite izvlačenje snaga prvog, odnosno drugog ešelona. U svemu tome vrlo važan faktor predstavlja pokretljivost jedinica.

Kao posebno pitanje autori iznose razne mere koje treba da navedu neprija-

Legenda

- ➔ neprijateljske snage
- III — granice za pukovske BG
- x — " " brigadne BG
- xx — divizijske granice
- xxx — korpusne

Šema 2 (Protivudar)

žavajuća dejstva, izvlačenje iz neposrednog dodira pre početka neprijateljevog napada i zaposedanje sledećeg položaja itd.). Snage drugog, odnosno trećeg ešelona imaju mogućnost da potpomognu dejstvo prvog, odnosno drugog ešelona,

telja na postupke, odnosno grupisanja koji su povoljni za branioca, naročito u pogledu stvaranja rentabilnih ciljeva za atomske udare. To moraju biti dobro smišljene i brižljivo pripremljene akcije i mere. Vatra i prepreke planiraju se te-

meljito i sveobuhvatno. Rejoni otpora, čak i kada su stvarno slabi, moraju davati utisak čvrstine i odlučnosti, kako bi neprijatelj usmerio glavni udar tamo gde to najviše odgovara braniocu. Nasuprot ovako temeljnom planiranju i pripremanju raznih mera, snage koje organizuju i pripremaju otporne tačke moraju biti vrlo elastične i uvek spremne za ofanzivna dejstva, ili pak za izvlačenje iz neposrednog dodira radi posedaanja novog položaja, mada te akcije u određenom momentu mogu izgledati nerazumne i nepotrebne. Rezultat takvih napadno-odbrambenih dejstava treba da bude stvaranje rentabilnih ciljeva za atomske udare, ili bar da se izazove zabuna i zastoj u redovima neprijatelja. Iznenađno izvlačenje iz neposrednog dodira može navesti napadača na prevremeno preduzimanje gonjenja, a to bi opet pružilo mogućnost braniocu da ga spremno i odlučno porazi.

U poslednjem poglavlju autori razmatraju napadna dejstva na koja se prelazi posle uspešno izvršenih zadataka o kojima je dosada govoreno. Glavni problem je da se rentabilni ciljevi pronađu i unište atomskim udarima. Pošto zasada ne postoje sredstva za brzo otkrivanje, a naročito za izvršenje udara ubrzo posle otkrivanja cilja, mora se tražiti drugo rešenje. Autori predlažu izvođenje napada po metodu »nasilnog izviđanja«. Iako je i u ovom slučaju potrebno da se raspoloživi odgovarajućim uređajima za brzo izvršenje atomskih udara, postoji mogućnost da se usled dejstva jedinica cilj za izvesno vreme zadrži na istom mestu i tako stvore uslovi za atomski udar po njemu.

Izvođenje takvog napada izgledalo bi otprilike ovako (šema 2): Kad se neprijatelj formira za izvršenje svog poslednjeg udara, ili kad se približi jedinicama prvog ešelona, ranije isplaniranim vatrama i atomskim udarima usporavao bi se ili zaustavljao njegov napad. Odmah posle tih udara jedinice drugog ešelona — formirane kao taktičke grupe u jačini čete — prošle bi kroz međuprostore jedinica prvog ešelona. Njihovo dejstvo se može nazvati i nasilnim izviđanjem i predstavljalo bi prvi udar u okviru preduzetih protivofanzivnih dejstava. Ukoliko postoje uslovi mogli bi se upotrebiti i vazdušni desanti. Vrlo važnu ulogu u ovoj fazi imalo bi dejstvo atomskog oružja, čiji bi efekat neposredno eksploatisale ove male napadne kolone. Baš zato što

bi bile male i pokretljive, one bi lako mogle da obilaze kontaminirane ili zaprećene rejone. Osim toga, one ne bi predstavljale rentabilne ciljeve za neprijateljevo atomsko oružje.

Pošto bi se prvim udarom otkrile slabe tačke u neprijateljevom rasporedu, uvele bi se divizijske rezerve radi povećanja udarne moći i tempa napada, kao i daljeg rasvetljavanja situacije i korišćenja postignutog uspeha. Ovim načinom dejstva omogućili bi se dublji prodori u neprijateljevu teritoriju, razbijale i uništavale njegove jedinice, pronalazili novi rentabilni ciljevi i po mogućnosti uništavali. Zavisno od dubine rasporeda neprijateljevih rezervi, snage koje bi izvršile ovaj drugi udar (divizijske rezerve) angažovale bi i vezivale njegove rezerve.

Sada bi već komandant imao mnogo jasnije podatke o jačini neprijatelja i njegovim slabostima i mogao bi da izvrši treći udar uvodeći korpusnu udarnu grupaciju (oklopnu diviziju) na pravcu sa najmanje prepreka, a u cilju nanošenja odlučujućeg poraza protivniku.

Moglo bi se postaviti pitanje eventualnog uvođenja korpusne udarne grupacije neposredno posle atomskih udara, tj. u vreme izvođenja prvog udara (»nasilnog izviđanja«). Međutim, kako ističu autori, u atomskim uslovima to nije preporučljivo iz sledećih razloga: izvesno vreme posle atomskih udara mogu se još zadržati veliki oblaci prašine; zatim biće rejona sa radioaktivnim zračenjem, a i slučajne površinske eksplozije mogu izazvati dugotrajnije radioaktivno dejstvo u pojedinim rejonima; neprijateljeve rezerve su relativno slobodne za izvršenje manevra, a isto tako i njegovo atomsko oružje. U takvim uslovima pojavio bi se niz problema i za komandovanje i za samo izvođenje predviđenog manevra, uz opasnost da se uvedene snage izlože atomskim udarima protivnika.

Iako napad po metodu nasilnog izviđanja, napominju autori, ima izvesne slabosti kao: u početku udar nije snažan ni na jednoj tački, neprijatelj može uzvratiti atomskim udarima i izvršiti protivnapad svojom rezervom — on se obično izvodi sa dva ili tri ešelona pa se neprijateljeve akcije mogu parirati snagama drugog ešelona i onda uništiti odlučujućim uvođenjem korpusne udarne grupacije.

U zaključku autori ističu sledeće prednosti predloženog načina dejstva:

— minimum izmena kako u rasporedu i grupisanju snaga tako i u sistemu komandovanja;

— mala osetljivost;
— bezbednost borbenog poretka ostvarena po čitavoj dubini;
— pogodnost za prelaz iz odbrane u napad.

Z. Ž.

Piter Brejstrap

PARTIZANSKA TAKTIKA U ALŽIRU¹⁾

U uvodnom delu članka pisac, američki novinar, daje opšte podatke o ratu u Alžiru. Od 1. novembra 1954. godine francuska vojska je uvučena u rat u cilju suzbijanja ustanka Alžirskog narodnooslobodilačkog fronta. Do početka 1960. godine njene su snage u Alžiru postepeno narasle od 50.000 ljudi na 500.000 kadrova, rezervista, padobranaca i pripadnika Legije stranaca. Francuska je u periodu od 1957.—60. godine proširila svoju strategiju u Alžiru i utvrđenim linijama blokirala ustaničke baze snabdevanja u Tunisu i Maroku. U pomoćne jedinice pozvano je preko 100.000 muslimana. Hiljade seljaka, potencijalnih pomagača ustanka, iseljeno je uz pomoć trupa u »zaštićene rejone«, sa planom da se privežu za Francusku. Za češće pročešljavanje teritorije koju drže ustanici korišćena je mobilna rezerva od oko 50.000 ljudi, mahom legionara i padobranaca, helikopteri, avijacija i artiljerija.

I pored ovih mera pisac je mišljenja da, osim navodne »polupacificacije« nekih delova zapadnog Alžira, uspeh nije postignut, dok su gubici već do sada znatni. Krajem 1959. godine zvanično su objavljeni francuski gubici od nekih 13.000 mrtvih. Međutim, broj obostranih civilnih gubitaka i dalje raste.

Pisac smatra da se vojni problem Alžira sastoji u savlađivanju operativnih jedinica²⁾ koje se cene na oko 30.000 uniformisanih ustanika i možda oko 100.000 teritorijalnih. Ove snage dominiraju većim delom zemlje, osim gradova koje drže Francuzi. Novčano pomagan od strane

Arapske lige, a pošto raspolaže sopstvenom spoljnom organizacijom i čvrstom unutrašnjom mrežom za sabotaže, prikupljanje poreze itd., Alžirski narodnooslobodilački front je uspeo ne samo da preživi šest godina rata već i da se uveća.

Dalje izlaganje pisac zasniva na ličnim istraživanjima, intervjuima i posmatranjima ustaničkih snaga u Alžiru i Tunisu, kod kojih se nalazio kao reporter u septembru 1958. Tako, na primer, on najpre prelazi na opis jedne tipične noćne akcije 6. bataljona iz istočne baze na teritoriji Tunisa. Cilj akcije je bio uznemiravanje minobacačkom vatrom francuske posade kod El Hameda u Alžiru (u jačini 150 ljudi 8. čete 153. lakog pešadijskog puka), tako da to, po mogućstvu, izazove upućivanje francuskih snaga odmazde, s tim da se ove posle eventualno dočekaju u zasedi.

Pokret je, u razvučenoj koloni po jedan, bez bočnog osiguranja, počeo padom mraka. Pri tome ustanici nisu izvodili napad na bunkere preko minskih polja i bodljikave žice pošto su više voleli da francuske vojnike uhvate na otvorenom prostoru. U akciji su učestvovali: jedna pešadijska četa, podeljena na poluvodove, i odeljenje minobacača 81 mm (oruđe — nemačkog porekla iz drugog svetskog rata). Jedan poluod od 35 ljudi pratio je minobacač, a ostali su se kretali napred. Posle tri časa marša stiglo se do objekta napada kod El Hameda, koji je bio udaljen 14 km.

Eksplozije koje su se čule u daljini pokazivale su, po mišljenju pisca, da je francuska artiljerija »davala oduške svojim nervima i trošila nacionalni budžet«, rasipajući granate 105 mm u cilju uznemiravanja ustanika.

Na oko 300 m ispred pošumljenog obronka stovaren je minobacač i postav-

¹⁾ Partisan Tactics — Algerian Style, by Peter Braestrup, *Army, SAD*, avgust 1960.

²⁾ Pisac ih naziva »regularnim jedinicama«.

ljen na položaj ispod samog grebena, dok su se pešaci rasturili desno i levo. Pri tome su ustanički govorili tako glasno da bi se i poslednji francuski vojnik na udaljenju do 2 km morao probuditi. Pošto se francuska posada demaskirala reflektorima, to je bilo dovoljno naništaniti samo na njih pa otpočeti sa korekturom daljine. Na udaljenju od 900 m ispaljena je prva mina od strane ustanika. Posle 5—6 minuta francuski vojnici su reagovali, ispalivši nekoliko granata 105 mm na jedno brdo, udaljeno oko 1.800 m, na kome je još pre više meseci bio ustanički vatreni položaj minobacača. Izgleda da su se francuski vojnici više oslanjali na intuiciju nego na osmatranje. Oni nisu preduzimali napad na vatreni položaj minobacača jer su znali da ustanički, svakako, ne bi ostavili ovakvo dragoceno oruđe bez značajne pešadijske zaštite. Takođe nisu povećali ni domet, već su prekinuli vatru.

Sledećeg jutra komandir ustaničkog minobacačkog voda osmatrao je iz blizine noćnog vatrene položaja kako će francuski vojnici reagovati. Bio je siguran da je u toku noćne akcije bilo nekoliko dobrih pogodaka. Oko 8.30 video je kako nailaze 2 džipa i 2 teretnjaka, sa montiranim mitraljezima, koji su bili puni vojnika. Na čelnom džipu bilo je više vojnika muslimana, »izdajnika« kako ih je nazivao komandir. Sišli su sa vozila, pretraživali put minoistraživačima i skupljali rasturene propagandne letke ustanika. Ustanički komandir ispalio je, iz neposredne blizine, oko 30 metaka iz svog mauzera na njih. Ne otvarajući vatru, francuski vojnici su se brzo povukli. Mesto na kome se nalazio komandir postalo je ubrzo meta vatre haubica 105 mm, koja je trajala oko pola časa.

Posle ovako slikovitog uvoda, opisom jedne od akcija, pisac prelazi na opšta razmatranja. Ne ulazeći u prave uzroke ustanka ili ne shvatajući ih, on ih traži u unutrašnjim problemima Francuske, u pomoći Arapske lige, u bazama u Tunisu i Maroku, itd.

Vojnički odgovor on, međutim, nalazi u doktrini, organizaciji i taktičkoj efikasnosti Alžirskog narodnooslobodilačkog fronta. Po uzoru na uspešan partizanski pokret maršala Tita, nastavlja pisac, vođe ustanka ističu dvojaku — vojno-političku — ulogu svoje vojske, sa prevagom na političkoj i unutrašnjoj organizaciji.

Taktičke odluke donose regionalni komandanti, po činu pukovnici. Oni imaju znatnu ulogu i u opštoj strategiji i u administraciji pozadine. Postoji 6 vilaja u Alžiru i Istočna baza koja obuhvata pograničnu oblast zapadnog Tunisa i istočnog Alžira. Svaka vilaja se deli na distrikte, poddistrikte i sekcije sa odgovarajućim teritorijalnim bataljonima (600 ljudi), četama (150) i poluvodovima (35).

Svaki komandant i komandir je političko-vojni predstavnik centralnog organa Alžirskog narodnooslobodilačkog fronta. Svaki od njih ima tri zamenika: za vojnu, političku i obaveštajnu delatnost, uključujući tu i veze. Prilikom prerastanja malih partizanskih grupa u pokret Titovog ili vijetninskog tipa, ističe pisac, mnoge starešine malih jedinica, izrasle od vojnika, morale su da otpadnu ako su se u novim uslovima pokazale nesposobnim za rukovođenje.

Veći deo novih vojnika, žilavih, siromašnih muslimanskih seljaka, je ispod 20 godina. Među njima ima puno dobrovoljaca koji žele da se bore za nezavisnost i ravnopravnost. Najviše novih vojnika obučava se u vilajama. U Istočnoj bazi, gde ih ima oko 15.000, nalaze se stalni logori za obuku vojnika i podoficira. Pisac tvrdi da još od početka 1958. godine u Tunisu postoji škola za tenkiste, radiste i minere — diverzante. Tu se izvodi obuka u rukovanju streljačkim oružjem, partizanskoj taktici, prvoj pomoći itd. Ona traje do 3 meseca, a prilikom njenog izvođenja velika se pažnja poklanja izdržljivosti u pešačenju.

U svakoj jedinici postoji komesar. Proradi brošura, političkim sastancima i rasturanju časopisa »El Monjahid« (Borac za slobodu), poklanja se posebna briga. Ideološki podsticaj za Alžirski narodnooslobodilački front, tvrdi pisac, ne predstavlja komunizam, već nezavisnost. Politički komesari, pored ostalog, vode računa o nabavci namirnica i privlače muslimane Alžirskom narodnooslobodilačkom frontu. Po mišljenju pisca, većina od njih nije naklonjena ni Zapadu ni Istoku. Alžirci se osećaju pre svega Alžircima, a zatim Arapima.

Disciplina među ustanicima je na priličnoj visini. Samo se teški ranjenici šalju u pozadinu. Neposlušnost, dezertstvo i ispoljavanje neloyalnosti kažnjavaju se smrću. Moral je visok. Sa formalne strane vojničkom pozdravu se

može učiniti zamerka, ali nikad, ističe pisac, nije video da naređenje nije bilo izvršeno.

Alžirski narodnooslobodilački front ima izgled prave vojske. Pritom pisac opisuje 3. bataljon veterana, ležerno postrojen, uoči jedne akcije, po poluvodovima, svaki iza lakog mitraljeza nemačkog porekla MG 42 ili brena (puškomitraljeza), u propisnim sivomaslinastim uniformama, sa engleskim čuturicama i američkim opasačima za municiju i uprtačima. O ramenu su imali stare engleske puške ili mauzerke, a ređe zaplenjene francuske ili poluautomatske puške.

Akcije u rejonu tog bataljona nisu bile velike. Jedne noći je manja grupica ustanika izvela demonstraciju protiv jednog francuskog uporišta. Francuski vojnici su bili uvereni da je u pitanju ozbiljan napad. Izazivana je dvočasovna artiljerijska vatra, a reflektorima je čak zatražena i pomoć avijacije. Grupica je ostala čitava, gubitaka verovatno nije bilo ni među francuskim vojnicima, ali su zato oni izgubili noćni san i utrošili municije i goriva u vrednosti na hiljade dolara. Pisac time želi da istakne da ustanici operišu ekonomično.

Sredstva za održavanje naoružanja su oskudna. Štednja municije je velika. U toku borbe oružje se oduzima od poginulih vojnika — sopstvenih i neprijateljskih. Snabdevanje oružjem i municijom predstavlja težak problem naročito u unutrašnjosti. Teško naoružanje čine minobacači 81 mm, nemačkog porekla, po 1—2 na bataljon. Još krajem 1958. videne su fotografije, tvrdi pisac, topova 20 mm. Bofors, bazuka i bestrajnih oruđa. Dosta ima nemačkih protivtenkovskih mina. Ručnih bombi nedostaje. Osnovno naoružanje predstavljaju mine, automatsko oružje, puške i minobacači.

Za hranu ustanici koriste hleb bez kvasca, papriku, kafu, kous-kous (vrsta jela od pšenice), a ređe ovčetinu, pirinač i kozje mleko.

Sanitetska služba je oskudna. Četni bolničar ima samo najnužniju opremu. Teški ranjenici, kada se mogu izvući, prenose se na mazgama, bez upotrebe morfija, antibiotika ili odgovarajućih zavoja.

Sredstva veze su takođe oskudna. Kod 3. bataljona je primećena kanadska radio-stanica, nalik na bataljonsku u Koreji. Od početka 1959. koriste se nemački telefunken-aparati, a u jedinicama ma-

njim od vilaja samo kuriri. Usled oskudne veze, jedinice su, posle otpočinjanja akcije, prepustene same sebi. Zato se teži da akcija bude mala, kratkotrajna, sa ograničenim ciljem. U slučaju promene situacije, plan akcije se ne može brzo izmeniti. Slabe veze ograničavaju i jačinu snaga. Retko se napada snagama preko jedne čete. Međutim, u cilju zaštite mazgi koje prenose oruđa ili radi odvratanja francuskih jedinica od stvarnog objekta, ponekad više četa jednovremeno izvode napade ili demonstracije na pojedine, međusobno razdvojene, tačke.

Veće koncentracije i ofanzive se ne izvode i zbog toga što francuska komanda, čim se otkrije gde se ustanici nalaze, brzo reaguje avijacijom sa raketnim zrnima, artiljerijom i pokretnim rezervama. Zato ustanici primenjuju tradicionalnu taktiku malih jedinica u partizanskom načinu ratovanja — taktiku udaraca i izmicanja. Kada su u toku zime 1957/1958. odstupili od nje i kroz novoizgrađenu Morisovu liniju izvršili udar snagom čitavog bataljona, oni su pretrpeli teške gubitke i izvukli pouku.

Noćna operacija koju ustanici, uglavnom, izvode protivu francuskih snaga u pokretu, i to obično po lošem vremenu kada je efikasnost francuskih tenkova i avijacije najmanja, naziva se »ratom komaraca«. Prilikom akcije ustanici imaju podršku svojih sugrađana — civila koji dejstvuju kao »živi radari«, izviđači, obavешtaji i pomoćnici. Oni se nalaze po mestima koja drže francuski vojnici, lutaju po zemljištu ispred kolona Alžirskog narodnooslobodilačkog fronta i uprkos energičnih protivmera neprekidno šalju izveštaje. Zato francuski vojnici, podvlači pisac, retko postižu potpuno iznenađenje.

Jedan od ključnih osnova opstanka Alžirskog narodnooslobodilačkog fronta je, po mišljenju pisca, impresivna marševska izdržljivost. Jedinice su stalno u pokretu. Marš od 48—64 km u toku 24 časa, i to po brdovitim stazama, ne smatra se teškim. Vojnici nose pušku, 100 metaka, punu čuturicu, pokrivač i malo hleba. Kad ih na otvorenom iznenade protivnički avioni, oni ležu i ostaju nepomični dok ovi ne prođu. Na maršu i prilikom bivakovanja ustanici vole da su na visinama, ispod samog grebena. Pri dnevnom maršu, kada je zemljište golo, oni se uvlače u šume i duboke jaruge.

Taktika zasada menja se zavisno od cilja i udaljenosti francuskih jedinica. Za zasede se najčešće koristi vod, a ponekad i četa. Red mina se postavlja popreko na izloženim delovima francuskih puteva za snabdevanje, u tesnacima itd. Izviđači ili pomoćnici — simpatizeri obično najavljuju nailazak očekivanog konvoja. Kad čelno vozilo naiđe na minu ili se konvoj zaustavi pošto su mine otkrivene detektorom, ustanici sa obeju strana i duž puta otvore vatru automata i ručnim bombama. Zatim se, ako je moguće, približe vozilima po cenu najvećih sopstvenih gubitaka sa ciljem da se domognu oružja i unište neprijatelja.

Značajne su i akcije brzih prepada. Tenkovi se napadaju granatama, zaslepljuju dimom ili blokiraju paljenjem vozila u konvoju. Pri tome se mitraljezi montirani na vozilima okreću na neprijatelja. Čim se francuski vojnici snađu, akcija se prekida, a vojnici iz zasede se povlače pod zaštitom pripremljene mitraljeske vatre, izvlačeći sa sobom ranjenike, zarobljenike i plen, da bi se kasnije opet prikupili. Retko se dešava, tvrdi pisac, da se neki francuski konvoj potpuno uništi, ali su uspesi ustanika naterali Francuze da određuju znatno veće snage za zaštitu komunikacija. No, i pored toga, njihovi se gubici nastavljaju.

Napadi na izložene garnizone — farme, sela, rudnike gvožđa, železničke baze i uporišta — obično se izvode u vidu demonstracija, noćnih ili po lošem vremenu, kao dejstva minobacača, snajperska dejstva ili, rede, kao pravi napadi i upadi u jačini čete ili voda. Po mišljenju pisca, bitni preduslovi za uspešan napad na uporišta su: što manje ljudi, nerimeto privlačenje u neposrednu blizinu, iznenađenje i odvlačenje pažnje neprijatelja. Putovođe pokazuju put kroz minska polja i makazama seku bodljikavu žicu, kroz koju se zatim eksplozivom otvara prolaz. Jednovremeno polaze jurišne jedinice koje se kreću vičući, ne vodeći računa o gubicima. Starešine jedinica, uključujući i komandira čete, učestvuju u vatri. Radi smanjivanja gubitaka koristi se noćni napad. Pošto je garnizon uglavnom savladan, to se poneki žilav bunker neutrališe minobacačima. Oružje, municija i zarobljenici, ukoliko ih bude, brzo se prikupljaju i sprovode u pozadinu. Alžirski narodno-oslobodilački front koristi francuske za-

robljenike u propagandne svrhe, a naročito nemačke i italijanske dezertere iz Legije stranaca. Ustanici će retko pokušati da negde stanu i drže zemljište, osim u slučaju nužde. Ponekad vod ili poluvod može zadržati francuske vojnike dok se veće jedinice ne izvuku. Ipak, prilikom velikih pročešljanja koja Francuzi ponekad izvode i sa više pukova, ustanici nastoje da izbegnu kontakt i sačuvaju život, a ne da postanu meta aviona, artiljerije i legionara. Po mišljenju pisca, većina francuskih najvećih kopnenih i vazduhoplovnih akcija u Alžiru izvršena je uprazno.

Morisova linija (nazvana tako po imenu bivšeg francuskog ministra odbrane) dovršena je 1957. u cilju blokiranja unutrašnjih vilaja od skladišta, centara za obuku i komande u Tunisu. Pruža se od Sredozemnog mora, preko brdovitog zemljišta, u dužini od preko 160 km. Slična linija izrađena je ranije duž granice sa Marokom. Sastoji se od tri paralelne prepreke od bodljikave žice, od kojih je jedna elektrificirana, a sve su tri garnirane mingskim poljima i štice patrolama, artiljerijom i avijacijom. Otporne tačke, na 1.800—2.800 m rastojanja, povezane su putem kojim se kreću oklopne patrolne. Osmatranje noću se vrši radarima. Posada linije i okoline broji, navodno, 25.000—40.000 ljudi. Brdoviti prilazi iz Tunisa, ničija zemlja, široki su nekih 24—56 km. Na njima su Francuzi držali 1958., pored više malih oslonaca u jačini voda, i niz usamljenih uporišta, od kojih neka i sa posadom od 2 čete pešadije, sa haubicama 105 mm. Ova uporišta služe kao baze za pojedine jedinice, za specijalne administrativne službe pri njihovom političkom radu sa muslimanima, kao osmatračnice i kao centri za obaveštajnu i kontraobaveštajnu službu. Jedno takvo uporište sastojalo se od stanice, nekoliko pomoćnih zgrada, amblasmana od vreća sa peskom, oko 5 m široke prepreke od bodljikave žice i pojasa stalnog mingskog polja. Ova uporišta su, uz podršku avijacije, otežavala ustanicima da kontrolišu ničiju zemlju i prelaze Morisovu liniju, naterujući ih na obilaznije puteve.

Ustanici su ponekad primenjivali taktiku cik-cak približavanja ovoj liniji u toku više noći, noćne diverzije napade, prikradanja i brzine. Minoistraživačima sa dugačkom ručicom tražili su prolaze preko mingskog polja, a kod električne

prepreke koristili su gumene rukavice. Kroz otvoren prolaz oni bi hitali da sa natovarenim mazgama što pre stignu do brežuljaka — pre francuskog reago-vanja.

Obotrani gubici duž ove linije su znatni. Zimi 1957/58. upućivane su preko nje čitave čete, noseći municiju i oružje za snage u unutrašnjosti. U toku 1958—60. Francuzi su je postepeno pojačavali i sve više otežavali proboje. Ipak je izvršeno više uspešnih. Obilasci linije s juga preko pustinje su rizični, osim u kišovitim zimskim mesecima kada ima vode i francuska avijacija nije aktivna. Snabdevanje morskim putem, duž obale dugačke 1.040 km, bilo je sputavano, ali nikada prekinuto. Zemljište iza ove linije je mahom pod kontrolom ustanika.

Ustanički diverzanti vrše prepađe po gradovima čak i onda kada operativne ustaničke jedinice miruju ili kada su francuske jedinice aktivne. Diverzantski odred Slimane, pisac ga naziva i »komando«, u Istočnoj bazi, jačine je 40 ljudi od 15—55 godina starosti, polusamostalac je, a formalno je vezan za 3. bataljon. Njegovi su vojnici varošani, diverzanti koji se, kao i drugi u Alžiru, specijalizuju za manje zasede, sabotaze i ubistva. Odred je specijalizovan i za demonstracije na Morisovoj liniji, dok otvorene borbe obično izbegava.

Autor dalje opisuje jednu akciju ovog odreda koju je posmatrao. Krećući se u cik-cak i to pretežno noću, odred se 4 dana približavao, kroz ničiju zemlju, Morisovoj liniji, a danju prikrivao po zabačenim zasjecima gde je dobijao hranu, vodu i obaveštenja. Zaselak za zeseokom, neki čak i pred očima Francuza, donosio mu je namirnice. Često su izviđači ili simpatizeri izveštavali o francuskim patrolama u blizini. Jednom je situacija bila tako ozbiljna da je teža oprema morala biti zakopana. Drugom prilikom je jedna kolona ovog odreda, puzajući preko jednog sedla, prošla na udaljenju oko 1.600 m od francuskih vojnika, a zatim se odmarala u žbunju slušajući radio, dok je upozorena francuska avijacija uzalud pokušavala da je otkrije. Cilj odreda je bio prelaz preko ove linije. Međutim, poslednjeg dana, pred samom linijom, Francuzi su preuzeli veću »demonstraciju«. Dugačka kolona tenkova i kamiona primećena je u dolini na udaljenosti od oko 1.600 m. Odred je poslao izviđače prurušene u seljake, dok je laki mitraljez MG 42 postavljen na

pošumljeni čuvik. Pojedini seljaci u prolazu javljali su o jednoj drugoj francuskoj koloni, s druge strane odreda. Postojala je opasnost da francuski vojnici, u slučaju da otkriju odred, ne preduzmu čišćenje i zatvore klešta uz punu podršku avijacije, artiljerije i helikopterskih padobranaca. Svi vojnici odreda ostali su u zaklonu. Kretali su se samo oni koji su bili u seljačkom odelu, pa i oni prikriveno. Uprkos izloženog položaja dred nije otkriven, mada je bio u neposrednoj blizini jedne francuske baze.

Iz ove akcije pisac izvodi pomalo neočekivane zaključke kao, na primer, da je francuska masovna akcija dovoljno snažna da predupredi bilo kakvu aktivnost ustanika, da je francuska vojska u Alžiru u mogućnosti da zaštiti 1,200.000 Evropljana po gradovima i varošicama od svakog većeg ugrožavanja i, na kraju, da ustanici nisu u stanju da se ozbiljnije suprotstave većim akcijama od strane francuske vojske.

I pored toga, nastavlja pisac, veći deo francuskih efektivna vezan je za garnizone, a jako opterećene pokretne snage nisu dovoljne za pobedu nad elastičnim ustanicima. Jedino Morisova linija i povremena »čišćenja«, ograničena vremenski i prostorno, pričinjavaju ustanicima van gradova teškoće. Čak ni sami Francuzi ne tvrde da su uništili makar i jednu veću ustaničku jedinicu. Muslimani, ogorčeni na Francuze, nastavljaju sa snabdevanjem ustanika novim vojnicima, izveštajima, kao i da im pružaju utočišta čak i na prilazima Morisovoj liniji. Uprkos agresivnim patroliranjima i neposrednom reagovanju na ustaničke udarce, pisac je mišljenja da francuski vojnici u Alžiru nisu psihički i fizički spremni da se uhvate u koštac sa suvošću partizanskog načina ratovanja.

Ustanički prilagođavajući taktiku svojim mogućnostima, vešto spajaju svoj »rat komaraca« sa politikom i pridobijaju muslimanske mase do kojih Francuzi nisu umeli da nađu put. Oni se, vojnički i politički, pripremaju na dugačku stazu, dok su francuske jedinice dugo mislile na odsudnu vojničku pobedu i često je tražile. Tako se alžirski rat posle šest godina razvio, prema mišljenju pisca delimično i zbog sporog početnog reagovanja francuskih jedinica, do tačke gde čisto vojničko rešenje više ne izgleda mogućnim. Njega bi trebalo postići pregovorima, zaključuje pisac.

General Mikele Kaforio

SADEJSTVO OKLOPNIH I VAZDUŠNO-DESANTNIH JEDINICA

U članku pod gornjim naslovom¹⁾ pisac polazi od toga da savremeni rat nameće široke međuprostore i favorizuje manevar, tj. pokretljivost, pa da stoga veliku važnost dobijaju oklopne i vazdušno-desantne jedinice. Sem toga, one su najpogodnije za primenu u atomskim uslovima zato što mogu dejstvovati neposredno posle atomske eksplozije i što su najmanje osetljive na atomski napad: oklopne jedinice usled zaštite koju im pruža oklop i prevozno sredstvo, a vazdušno, desantne usled toga što izbegavaju opasne koncentracije pre početka dejstva, odnosno što lako savladaju kontaminirane rejone. Pisac smatra da će zbog takvih karakteristika ove jedinice često sadejstvovati i to na bezbroj načina. Zato se on, radi veće preciznosti, u svojim izlaganjima ograničava, uglavnom, na taktičke okvire, imajući u vidu — kad govori o vazdušno-desantnim jedinicama — prvenstveno padobranski desant kao njihov najmasovniji oblik dejstva na današnjem stepenu razvoja tehnike, kao i činjenicu da će se helikopteri, po njegovom mišljenju, još uvek primenjivati u manjoj meri. Uostalom — ističe on — transportno sredstvo se može menjati, ali načela upotrebe ostaju ista.

U prvom delu članka pisac detaljnije obrađuje nekoliko osnovnih oblika borbениh dejstava u kojima može doći do sadejstva oklopnih i vazdušno-desantnih jedinica. Najpre se zadržava na preventivnom posedanju položaja u okviru ofanzivnih i defanzivnih dejstava. Očigledna je korist, besumnje, koju pruža padobranski ili helikopterski desant kada iznenadno i tačno u vreme koje se želi posedne određeni položaj, bez onog usporavanja ili ometanja kojima bi, usled prepreka ili protivnikovog dejstva, bio izložen za vreme kretanja po zemlji. Posle toga je oklopnim jedinicama mnogo lakše da se probiju do cilja, tim pre što im padobranici dostavljaju potrebna obaveštenja o neprijatelju.

Pisac navodi i naročite slučajeve kao što su: mala verovatnoća susreta s ne-

prijateljem, neraspolaganje vazdušno-desantnim jedinicama ili nemanje vremena za pripremu akcije, kad se desant može ograničiti jedino na male grupe koje bi imale zadatak da obaveštavaju oklopne jedinice o protivniku i zemljištu i time im omogućuje brže i sigurnije kretanje.

U odnosu na prvi način sadejstva člankom se dopunjuju pravila koja predviđaju njegovu primenu samo prilikom eksploatacije uspeha. Pisac, međutim, smatra da se on može primeniti i u cilju:

- poboljšanja položaja jedinica na obezbeđenju ili stvaranja preduslova za ofanzivna dejstva;
- sprečavanja pridolaska protivnikovih rezervi;
- zaštite izloženog boka;
- suprotstavljanja dubokom prodoru protivnika kako bi se vlastitoj oklopnoj rezervi stvorilo vreme za udar u bok.

Zatim pisac obrađuje taktičko izviđanje na zemlji čiju važnost u savremenim uslovima povećava zahtev za dekoncentracijom snaga, kao i potreba za brzim pronalaženjem rentabilnih atomskih ciljeva i najhitnijim obaveštavanjem o njima. Ako se imaju u vidu sve teškoće izviđačkih jedinica na zemlji (prvenstveno oklopnih), kako zbog zemljišta i širine zona koje im se dodeljuju, tako i zbog protivnikovog dejstva, odmah se mogu sagledati i prednosti u slučaju kada tim izviđačkim delovima sadejstvuju snage prebačene vazdušnim putem, koje prethode patrolama, usmeravaju ih u traženju protivnikove glavnine i, po potrebi, potpomažu. Poneke grupe padobranaca, izbačene noću duž itinerera izviđačkih delova predviđenog za sutradan, mogu pružiti dragocene podatke ili, preventivnim posedanjem, obezbediti držanje nekih položaja. Sve to doprinosi, po mišljenju pisca, bržem izviđanju u celini i bržem dobijanju potpunije slike o situaciji kod neprijatelja.

Sem toga, obaveštenjima padobranaca uspešno se dopunjuju podaci dobijeni taktičkim izviđanjem iz vazduha, a u slučaju nepovoljnih meteoroloških uslova ove dve vrste izviđanja se mogu potpuno međusobno zamenjivati.

¹⁾ Gen. di Brig. Michele Caforio: *Cooperazione tra corazzati e aviotruppe, Rivista militare*, Italija, jul-avgust 1960.

Govoreći o napadu pisac ističe da je za njegov uspešan razvoj neophodno neutralisati protivnikova sredstva za lansiranje atomskih projektila, kojima bi on mogao eventualno intervenisati na izabranom sektoru za proboj. Ovo je važno utoliko pre što oklopne taktičke grupe na pravcu glavnog udara, svojim brojem i vidljivošću, predstavljaju itekako rentabilan atomski cilj za branioca. Pri neutralisanju lansiranih sredstava veliku pomoć mogu pružiti grupe padobranaca koje olakšavaju pronalaženje lansiranih rampi ili oruđa, a koje u pogodnim uslovima mogu i same pristupiti njihovom uništenju, odnosno dovršiti posao koji je započeo napadima iz vazduha. Pored toga, pomenuti padobranci služe oklopnoj taktičkoj grupi kao najbolji izvor informacija o protivniku i zemljištu u toku samog napada.

Sledeća korist koju vazdušno-desantne jedinice mogu da pruže u toku napada jeste zaustavljanje ili bar usporavanje protivnikovih rezervi, čiji protivnapadi u uslovima rastresitih i dubokih borbenih poredaka imaju velik značaj. Sprečiti te protivnapade znači, najčešće, kompromitovati celu zamisao odbrane. Naravno, desantna dejstva neće se predviđati protiv divizijskih rezervi, jer bi to zahtevalo spuštanje desanta na sam odbrambeni položaj, već korpusnih, čiji je početni raspored više povučen. Kad desantne jedinice zaustave takve rezerve, oklopnoj taktičkoj grupi se pruža mogućnost da brže prodire i da ih u zgodnijim uslovima i na povoljnijem mestu napadne i uništi.

Pisac podseća i na veliki uticaj koji vertikalno okruženje u inače kritičnoj situaciji nastaloj probomem, ima na moral protivnika.

Za vreme eksploatacije uspeha, sadejstvo oklopnih i vazdušno-desantnih jedinica ogledaće se, najčešće, u preventivnom posedanju položaja na kojima se može odseći odstupnica protivnikovim snagama i olakšati njihovo okruženje. Sem toga, one mogu dobiti i sledeće zadatke:

- sprečavanje prilaza protivnikovim rezervama;
- stvaranje mostobrana na rekama;
- sprečavanje razaranja veštačkih objekata na komunikacijama.

U svakom slučaju delikatnost zadatka zahteva brižljivu pripremu i temeljitu procenu svakog detalja, a naročito pri

proračunu vremena i određivanju jačine snaga koje će učestvovati u borbi.

Za vreme odstupanja, po mišljenju pisca, zbog opšte situacije i slabijih snaga u poređenju sa protivnikom, najčešće će nedostajati potrebne snage za desant ili nadmoćnost u vazduhu, odnosno vreme za njegovu pripremu. Međutim, on smatra da će se i u takvoj situaciji moći noću da izbace manje grupe u protivnikovu pozadinu, prvenstveno u sadašnjvu sa teritorijalnim jedinicama, koje će pružiti dragocenu korist. Zadaci tih grupa bili bi:

— izveštavanje o rasporedu i kretanju protivnika, posebno o rentabilnim atomskim ciljevima;

— stvaranje zaseda i uopšte parti-zansko dejstvo protiv protivnika u kretanju ili na odmoru, kao i vršenje diverzija protiv njegovih logističkih centara u neposrednoj pozadini;

— suprotstavljanje ili bar stvaranje smetnji protivniku koji vrši okruženje, posedanjem pogodnih položaja (ovo je naročito pogodan zadatak za helikopterski desant pošto se on najlakše izvlači iz okruženja).

Upotreba vazdušno-desantnih jedinica u ovoj fazi boja, sem konkretnih rezultata, doprinosi i stvaranju osećanja nesigurnosti kod protivnika i prisiljava ga da troši snage na obezbeđenje svog zaleđa, a time i da smanjuje pritisak na čelo.

U drugom delu članka pisac govori o organizovanju i pripremi zajedničkog dejstva i ističe da se, sem u izuzetnim slučajevima, svi oblici sadejstva svode na brzo spajanje desanta i oklopnih jedinica. Pošto su u pitanju dve vrste jedinica, koje se veoma razlikuju kako po naoružanju i opremi tako i po načinu dejstva, uspeh se postiže samo temeljitim planiranjem i pažljivim proučavanjem svih činilaca koji mogu uticati na ishod boja. Napominjući da su svi elementi, o kojima se kod organizacije mora voditi računa, najtešnje među sobom povezani, pisac posebno obrađuje neke od njih. Najpre govori o vazdušnom desantu koji može biti pre, u početku ili u toku dejstva oklopnih snaga. Na izbor momenta za desant, po njegovom mišljenju, utiču ovi činioci:

— želja ili zahtev da se postigne iznenađenje; u tu svrhu je najpogodnija noć ili zora (pri čemu se postiže još jedna korist — tada je najsigurniji let transportnih aviona);

— vreme koje je predviđeno za spajanje desanta sa oklopnim jedinicama kako bi se izbeglo njegovo eventualno uništenje pre toga; pritom je težište procene na predviđanju protivnikovog reagovanja;

— ocena kad će desant najbolje pogodovati oklopnim jedinicama (na primer, ugroziti i vezati protivnikove rezerve).

Osnovni kriterij pri svemu tome je: ne dozvoliti protivniku manevar po unutrašnjim pravcima, već ga istovremeno ugroziti na dva fronta. Imajući to u vidu, pogodnije je, po mišljenju pisca, da napad otpočnu oklopne jedinice, kako bi se stvorili što povoljniji uslovi za desant i njime postiglo što potpunije iznenađenje.

Drugi element na koji se pisac osvrće jesu snage koje međusobno sadejstvuju. Njihova jačina zavisi, pre svega, od zadatka, vremena potrebnog za spajanje i procenjenog reagovanja protivnika. Jače su, obično, oklopne jedinice, a i brzina njihovog nastupanja je veća, dok vazdušno-desantne snage mogu, do određenih granica, biti i slabije. Odnos između njih se proračunava unapred, prema proceni svih uticajnih činilaca, te to zahteva posebnu pažnju komande. S obzirom da je, sem kod stvaranja mostobrana pomoću vazdušnog desanta, veoma teško predvideti naknadne desante radi eventualnog pojačanja snaga koje su prve spuštene. Po izvršenom spuštanju, desantne snage se ustremljuju brzo ka cilju, napuštajući rejon spuštanja, jer će se tu uskoro pojaviti protivnikove snage. Kod helikopterskog desanta dotur pojačanja je nešto lakši, ali se i tu ne sme gubiti iz vida neophodna lokalna nadmoćnost u vazduhu, čije je trajanje ipak vremenski ograničeno. Pri proračunu snaga uzima se u obzir i broj i tip aviona koji su potrebni za vazdušnu pripremu i podršku desanta.

Potom pisac prelazi na dejstva avijacije. Ne uzimajući u obzir sredstva potrebna za prebacivanje samoga desanta, avijacija će imati i druge zadatke, pogotovu zato što padobranci ne raspolazu sa dovoljno artiljerije i što se — bar u prvo vreme — ne mogu da koriste efikasnom vatrenom podrškom taktičkih grupa KoV sa kojima sadejstvuju. Kao zadatke avijacije pisac nabroja neutralisanje pav artiljerije u blizini rejona spuštanja desanta i najbližih protivnikovih

delova koji bi mogli da preduzmu protivdesantnu odbranu, zaštitu kolona oklopnih jedinica i njihovu posrednu ili neposrednu podršku. Međutim, neophodan uslov za taktički desant je, makar i privremena, lokalna nadmoćnost u vazduhu, zbog čega se moraju predvideti u preventivna dejstva protiv onih protivnikovih aerodroma sa kojih će najverovatnije poleteti avioni, bilo za napad na desant ili na oklopne jedinice. Ta preventivna dejstva planiraju se, po mišljenju pisca, u štabu armije, a moraju se izvršiti tako da protivniku ne otkriju šta se priprema.

Poslednji element o kome pisac raspravlja je koordiniranje dejstva. To je, međutim, vrlo teško jer se uspeh u krajnjoj liniji zasniva na neprekidnom manevru i munjevitosti pojedinih akcija. S druge strane, baš takve akcije treba najtešnje koordinirati kako bi se međusobno upotpunjavale. Padobranci ne smeju shvatiti, ističe pisac, da je njihovo dejstvo samo sebi cilj, već da se ono preduzima samo u interesu oklopnih jedinica, kao što i one moraju da svojim manevrom pruže najveću pomoć padobrancima. Na primer, da bi se zatvorili putevi kojima se protivnik povlači ili privlači svoje rezerve potrebno je:

— da padobranci, pored toga što će određene položaje držati do određenog vremena, teže da navuku protivnika da se koncentriše tamo gde akcija oklopnih snaga može pružiti maksimalnu korist;

— da oklopne jedinice prodiru pravcima koji izvođe na krila ili bokove snaga koje se bore protiv desanta.

Za ostvarenje što boljeg sadejstva neophodno je obezbediti što bolje veze i, pored ostalog, utvrditi način vatrene podrške desanta, granice zone sigurnosti, tačke spajanja itd., vodeći naročito računa o tajnosti. Planiranje raznih detalja, međutim, ne bi smelo dovoditi do ukapljanja akcije u neke krute okvire, gde se sve mora odvijati po određenom planu i gde u slučaju da se od neke planirane pojedinosti odstupi, nužno dolazi do neuspeha. Naprotiv, svaki pojedini starešina mara imati slobodu inicijative, koja je itekako nužna osobina upravo u vazdušno-desantnim i oklopnim jedinicama.

U okviru opšteg organizovanja sadejstva, pri konkretnom zadatku u prvi plan dolazi vazdušna podrška.

Odluku o upotrebi vazdušno-desantnih jedinica u sadejstvu sa oklopnim donosi

komanda armije koja ima mogućnosti da to dejstvo koordinira i raspolaze potrebnom taktičkom avijacijom. Izuzetno, kad su u pitanju manje grupe koje dejstvuju za račun puka, komanda pučka će organizovati sadejstvo. Inače, kad se u komandi armije donese odluka za dejstvo, onda je po mišljenju pisca najbolje organizovati »kombinovanu komandu« koja bi razradila pojedinosti. Tu bi »kombinovanu komandu« sačinjavali predstavnici štaba armije, vazdušno-desantnih, oklopnih i jedinica avijacije za transport i podršku.

Članku je priložena i pregledna šema poslova i zadataka koje pojedine komande, odnosno učesnici treba da obave. Tako, na primer, jedinica koja donosi odluku o vazdušnom desantu sačinjava opšti operativni plan, određuje jedinice KoV i avijacije koje će u njemu učestvovati, daje odgovarajuće zadatke i vrši logističku koordinaciju, naročito u pogledu prebacivanja snaga do aerodroma i snabdevanja uopšte. Sem toga, ona u zajednici s ostalim zainteresovanim stranama rešava i pitanja transportovanja i spuštanja desanta (prevoženje, ukrcavanje, plan leta, vreme spuštanja), način vazdušne podrške, naređuje razmenu informacija između komandi KoV i avijacije i, konačno usklađuje detalje dejstva na zemlji, vodeći naročito računa o vezama.

Komanda vazdušno-desantnih jedinica sastavlja plan dejstva, određuje potrebno ljudstvo, sredstva, kao i rejon spuštanja, deli ljudstvo i sredstva prema ukrcnim mestima, proračunava potrebne avione, postavlja zahtev za vazdušnom podrškom i obaveštajnim podacima, proračunava sredstva za materijalno obezbeđenje i predviđa način njihovog neprekidnog dotura.

I jedinice KoV koje sadejstvuju desantu razrađuju plan dejstva, obraćajući naročitu pažnju na delove koji treba da se spoje s padobrancima, i postavljaju zahteve za vazdušnom podrškom.

Transportna avijacija određuje broj i tip aviona i polazne aerodrome, proučava rejon spuštanja i protivnikovu protivvazdušnu odbranu, zahteva pratnju od strane borbene avijacije i skicira plan leta.

Avijacija za podršku takođe određuje broj i tip aviona, preduzima preventivna dejstva protiv protivnikovih aerodroma, protivvazdušne odbrane i snaga u rejonu spuštanja, prati konvoj, vrši pripremu za spuštanje desanta i podržava ga u borbi.

Pisac posebno ukazuje na zadatke i mere posle donošenja odluke o desantu, tj. u fazi njegove pripreme. Tu on predviđa:

— sastavljanje zapovesti ne samo za taktičko dejstvo već i za prethodne pokrete jedinica i službi;

— aero-foto-izviđanje sa ciljem da se zemljište što temeljitije upozna i protivnik neprekidno kontroliše;

— stvaranje taktičkih grupa i pripremanje materijala;

— popunu ukrcnih listića za vazdušno-desantne trupe i sastavljanje plana letenja za borbenu i transportnu avijaciju;

— orijentisanje jedinica — učesnika putem zajedničkih sastanaka, skica, aero-foto-snimaka, uigravanjem dejstva po karti;

— prethodno dogovaranje i razmenu oficira za vezu;

— odredbe o logistici.

Govoreći o svim tim zadacima, pisac naglašava da kako su dati, oni liče na kliše, recept, ali da će organizovanje sadejstva vazdušno-desantnih i oklopnih jedinica biti u praksi različito u svakom pojedinom slučaju. Kad se to ima u vidu onda će, smatra pisac, postati shvatljivijom namena članka — pružanje bar približne slike potrebnog vremena i poslova koje treba obaviti kada se priprema takvo dejstvo.

Potpukovnik Vilijem P. Telon:

VAZDUŠNO-DESANTNI NAPAD U NUKLEARNOM BOJU¹⁾

Da bi odgovorio na pitanje kako i kada treba izvoditi vazdušno-desantne napade u nuklearnom boju, pisac je pošao od razvika ratne tehnike u posleratnom periodu. U tom periodu američka vojska je razradila svoju novu koncepciju o upotrebi nuklearnih sredstava i projektila, kao i način odbrane i zaštite sopstvenih jedinica od njih. Primena novih sredstava postavlja pred oružane snage zahtev da budu pokretljivije od protivničkih kako bi mogle uspešno da manevrišu na bojištu. Uspešno izvođenje pokreta, bilo vazдушnim ili drugim sredstvima, zavisi opet od stepena ostvarene kontrole vazdušnog prostora u određeno vreme.

U vezi sa razvojem vazdušno-desantnih jedinica, pisac podvlači da je njihova organizacija poboljšana, da su one sada opremljene savršenijim sredstvima za brže prebacivanje vazдушnim putem, kao i da mogu biti podržavane nuklearnim sredstvima. Ovo je sve bilo uzeto u obzir prilikom stvaranja američke koncepcije o upotrebi vazdušno-desantnih jedinica. Usvojena koncepcija je namenjena prvenstveno vazdušno-desantnim divizionima, ali se može primeniti i na pešadijske divizione ili bilo koje druge snage prenošene vazдушnim putem.

Američka vazdušno-desantna divizionija ima 11.486 ljudi, a ukupna težina svih njenih delova prilikom prebacivanja vazдушnim putem, računajući tu i trodnevno sledovanje, iznosi oko 8.500 tona. Divizionija se prebacuje po ešelonima, a njena glavina od oko 10.000 ljudi može se prebacivati srednjim transportnim avionima čiji je radijus 1.500 milja. Prema tome, njena dejstva mogu biti podržavana nuklearnim sredstvima, interkontinentalnim balističkim ili drugim projektilima do približnih odstojanja. Ova se sredstva mogu upotrebiti pre ili posle spuštanja desanta u cilju uništenja snaga koje bi mogle da ometaju dejstva vazdušno-desantne divizione. Pisac smatra da je vazdušno-desantna divizionija najefikasniji tip

divizione kojom raspoložu američke oružane snage i da ona predstavlja, ako se pravilno upotrebljava, moćnu borbenu snagu kako na nuklearnom tako i na klasičnom bojištu.

Po pitanju, koje se u poslednje vreme najčešće postavlja, kada i kako se mogu izvoditi vazdušno-desantne operacije većeg opsega, s obzirom na neprijateljeva nuklearna dejstva i mogućnosti protiv-vazdušne odbrane, pisac je mišljenja da je to isto tako moguće kao što i korpus kopnenih snaga može sa uspehom da izvodi napade na bojištu na kome se primenjuju nuklearna sredstva.

Neophodan preduslov za uspešno izvođenje vazdušno-desantnih operacija predstavlja, kao i u drugim kopnenim operacijama, obezbeđenje prevlasti u vazduhu, bez koje nije moguće izvoditi veće operacije. Pored toga potrebno je, ističe pisac, da se neutrališu neprijateljska vazдушna odbrana, artiljerija, rakete, kao i ostala sredstva koja mogu imati uticaja na samo izvođenje operacija. On smatra da je teško ostvariti potpunu kontrolu vazduha, jer to zahteva potpuno uništenje protivničke avijacije, vođenih projektila i artiljerije. Međutim, treba obezbediti bar određeni stepen kontrole u određenom vremenu kako bi se operacije mogle izvoditi. To, s druge strane, zahteva brzo izvođenje svih radnji u ovim operacijama — prikupljanja, prebacivanja, spuštanja i zauzimanja cilja.

Bez obzira na brzinu izvođenja svojih dejstava, vazdušno-desantne trupe moraju preduzeti sve potrebne mere da bi se zaštitile od dejstva preostalih protivničkih nuklearnih sredstava i njegove vazdušne odbrane. Vazdušno-desantne trupe su naročito osetljive na nuklearne napade u fazi priprema, u toku transporta u vazduhu i neposredno posle spuštanja u rejon cilja. Da bi se ta osetljivost smanjila, preduzimaju se razne mere u svakoj od tih faza. Najvažnija mera u svim fazama je, po mišljenju pisca, skraćivanje vremena na neophodan minimum za svaku radnju u svakoj fazi dejstva.

U fazi prikupljanja osetljivost se smanjuje na taj način što se zauzima rastresiti raspored, bira veći broj polaznih aerodroma na dovoljnoj međusobnoj uda-

¹⁾ Airborne Assault in Nuclear Battle — When and How, by Lieutenant Colonel William P. Tallon, Jr., *Military Review*, SAD, februar 1960.

ljenosti, skraćuje vreme priprema i ukrcavanja, organizuje protiv-vazдушna odbrana i drugo. Pored toga, u rejonima prikupljanja preduzimaju se i pasivne mere zaštite — maskiranje, izrada zaklona — sve sa ciljem da se ljudstvo zaštiti od efikasnog nuklearnog dejstva. Svi se pokreti vrše pod zaštitom mraka ili slabe vidljivosti, uz pojačanu primenu elektronskih protivmera i obmane.

Za vreme vazdušnog prebacivanja ta osetljivost se smanjuje primenom manjih grupa koje lete na više pravaca, na raznim visinama i odstojanjima preko izvesne široke prostorije. Obično se jedna taktička grupa prebacuje u jednom ešelonu koji sačinjavaju 2—3 ojačane pešadijske čete. Pravci leta preko neprijateljeve teritorije biraju se tako da se što više iskoriste efekti prethodnog dejstva po neprijateljskim vatrenim sredstvima. Isto tako i niski let preko neprijateljeve teritorije smanjuje osetljivost, jer na niskim visinama radari i elektronska sredstva ne mogu doći do punog izražaja. Neposrednu zaštitu ešelona u vazduhu obezbeđuje lovačka avijacija.

Najveća opasnost od neprijateljskih nuklearnih sredstava, po mišljenju pisca, preti vazdušno-desantnim jedinicama u rejonu cilja i to neposredno po spuštanju, jer tada one ne raspolazu ni zaklonima, ni oklopnim vozilima, niti je tada još razvijen sistem obaveštavanja. Osetljivost snaga u ovom periodu smanjuje se masovnom upotrebom nuklearnih i ostalih vatrene sredstava neposredno pred napad. Ona se smanjuje i na taj način što se jedinice spušte na sam cilj ili u njegovu neposrednu blizinu kako bi im bilo potrebno što manje vremena do početka izvršenja zadatka.

Bombardovanje pre spuštanja vazdušno-desantnih snaga vrši se u cilju smanjivanja neprijateljevog otpora u rejonu cilja kako bi se spuštanje, reorganizacija i izvršenje osnovnog zadatka mogli izvršiti uz minimalno ometanje od strane neprijatelja. Zbog udaljenosti ciljeva i potrebe za tačnošću, najbolje je da ove udare izvrši vazduhoplovstvo ili mornarica, pri čemu bi se koristila nuklearna oruđa male i srednje jačine. Ovo bombardovanje treba da bude toliko snažno koliko to tehničke mogućnosti dopuštaju. Pri upotrebi nuklearnih sredstava u rejonu cilja pojavljuje se problem radijacije u zonama u kojima se vrši spuštanje. Ovaj se problem povećava ako se

cilj, zona spuštanja i tačka eksplozije poklapaju. Upotrebu nuklearnih sredstava koja mogu prouzrokovati kontaminaciju treba pažljivo planirati kako bi se šteta svojim snagama smanjila što je moguće više.

Površinske eksplozije u rejonu cilja, koje prethode vazdušno-desantnom napadu u trajanju od nekoliko časova, nisu poželjne, po mišljenju pisca, zbog stvaranja kratera i radijacije koja se širi od nulte tačke. U takvim slučajevima napad bi morao biti odgođen sve dok se ne odredi kontaminirani rejon i intenzitet ne smanji na snošljiv stepen. Kako će eksplozije u vazduhu biti verovatno planirane na sigurnoj visini, to će ostati samo problem kontaminacije gama zracima, mada se i to, po mišljenju pisca, može izbeći u prihvatljivoj formi — pomeranjem nulte tačke van zone spuštanja. Komandant koji mora da poznaje efekat dejstva radijacije na čovečiji organizam, odlučivaće kada i kako će se upotrebiti nuklearno sredstvo, a da se ne prekorači određeni (umereni) rizik od početne radijacije.

Pisac smatra da bombardovanje pre napada treba vršiti na toliko vremena pre početka napada kako bi se od njega izvukla maksimalna prednost, odnosno kako se protivniku ne bi dozvolio oporavak. Ovo vreme, po njegovom mišljenju, iznosi nešto manje od četiri časa, jer se po zasada važećem kriterijumu procenat gubitaka od nuklearnog dejstva povećava za vreme od oko četiri časa od momenta eksplozije. U određivanju vremena bombardovanja takođe se mora uzeti u obzir i vreme potrebno za procenu rezultata udara, za nove udare ako se za njima ukaže potreba, za upućivanje snaga na alternativne ciljeve i slično.

Podrška vazdušno-desantnih snaga po izvršenom napadu slična je podršci ostalih snaga u kopnenim operacijama, s tim što ova neće imati normalnu pozadinsku podršku kao kopnene snage. Projektil *Little John*, koji se nalazi u sastavu vazdušno-desantne divizije, ući će normalno u sastav prvog ešelona, dok se ostala artiljerija, kao projektil *Honest John*, haubice 203 mm i projektil *Lacrosse* prebacuju, teškim transportnim avionima, u sledećem ešelonu ukoliko postoje odgovarajući aerodromi.

Postoji mišljenje da neprijatelj može vazdušno-desantne snage, po spuštanju u rejon cilja, da veže za određeno ze-

mljište, da izvrši nuklearni udar po njima i uništi ih. Pisac se slaže s tim da će vazdušno-desantna divizija biti neefikasna ukoliko neprijatelj baci na nju nuklearno oruđe od više megatona, ali u takvoj situaciji ne bi bila u boljem položaju ni pešadijska ni oklopna divizija.

Vazdušno-desantne operacije po mišljenju pisca, mogu biti uspešno izvršene ako se obezbedi vazdušna prevlast tako da jedinice ne budu izložene nedozvoljenim gubicima. Što se tiče procenta »ne-

dozvoljenih« gubitaka, on zavisi od važnosti zadatka.

Na kraju pisac podvlači da nuklearna dejstva neće imati većeg uticaja na vazdušno-desantne operacije nego što ih imaju na druge vrste operacija. Vazdušno-desantne trupe obezbeđuju kopnenim snagama, po njegovom mišljenju, takvu pokretljivost kakva se baš i traži danas na nuklearnom bojištu.

S. M.

Potpukovnik **Alba Latrop:**

ZADIMLJAVANJE POMOĆU AVIONA¹⁾

Pisac članka odmah na početku ukazuje na činjenicu da izvođenje borbenih dejstava zahteva danas od jedinica visok stepen pokretljivosti, veliku vatrenu moć, sposobnost brzog manevrovanja na frontu, brze koncentracije i dekoncentracije. Da bi mogle što uspešnije izvoditi ove manevre i zadržati ih u tajnosti, jedinice koriste razne mogućnosti za to, među kojima primena dima ima značajnu ulogu.

Zatim pisac iznosi kakve su prednosti, odnosno nedostaci avijacije u odnosu na ostala sredstva za postavljanje dimnih zavesa. Ona ima prednost u pogledu količine i brzine postavljanja ovih zavesa u situacijama kada je to nemoguće učiniti drugim sredstvima. Međutim, avijacija je zavisna od vremenskih uslova, a izložena je i neprijateljskoj vatri. Pored toga, ona ima i drugih, važnijih zadataka, te je zbog toga ne treba ni angažovati u tu svrhu ako se već raspolože drugim sredstvima podесnim za to.

U daljem delu članka pisac daje karakteristike dimnih zavesa i podatke o vremenu njihovog trajanja, kao i o njihovoj zavisnosti od jačine i pravca vetra, itd.

On je mišljenja da u ofanzivnim operacijama postavljanje dimnih zavesa od strane avijacije predstavlja efikasnu pomoć trupci u prikriivanju manevra, postizanju iznenađenja itd. Pritom on navodi

¹⁾ Aircraft delivered smoke — Past, Present, and Future, by Lieutenant Colonel Alba B. Lathrop, *Military Review*, SAD, januar 1960.

da su jedinice SSSR-a mnoge svoje operacije u drugom svetskom ratu izvodile uz primenu dima i da su ga vrlo vešto koristile. Danas, kako pisac tvrdi, Sovjetska armija poseduje sve vrste sredstava za postavljanje dimnih zavesa i posvećuje veliku pažnju primeni dima.

I u odbrambenim operacijama dim nailazi na široku primenu, ali kako odbrambena dejstva umnogome zavise od uspešnog osmatranja vatrene dejstva i protivnapada, to se naročita pažnja mora obratiti planiranju primene dima i koordinaciji s postojećim dejstvima. U korejskom ratu je često dolazilo do primene dima, naročito u periodu dok su se trupe utvrđivale.

Pri korišćenju dima u odstupajućim dejstvima treba paziti da postavljene dimne zavesе ne olakšaju neprijateljevo nastupanje.

Zadimljavanje je vrlo često primenivano i pri forsiranju reka. Tako je, na primer, za vreme drugog svetskog rata u operacijama u Francuskoj američka 3-ća armija izvršila nekih 32 forsiranja u kojima je upotreba dima odigrala značajnu ulogu u postizanju uspeha. Kako korišćenje dima pri forsiranju privlači pažnju neprijatelja, to naročitu pažnju treba obratiti da dimna zavesа pokrije dovoljno široku prostoriju, tako da se ne može lako otkriti stvarno mesto forsiranja. Tu važnu ulogu dobijaju, po mišljenju pisca, lažne dimne zavesе, samo ih treba vešto primenjivati.

Pomorsko-desantne operacije pružaju isto tako čestu priliku za široku i raznovrsnu primenu zadimljavanja. Ono se

primenjuje radi prikrivanja pokreta, prikupljanja transportnih sredstava, iskravanja, pri stvaranju i razvoju mostobrana, kao i u daljim dejstvima. Uspesna primena dima zahteva vrlo precizno usklađivanje, po vremenu i prostoru, i tesnu koordinaciju između jedinica.

U izdvojenju vazdušno-desantnih operacija dim predstavlja vrlo važno sredstvo u rukama komandanta pri zaštiti svojih snaga. No pri njegovoj primeni naročita se pažnja mora posvetiti tome da dimna zavesa bude postavljena na pravom mestu i u odgovarajuće vreme, jer u protivnom može naneti više štete nego koristi.

Pri planiranju upotrebe dima treba preduzeti izvesne mere predostrožnosti i imati u vidu sledeće:

a) Dimne zavesne mogu, ako se nepravilno postavne, ometati dejstvo sopstvenih snaga isto tako kao i neprijateljskih. Takođe treba voditi računa da se one ne primenjuju tamo gde mogu ometati dejstvo susednih jedinica.

b) Vreme trajanja dimne zavesne ne sme biti duže nego što je to potrebno. Naime, dimna zavesna treba da iščezne kada se neprijateljeve jedinice približe objektu koji se štiti tom zavesom.

c) Dim privlači pažnju i upozorava neprijatelja na izvesne namere. Zato treba obratiti naročitu pažnju na jednovremeno postavljanje zavesne (stvarnih i lažnih) na više mesta, na način njihovog održavanja itd.

d) Zadimljavanje je sastavni deo borbenog plana i zato mu treba posvetiti punu pažnju kao i svakoj drugoj operaciji.

e) Kad se dimna zavesna primenjuje kao zaštita od toplotnog dejstva sopstvene nuklearne eksplozije, treba obratiti pažnju da se ona ne podigne iznad željene visine eksplozije, jer se u tom slučaju efekat toplotnog dejstva povećava.

f) Pri postavljanju dimnih zavesna treba izbegavati šablon, jer to daje mogućnost protivniku da lako otkrije stvarne od lažnih dimnih zavesna i ostalo u vezi s tim.

g) Efikasnost protivavionskih jedinica malog dometa koje koriste optička nišana sredstva, smanjuje se sa smanjivanjem vidljivosti.

Ako jedinice nemaju drugih mogućnosti zaštite, dimne zavesne se mogu upotrebiti i za zaštitu od toplotnog dejstva sopstvene nuklearne eksplozije. U raznim

situacijama gde je potrebno izvršiti nuklearni udar po važnim ciljevima postoje dve mogućnosti u vezi sa zaštitom trupa — ili ih zaštititi ili povući na odgovarajuće odstojanje. Što se tiče ovog drugog, naročito pri brzopokretnim dejstvima, vreme potrebno za premeštanje jedinica može onemogućiti upotrebu nuklearnih sredstva. Zato u takvim situacijama primena dima dobija poseban značaj.

Pisac navodi da nuklearna sredstva namenjena za taktičke svrhe, koja je američka armija uvela u naoružanje, omogućuju uspešnu primenu dima za zaštitu od toplotnog dejstva. Upotreba dima u takvim situacijama omogućuje sopstvenim snagama da ostanu u neposrednom kontaktu s protivnikom za vreme nuklearnog napada i da pritom budu čak u povoljnijem položaju od njega. Isto tako dimna zavesna može poslužiti i kao pasivna defanzivna mera za zaštitu sopstvenih trupa od toplotnog dejstva neprijateljevih nuklearnih sredstava, samo je problem u njenom pravovremenom postavljanju.

Sa stanovišta zaštite trupa, nuklearni rat zahteva posebna razmatranja. Zbog velike razorne moći nuklearnih sredstava teži se da se trupe prikriju i da se na taj način otežu pronalazhenje rentabilnih nuklearnih ciljeva. Međutim, pri tome treba imati u vidu da, na primer, pošumljeni ili naseljeni rejoni, iako štite trupe od osmatranja, mogu prouzrokovati povećane gubitke od sekundarnog dejstva nuklearne eksplozije. Međutim, primenom dima postižu se oba cilja, tj. i zaštitna trupa od osmatranja i smanjenje toplotnog zračenja nuklearnih eksplozija.

U zaključku pisac podvlači prednosti koje su jedinice imale od postavljanja dimnih zavesna u toku drugog svetskog i rata u Koreji.

U nuklearnim uslovima zadimljavanje se može primenjivati u taktičkim situacijama da bi se postiglo iznenađenje, obmana i oslabilo toplotno zračenje nuklearnih eksplozija. Zadimljavanje iz vazduha je najpodesniji način za neke zadatke, kao što su, na primer, pokrivanje prostora koja je izvan mogućnosti ostalih sredstava, pokrivanje široke prostorije u kratkom roku itd.

Da bi bile što efikasnije, dimne zavesne treba održavati u toku određenog vremenskog perioda, pri čemu moraju imati potrebnu gustinu, dužinu, širinu i visinu.

Pukovnik Henhoc

RAKETE I PROTIV-VAZDUŠNA ODBRANA ŠVAJCARSKE

Pisac je svoja razmatranja o značaju i uticaju raketa na aktivnu protiv-vazдушnu odbranu izneo u dva posebna članka¹⁾ koji predstavljaju izvesnu celinu u odnosu na pitanja koja obrađuje.

U prvom članku pod naslovom »Aktivna protiv-vazдушna odbrana gledana kroz prizmu raketa«, pisac najpre ističe da je njen cilj odbrana švajcarskog vazdušnog prostora i zaštita neutralnosti švajcarskog neba i njene teritorije. Pod izrazom aktivna protiv-vazдушna odbrana on podrazumeva sva sredstva osposobljena da, po mogućnosti, spreče protivniku pristup u švajcarski vazdušni prostor, odnosno bar ona sredstva koja ga mogu sprečiti da izvrši napad.

Aktivna protiv-vazдушna odbrana Švajcarske je sve do ove godine ležala na avijaciji i protivavionskoj artiljeriji. Dok se avijacija poslednjih godina za ovaj zadatak opremala najsavremenijim materijalom — lovcima naoružanim mitraljezima ili topovima velike brzine gađanja, protivavionska artiljerija je nastavila sa usavršavanjem svojih ranijih pav topova. Zahvaljujući svom dometu, ova oruđa su godinama predstavljala najpogodnije sredstvo za odbranu važnijih objekata od aviona koji lete na srednjim visinama, relativno male brzine letenja, sa klasičnim načinom bombardovanja. Brzina i visina letenja ovih aviona ograničavale su dejstvo pav baterija i određivale mesta njihovih vatrelih položaja oko objekata koje je trebalo braniti. U pitanju je bila odbrana važnijih objekata, pri kojoj je svaka mogućnost manevrovanja u toku njenog izvođenja bila isključena, odbrana koja se, uglavnom, odlikovala neprekidnošću. Granice zona dejstva protiv-vazdušne odbrane podudarale su se sa krajnjim dometom pav oruđa. Sve što se događalo izvan ovih zona bilo je od značaja samo za njena sredstva osmatranja i detekcije.

Aktivnost sopstvene avijacije u okviru aktivne protiv-vazdušne odbrane se pri

tome svodila na otkrivanje ciljeva za račun protivavionske artiljerije, kao i druge zadatke koji su ponekad ograničavali, pa i isključivali dejstvo protivavionske artiljerije. Tako na primer, pisac navodi da se zaštita od strane protivavionske artiljerije protezala samo na mali deo prostora koji je trebalo osmatrati i braniti, dok je odbrana ostalog prostora pripadala avijaciji. Zatim, efektivni protivavionske artiljerije su, manje-više, uvek bili nedovoljni da bi obezbedili odbranu svih važnijih objekata, pa je avijacija morala da ovu upotpunjuje. Najzad, protivavionska artiljerija se ne bi mogla uvek naći baš tamo gde je to u željenom trenutku potrebno. Tako bi se, po mišljenju pisca, moglo dogoditi da se jedan jači vazdušni desant potpuno izvrši u unutrašnjost Švajcarske a da pri tome nijedan protivnički transportni avion ne dođe na domet topova protivavionske artiljerije. U svim ovim slučajevima avijacija bi imala i u buduće da upotpuni, odnosno zameni dejstvo protivavionske artiljerije.

Tako je dosada, uglavnom, svuda bilo prihvaćeno da aktivna protiv-vazдушna odbrana može biti korektno ostvarena samo u okviru tesne saradnje protivavionskih topova i aviona.

Međutim, došlo je do pojave pav raketa čija se operativna sposobnost više ne osporava. Iako je njihov uticaj na razvoj protivvazdušne odbrane veliki, ipak postoji sklonost, po mišljenju pisca pomalo tendenciozna, da se taj uticaj procenjuje jedino na osnovu pav rakete *zemlja-vazduh*. Zamena teškog protivavionskog topa raketom predstavlja neosporan napredak ako se čovek ograniči samo na upoređivanje prednosti starog i novog oružja. Nema sumnje da pav raketa raspolaže većim dometom od najsvršenijeg pav topa. S obzirom na daleko veću količinu eksploziva koju nosi i sposobnost samonavođenja, pav raketa ima daleko veće mogućnosti da dostigne i uništi cilj. Ona je manje zavisna od vremena, njeno vođenje je u najviše slučajeva obezbeđeno elektronskim putem. Ovakav način poredenja daje očiglednu prednost pav raketi *zemlja-vazduh*. Međutim, ako se to poredenje nastavi ne samo na osnovu

¹⁾ La défense aérienne active vue sous l'angle des engins, par le colonel P. Henchoz, et Valeur relative de la défense aérienne, od istog pisca, *Revue militaire suisse*, Švajcarska, januar i mart 1960.

njenih mogućnosti, već i u odnosu na avion protiv koga je pav raketa i name-njena, a čije je usavršavanje poslednjih godina bilo isto tako značajno, videće se da rezultati postignuti ovom raketom nisu onakvi kako se to očekivalo. No, i pored toga, pisac je mišljenja da svakiput kada jedan avion — napadač bude primoran da za izvesno vreme leti, u pravoj liniji, unutar zone dejstva pav rakete *zemlja-vazduh* koja ga napada, njegovi izgledi da joj izmakne biće minimalni.

Mornarički stručnjaci u svetu su već odavno došli do uverenja da bi namera da se jedan brod koji brane rakete uništi pomoću bombe ili torpeda bila nelo-gična. Zato su oni pronašli i uveli u naoružanje raketu *vazduh-površina vode* koja je u stanju da prođe kroz protiv-vazдушnu odbranu raketa *površina vode-vazduh* sa brodova. Po njihovom mišlje-nju raketa *vazduh-površina vode*, većeg dometa, treba u buduće da zameni konvencionalnu bombu ili torpedo. Zahvaljujući svojoj brzini koja čini skoro nemo-gućnim njeno otkrivanje ili presretanje, ova je raketa danas u mogućnosti da uspešno pogađa brodove.

Stručnjaci se nadaju da će u najskorije vreme i raketa *vazduh-zemlja* moći da dostigne one ciljeve na kopnu koji se najteže otkrivaju, a da je pritom njen protivnik, današnja pav raketa *zemlja-vazduh*, neće moći u tome da spreči. Govoreći i o mogućnostima rakete *vazduh-vazduh*, pisac napominje da mu je namera bila da kroz ovaj kraći pregled o raketama pruži verovatnu sliku budućeg rata u vazduhu.

I pored korišćenja najsvršenijih me-toda, mogućnosti aviona-lovca za napad na cilj u vazduhu — pomoću konvencio-nalnog oružja — bile bi, po mišljenju pi-sca, vrlo male. Ovo zato što je danas vrlo teško da se avion-napadač dovede u odgovarajući položaj i odstojanje za gađanje. Naprotiv, ukoliko bi ovaj avion bio naoružan raketom koja se može, u po-voljnim slučajevima, samonavoditi do cilja, i to već od trenutka kada je izbačena, njegove bi se mogućnosti znatno povećale. Ukratko, pisac smatra da će raketa *vazdu-vazduh* znatno izmeniti izgled protiv-vazdušne odbrane. Pa ipak, on je mišljenja da bi njeno uvođenje u naoružanje Švajcarske došlo za sada u drugi plan, s obzirom na prioritetan značaj koji ima zamena dosadašnjeg pav to-pa pav raketom *zemlja-vazduh*. Pritom

on napominje da mu nije bila namera da ovim člankom hvali i uzdiže osobine jed-ne vrste oružja — u ovom slučaju raketa. Iako je uvođenje raketa u naoružanje danas opravdano i potrebno, on smatra da to ipak ne bi trebalo da odvrti Švajcarsku od drugih mogućnosti koje joj se pružaju radi jačanja njene protiv-vazdušne odbrane. Ovo utoliko pre što bi izno-šenje ekstremnih gledišta po pitanju ra-keta predstavljalo veliki rizik.

Pisac potom ukazuje na važnost reša-vanja problema potčinjavanja novog oru-žja. Taj problem, po njegovom mišljenju, ne zadaje brigu samo Švajcarskoj već i drugim zemljama, gde se stručnjaci trude da nađu dobar obrazac za to, mada u tome ne uspevaju uvek. Tako se, na primer, u julu 1959 godine, u francuskom časopisu *Revue des Forces terrestres fran-çaises* pojavilo ovakvo mišljenje: »Merilo pri određivanju da li jedno borbeno sred-stvo (rakete) treba da pripadne pre jed-nom vidu ili rodu vojske nego drugom, ili pak i jednom i drugom, treba tražiti u mogućnostima koje ono nudi tom vidu ili rodu vojske pri izvršenju njegovog zadataka«.

Kada je Švajcarska 1936 godine obra-zovala svoje prve protivavionske jedini-ce, one su, po uzoru na organizaciju nemačkog vazduhoplovstva toga vremena, priključene švajcarskom vazduhoplovstvu u čijem su sastavu i ostale. Međutim, pi-sac sada postavlja pitanje da li je sarad-nja avijacije i protivavionskih jedinica, koje su tako različite po svom karakteru, zadacima i naoružanju u vezi sa izvrše-njem zajedničkog zadatka, bio dovoljan razlog za ovo spajanje? Nisu li najzad svi rodovi vojske pozvani da u jednom ili drugom momentu sadejstvuju? Nije li potrebno da se danas, kada protivvazdušna odbrana raketama primorava i jedne i druge da približe svoja gledišta, kada se zone dejstva avijacije i protivavion-ske artiljerije sve više isprepliću, revidiraju izvesne koncepcije? Po mišljenju pisca, švajcarske vojne vlasti odlučile su da ostanu verne principu aktivne protiv-vazdušne odbrane, pristajući na taj na-čin, prećutno, i na materijalne žrtve koje nameće njeno održavanje i neprekidno usavršavanje. On smatra da taj razvoj treba da dovede do tešnje saradnje, nego do sada, svih borbenih sredstava na-menjenih ovoj odbrani — među kojima će rakete zauzeti važno mesto. Postoje

izvesni znaci, ističe pisac, da se ova saradnja ostvari čak u okviru jednog jedinog roda vojske.

*

Svoj drugi članak pod naslovom »Relativna vrednost protiv-vazdušne odbrane« pisac je počeo napomenom da su njegova izlaganja u prvom članku imala uglavnom za cilj da pokažu u kome se pravcu do sada razvijala protiv-vazdušna odbrana. Međutim, u ovom drugom on bi želeo da odgovori na pitanje kakav će biti doprinos te odbrane u eventualnom ratu u kome bi došlo do kombinovane upotrebe raketa i nuklearnog, odnosno termonuklearnog punjenja. Mnogi vojni teoretičari i praktičari u svetu, po mišljenju pisca, nastoje danas da reše pitanje da li se protiv-vazdušna odbrana može dovesti do tog stepena razvoja da se uspešno suprotstavi raketama? Od rešenja tog pitanja zavisi, tvrdi pisac, ne samo ishod jednog atomskog rata već i svih drugih oblika sukoba u kojima raketa snabdevena nuklearnim ili termonuklearnim punjenjem treba da postane psihološko oružje, to jest oružje pretnje namenjeno, pored ostalog, da uništi protivnikovu volju za otporom. Pisac ne isključuje mogućnost i neatomskog sukoba. Takav sukob može čak, u izvesnim slučajevima, izgledati verovatnijim. Pa ipak, on smatra da se problem narodne odbrane uopšte, a protiv-vazdušne posebno, ne može razmatrati bez te potke atomske pretnje. Kako je ona sve više vezana za proizvodnju i eventualnu upotrebu raketa, to je odbranu od njih pisac i uzeo kao predmet svog razmatranja. Pri tome se ograničio na izlaganje samo nekih važnijih strana tog problema, izabравši dve vrste raketa koje danas specijalno interesuju vojne stručnjake, a čije neutralisanje i uništavanje izaziva najveće teškoće. To su balistička raketa *zemlja-zemlja* srednjeg dometa i balistička i aerodinamička raketa *zemlja-zemlja* malog dometa.

Poznato je, ističe pisac, da je podela raketa na vrste posebno izvršena na osnovu njihovog dometa. Domet, kao i moć dejstva, određuju njihovu vrstu i ulogu. Dok interkontinentalna balistička raketa raspolaže dometom od 10.000 kilometara pa i više, balistička raketa srednjeg dometa načelno, ne prelazi odstojanja veća od 1.500 kilometara. Dok prve pripadaju vazduhoplovnim jedinicama, druge su

uglavnom potčinjene kopnenim snagama i nalaze se u sastavu armijskih grupa, armija, pa čak i armijskih korpusa.

U daljem delu članka pisac daje pregled i već poznate podatke o raketama jedne i druge vrste koje se nalaze u naoružanju SAD i SSSR-a. Na osnovu tog pregleda on izvlači zaključak da su rakete srednjeg i malog dometa postigle danas toliku moć i preciznost pogadanja da mogu da zamene strategijski ili taktički bombarder, čak u izvesnim slučajevima i lovac-bombarder koji je naoružan jednom A ili H bombom. Prenosenje jednog dela zadatka koji su ranije davani avionu sa ljudskom posadom na raketu predstavlja, po mišljenju pisca, nov element koji se ne može zaobići pri organizovanju savremene protiv-vazdušne odbrane. Pošto su odgovorni za to pokušali da usvoje sistem uspešne odbrane od aviona sa ljudskom posadom, u čemu nisu, kako ističe pisac, nikada uspeali da postignu stvarno zadovoljavajući rezultat, oni danas grozničavo istražuju kako da onemogućie rakete pred nego što stignu do cilja. Kao i kod protivavionske odbrane, pisac razmatra dve mogućnosti za to. Ili raketu uništiti na zemlji, još pre njenog lansiranja, ili pak u toku leta.

Uništavanje raketa na zemlji i njihovih baza za lansiranje podseća, smatra pisac, na uništavanje artiljerijskih položaja kontrabatiranjem ili avijacijom. Bilo bi isuviše idealno zamisliti dvoboj raketa ili videti bombardere ili lovce-bombardere kako u brišućem letu razaraju rampe ili platforme za lansiranje balističkih raketa. Međutim, po njegovom mišljenju, stvari izgledaju drukčije. Uništavanje raketnih baza raketama spada potpuno u domen strategije i tu su ciljevi većinom unapred poznati. U oblasti taktičke rampe za lansiranje su, u većini slučajeva, pokretne. Otkrivanje trenutnih amplasmana raketa uslovljava i mogućnost dejstva protivu njih. To otkrivanje je, pak, zavisno od rezultata dobijenih putem avionskog izvidanja ili pomoću radara. Da bi se otkrio amplasman jedne rakete potrebno je najpre poslati avion u cilju njegovog fotografisanja ili raspolagati moćnim i tačnim radarima koji su u stanju da iz dva ili tri uzastopno izvršena snimka rakete, i to u trenutku kada ona napušta zemlju, rekonstruišu njenu putanju, a time i mesto njenog lansiranja (polaska). Pisac smatra da će vrednost dobijenih podataka na ovaj način,

s obzirom da se radi o pokretnim ram-pama, biti vrlo često relativna.

Što se tiče uništavanja samih raketa, pisac svoja razmatranja započinje činjenicom da su rakete srednjeg ili malog dometa u stanju da savladaju razdaljinu od 30 do 1.500 km. On smatra da je to dubina u kojoj bi, bar teoriski, trebalo intervenisati. Uništavanje raketa srednjeg dometa na zemlji od strane aviona moglo bi se uspešno ostvariti samo u koliko bi on raspolagao nuklearnim ili termounuklearnim eksplozivom. To bi ujedno odgovaralo i poznatom principu poređenja u vojnoj nauci, po kome efikasnost oružja namenjenog za razaranja treba da odgovara važnosti i položaju cilja koji se gađa. Prema mišljenju pisca i borba protiv raketa podleže ovom principu. Otuda će se i lovac-bombarder naoružan bombama sa trolilom morati da zadovolji pronalazanjem i uništavanjem samo onih raketa koje se nalaze na bliskom odstojanju i čije su glave isto tako punjene običnim eksplozivom. Pisac pominje i najnoviji pronalazak stručnjaka na tome

polju — raketu protiv rakete, mada smatra da između uspeha postignutog u laboratorijskim uslovima i ostvarenja bar donekle uspešne protivraketne odbrane postoji široka provalija.

Na kraju članka razmatra se mogućnost uništenja balističke rakete još u toku leta, tj. pre nego što je dostigla svoj cilj. On smatra da je to moguće jedino tada ako bi se druga, sasvim slična, raketa uputila u njenu putanju. Mogućnost udara u bok rakete pisac smatra malo verovatnom s obzirom na to da njena brzina iznosi između 5.000 i 10.000 km/čas. Pošto je utvrđeno da je jednoj raketi, na primer, sovjetskoj T-1, potrebno svega 15 minuta da bi prešla 1.500 km, onda se jasno može videti koliko su mali izgledi da se ona presretne pomoću druge. Pisac je mišljenja da poslednja reč po ovom pitanju svakako pripada naučnicima i tehničarima. No, bez obzira na njihova buduća postignuća, on smatra da će organizovanje protivraketne odbrane iziskivati ogromne izdatke.

V. H.

Pukovnik Umberto Ali

LOGISTIKA PEŠADIJSKE TAKTIČKE GRUPE¹⁾

Cilj je ovog članka, istiže pisac na samom početku, da se ukratko rezimiraju izvesne stvari po pitanju logistike u okviru taktičkih grupa (TG) italijanske vojske — o čemu je već pisano u ovom časopisu²⁾ — i one dopune iskustvima stečenim na nedavnim vežbama u italijanskoj Ratnoj školi, kako bi se mogli uočiti osnovni zadaci komandanta TG u pogledu logistike.

Pisac podvlači da Upustvo br. 620 («Beleška o napadnom dejstvu na ravničastom i brdovitom zemljištu pri upotrebi nuklearnog oružja») definiše taktičku grupu kao »skup dva ili više bataljona, sa odgovarajućim rodovskim ojačanjima, koji su stavljeni pod jedinstvenu komandu radi izvršenja određenog taktičkog za-

datka. Njena jačina se kreće do jednog peš. puka«. Prema ovom Uputstvu, nastavlja pisac, divizija se pri napadnim dejstvima uvek deli na TG, a ove na taktičke podgrupe (TpG). Analogno tome, ovo važi i za diviziju u odbrambenim dejstvima, kada se »pukovski sektor« može smatrati taktičkom grupom, a komandant »pukovskog sektora« komandantom TG. Na taj način TG ispunjava zahtev za raščlanjavanjem snaga kako bi se moglo manevrovati i dejstvovati u atomskim uslovima, bilo u okviru divizije ili većih združenih jedinica.

Osnovne karakteristike TG, koje neposredno utiču na organizaciju logistike, bile bi sledeće: promenljivi sastav i podela; mogućnost izvođenja taktičkih (borbenih) dejstava, veoma različitih po složenosti i brzini; mogućnost ojačavanja drugim rodovima vojske — naročito artiljerijom; komanda najčešće ranga puka — mada može biti i nižeg stepena. Pored toga, na organizaciju i funkcionisanje logistike utiče i način komandovanja taktičkim grupama u okviru divizije, koji

¹⁾ Note sulla fisionomia logistica del raggruppamento tattico di fanteria, Col. f. Umberto Ali, *Rivista militare*, Italija, septembar 1960.

²⁾ Radi boljeg razumevanja videti prikaz u *Vojnom delu* br. 10—11 za 1959. godinu, str. 635. — Prim. K. B.

može da bude manje ili više sasređen — što prvenstveno zavisi od prirode zemljišta i zadatka. Drugim rečima, stepen taktičke samostalnosti TG u okviru divizije je veoma promenljivog karaktera. Iz poznate postavke da je taktika tesno povezana sa logistikom proizlazi, po mišljenju pisca, da se fizionomija logistike TG ne može unapred i kategorički odrediti, već da se ona mora razmatrati za svaki pojedini slučaj, a u zavisnosti od stepena njene taktičke samostalnosti. Prema tome, rešenje ovog problema spada u nadležnost komandanta združene jedinice, koji treba da uskladi taktički manevar sa logističkom podrškom. U vezi sa stepenom samostalnosti taktičkih grupa pisac izdvaja dva karakteristična slučaja:

a) slučaj u kome veličina zone dejstva ili priroda zemljišta omogućuju komandantu združene jedinice primenu sasređenog komandovanja; u ovom slučaju stepen samostalnosti taktičkih grupa biće ograničen;

b) slučaj u kome veliko prostranstvo zone dejstva ili prirode zemljišta zahtevaju široku samostalnost taktičkih grupa.

Pored ova dva osnovna slučaja, ističe pisac, u taktici se nailazi i na druge »srednje« varijante komandovanja, koje omogućuju da se stepen samostalnosti pojedinih TG menja i u toku borbe. Ovakvoj podeli u taktičkom pogledu odgovarala bi, po mišljenju pisca, sledeća podela u logističkom smislu:

a) U prvom slučaju — normalnom — logističke funkcije TG su istovetne sa onima peš. puka. Usled toga aktivnost komandanta TG u logističkom pogledu treba da se deli:

— na aktivnost prvog stepena³⁾ u odnosu na potčinjene jedinice (organske i ojačanja) čija je jačina manja od bataljona i podgrupe;

— na aktivnost »usklađivanja i kontrole« u odnosu na sve potčinjene jedinice, čak i one koje su potčinjene diviziji, a raspoređene su u zoni dejstva TG.

b) U drugom slučaju, koji se ređe pojavljuje u okviru divizije, TG obavljaće logističku aktivnost drugog stepena u odnosu na sve potčinjene jedinice.

³⁾ Iz materijala proizlazi* da »logistička aktivnost prvog stepena« predstavlja log. podršku jedinica manjih od bataljona od strane TG (puka), a »logistička aktivnost drugog stepena« log. podršku bataljonu (taktičkih podgrupa) od strane divizije — neposredno — prim. KB.

U nastavku članka pisac razmatra logističke mere u nadležnosti združene jedinice (divizije) za svaki pojedini slučaj.

a) Kada veličina zone dejstva i priroda zemljišta omogućuju sasređeno dejstvo taktičkih grupa (pri čemu su ove ograničeno samostalne), logističku podršku treba da obezbedi u celini združena jedinica (divizija). Ovo se vidi i iz postojećih italijanskih uputstava koja — između ostalog — predviđaju sledeće:

— divizijski izvršni logistički organi dele se na tri dela radi formiranja tri logistička centra približno iste jačine;

— logističkim centrima u odbranbenim dejstvima dodeljuju se zadaci i to: svaki *istaknuti logistički centar* treba da podržava jedinice jednog pukovskog sektora (ili TG) i da bude spreman da eventualno preuzme funkcije drugog logističkog centra — ukoliko je ovaj uništen atomskim udarom; *povučeni logistički centar*, kao rezerva divizije, u osnovi treba da podržava rezervu divizije i da eventualno privremeno primi na sebe zadatke jednog od istaknutih centara ili delimično od oba;

— logističkim centrima, kako u odbranbenim tako i u napadnim dejstvima, daju se takvi zadaci koji će omogućiti zasebnu logističku podršku svake pojedine TG;

— logistička samostalnost potčinjenih jedinica (TG i TpG) povećava se dodeljivanjem materijalnih rezervi (hrane, municije, goriva, pa i transportnih sredstava).

Može se zaključiti, tvrdi pisac, da združena jedinica (divizija) sa svojim organima preduzima tri vrste mera u cilju pothranjivanja potčinjenih jedinica: prvo, podelu i razmeštaj izvršnih organa — neprekidno u skladu sa potrebama potčinjenih; drugo, povećanje autonomije TG i TpG (prema potrebi) dodeljivanjem materijalnih rezervi u cilju pariranja eventualnih prekida u redovnom snabdevanju; treće, eventualno snabdevanje TG i TpG doturanjem materijalnih sredstava neposredno u rezone njihovog korišćenja, uz upotrebu svih vrsta transportnih sredstava — uključujući tu i avione.

b) Pri širokom frontu ili kada priroda zemljišta nameće široku decentralizaciju komandovanja i snaga, s jedne strane, i maksimalan stepen taktičko-logističke samostalnosti TG, s druge združena jedinica treba da dodeli taktičkim grupama organe i sredstva za logističku aktivnost drugog stepena (neposrednu logističku

podršku). Ipak treba istaći da je ovo dodeljivanje zadataka logističke aktivnosti drugog stepena (delimično ili u celini) samo privremena mera koja se može primeniti u izuzetnim slučajevima, tj. kada združena jedinica (divizija) nije u stanju da obezbedi neposredno i neprekidno logističko pothranjivanje taktičkih grupa.

Potom pisac prelazi na zadatke komandanta TG po logistici — opet za svaki slučaj, ponaosob.

a) Logistička aktivnost u TG podudara se sa aktivnošću u pešadijskom puku i ogleda se:

— u aktivnosti prvog stepena u odnosu na potčinjene jedinice manje od bataljona;

— u aktivnosti »usklađivanja i kontrole« organizacije i rada službi u okviru bataljona kao i ostalih nižih jedinica.

U pogledu logističke aktivnosti prvog stepena komandant TG stara se o obezbeđenju logističkih potreba potčinjenih jedinica (manjih od bataljona) pomoću logističkih organa (organskih i ojačanja) sa kojima: organizuje potrebne stanice za snabdevanje; obnavlja materijalna sredstva; obrazuje previjalište (medicinsku stanicu) TG; prikuplja i evakuise ranjenike i održava tehnička sredstva u ispravnom stanju.

Što se tiče aktivnosti »usklađivanja i kontrole« pisac smatra da se ona odnosi na sve jedinice, bez obzira na njihovu jačinu i potčinjenost, a koje su razmeštene u zoni dejstva TG. U slučaju kada divizija vrši logističku podršku bataljona, komandant TG ne sme biti samo posmatrač »logičkog prstena« (tj. lanca dotura i evakuacije; logistički centar — bataljoni — logistički centar, već treba da interveniše, kad god se ukaže potreba, radi objedinjavanja, usavršavanja i dopune logističke aktivnosti — kao što radi i po ostalim pitanjima u okviru TG. Kada se ima u vidu činjenica, podvlači pisac, da je komandant TG odgovoran za uspeh jedinice u taktičkom pogledu (koji se može pretvoriti u neuspeh ako logistika necelishodno pothranjuje borbena dejstva), opravdan je zahtev da se njenogova prava prošire, u određenim granicama, i na logističkom polju.

Što se tiče logističke aktivnosti komandant TG u odnosu na one jedinice koje nisu potčinjene taktičkoj grupi, ali su raspoređene u njenoj zoni dejstva, pisac je mišljenja da u cilju izbegavanja nepoželjnih posledica treba dozvoliti komandantu TG mogućnost »kontrole i

usklađivanja« u celoj zoni, naročito u pogledu razmeštaja pozadinskih organa, kao i organizacije saobraćaja — što treba da reši komanda divizije konkretnim uputstvima.

Logistička aktivnost komandanta TG u pogledu »usklađivanja i kontrole« može se — po pojedinim službama — ovako režimirati:

— *Sanitetska služba*: kontrola organizacije i rada sanitetske službe u TpG-ma preko referenta saniteta; određivanje rejonu previjališta (medicinskih stanica) taktičkih podgrupa na koje treba da se oslone jedinice bez sanitetskih organa i sredstava, ili one koje ne mogu koristiti previjalište TG; predviđanje eventualne pomoći sanitetskom odseku (»sekciji«) u pogledu evakuacije ranjenika iz previjališta u posebna mesta za prihvatanje ranjenika.

— *Intendantska služba*: podela potčinjenim jedinicama potrebne količine suve hrane — ukoliko to nije učinila divizija; slanje jedinicama uputstva o načinu utroška suve hrane i merama bezbednosti pri podeli tople hrane u toku borbe.

— *Artiljerijsko-tehnička služba*: podela taktičkim podgrupama odgovarajuće količine municije — dodeljene od divizije u preventivnom pogledu; donošenje odluke po pitanju celishodnosti obrazovanja rezerve municije za TG; određivanje količine municije za pokretnu rezervu i njeno ešeloniranje; detaljno objašnjavanje uputstava komande divizije u pogledu smeštaja (nenagomilavanja) municije.

— *Inžinjerijsko-tehnička služba*: određivanje i podela potčinjenim taktičkim podgrupama dela ili svih sredstava dodeljenih od strane više komande; odluka u pogledu držanja materijalne rezerve inžinjerijskih sredstava za TG.

— *Služba transporta (saobraćajna služba)* — određivanje puteva dotura i evakuacije za taktičke podgrupe, kao i za ostale jedinice koje su raspoređene u zoni dejstva TG; procena potreba u transportnim sredstvima za redovno i vanredno snabdevanje taktičkih podgrupa.

— *Organizacija službi* — uopšte: određivanje granica zona i rasporeda pojedinih jedinica službi taktičkih podgrupa, kao i ostalih jedinica koje su raspoređene u zoni dejstva TG kako bi se izbegle štetne posledice i postigla odgovarajuća rastresitost; predviđanje i sprovođenje potrebnih mera bezbednosti za logistiku.

b) TG kojoj se poverava logistička aktivnost drugog stepena, što u normal-

nim uslovima vrši divizija, imala bi sledeće osnovne logističke zadatke: evakuaciju, smeštaj i eventualno lečenje ranjenika i bolesnika; čuvanje materijalnih rezervi; redovno i vanredno snabdevanje hranom, municijom, gorivom i inženjerskim materijalom; eventualne opravke drugog stepena. Za ove zadatke, nastavlja pisac, potrebna su odgovarajuća ojačanja u logističkim organima i sredstvima. Pri dodeli ovih ojačanja treba voditi računa o dva suprotna zahteva: ostvariti što veću samostalnost taktičkih grupa, s jedne strane, i održati njihovu pokretljivost (potrebnu manevarsku sposobnost), s druge. Vodeći računa o ovoj postavci, logistički organi i sredstva koja treba dodeliti taktičkoj grupi bili bi:

— *Za sanitetsku službu*: jedna motorizovana sanitetska jedinica sa odgovarajućim sanitetskim materijalom; deo nosilaca ranjenika; jedno odeljenje za reanimaciju i transfuziju. Ranjenike i bolesnike kojima je potrebna hirurška intervencija bolje je, po mišljenju pisca, evakuisati sanitetskim helikopterima u dubinu, nego dodeliti taktičkim grupama istaknute hirurške centre.

— *Za artiljerijsko-tehničku službu*: snage i sredstva za jednu stranicu za snabdevanje municijom, kao i potrebne količine municije.

— *Za intendantsku službu*: jedno »odeljenje za ishranu«, radi obrazovanja stanice intendantskog snabdevanja; potrebne količine hrane.

— *Za automobilsku službu*: sredstva za formiranje jedne stanice pogonskog materijala; jednu laku automobilsku radionicu; jedno odeljenje automehaničara za poljski autopark; potrebne količine pogonskog goriva i maziva.

— *Za službu transporta*: potrebna vozila za utovar svih materijalnih rezervi.

Takvim sredstvima, tvrdi pisac, taktička grupa će moći da izvrši evakuaciju ranjenika, da obezbedi snabdevanje hranom, municijom, gorivom i mazivom, da izvrši najnužnije opravke naoružanja i opreme, najzad, da obnovi utrošena materijalna sredstva. Što se tiče logističkih organa koji su potrebni taktičkoj grupi za obavljanje zadataka pri povećanom broju jedinica i materijalnih sredstava, pisac je mišljenja da se ovaj problem može rešiti i bez dodeljivanja posebnih organa (oficira), jednostavnim prošire-

njem delokruga rada postojećih logističkih organa taktičke grupe.

Na kraju pisac daje zaključak da u zavisnosti od stepena samostalnosti, TG može imati:

— minimalne logističke funkcije, tj. aktivnost prvog stepena i zadatak »usklađivanja i kontrole« logističke aktivnosti — što ne zahteva nikakva posebna ojačanja;

— maksimalne logističke funkcije, tj. logističku aktivnost drugog stepena u odnosu na sve potčinjene jedinice — što traži odgovarajuća ojačanja u izvršnim logističkim organima. U ovom slučaju pojavljuju se problemi koji se često vrlo teško mogu rešiti, naročito ako je komanda TG slabijeg sastava (manja od komande pešadijskog puka).

Taktička grupa, po mišljenju pisca, mogla bi da primi zadatke logističke aktivnosti drugog stepena u sledećim slučajevima: u odbrambenim dejstvima kada brani odvojen i samostalan sektor; u zadržavajućoj odbrani na samostalnom pravcu; i u napadnim dejstvima na odvojenom ali značajnom taktičkom pravcu.

U novim uslovima — kao posledica prodiranja na veće dubine i povećanja neizvesnosti u operativnim razmerama — pojavljuju se težnja za većim taktičko-logističkim osamostaljenjem jedinica nego što bi bilo normalno. Materijalne rezerve, koje se s tim u vezi dodeljuju jedinicama, treba da se nalaze pri taktičkoj grupi, jer ova ima veći uvid u situaciju na bojištu. Ovakvo rešenje omogućuje: logističku podršku borbenih dejstava neposrednim doturom materijalnih sredstava na položaje jedinica; brzu logističku podršku borbe u dubini i rasterećenje taktičkih podgrupa; neprekidno logističko pothranjivanje taktičkih podgrupa u slučaju uništenja logističkog centra divizije — na koji se normalno oslanja.

Dodeljivanje materijalnih rezervi taktičkim grupama u napadnim dejstvima (prvenstveno municije, inž. opreme i goriva), kaže se na kraju članka, veoma je korisno jer se time postiže neprekidnost logističke podrške — koju združena jedinica ne bi mogla uvek da obezbedi usled naglih promena situacije, kao i zahteva za promenom početne logističke organizacije.

K. B.

IZIŠLO IZ ŠTAMPE

NOVE KNJIGE

Dr ing. Jovan Surutka, JONOSFERA I NJEN UTICAJ NA PROSTIRANJE KRATKIH TALASA, izdanje »Biblioteke vojnih udžbenika i priručnika« VIZ JNA »Vojno delo«, Beograd, 1960 godine, str. 167 sa 135 slika, cena 350 dinara.

U knjizi se razmatraju osnovni pojmovi o elektromagnetnim talasima, jonosferi, njenom postanku, ispitivanju i delovanju na radiotalase; zatim praktičan metod za određivanje maksimalne upotrebljive frekvencije za datu vezu, o fedingu, jonosferskim poremećajima i intenzitetu polja na mestu prijema. Mate-

rija je ilustrovana mnogobrojnim slikama koje znatno doprinose razumevanju teksta.

Knjiga omogućuje dalje produbljivanje znanja naših starešina iz oblasti radiotehnike. Namenjena je u prvom redu starešinama jedinica veze, ali će vrlo korisno poslužiti i svima ostalima koji se u svojoj praksi susreću sa problemima iz ove oblasti.

Državni sekretar za poslove narodne odbrane odobrio je da se knjiga može koristiti kao priručnik za potrebe starešina JNA.

ČASOPISI

VOJNI GLASNIK

Br. 9/1960

Potpukovnik Boško Gvero: *O oklopnoj taktičkoj grupi u napadu*

U članku su obrađena neka važnija pitanja iz okvira ove teme kao što su: pojam, karakteristike, upotreba i zadaci oklopne taktičke grupe u napadu, njena jačina, sastav i borbeni poredak, organizovanje komandovanja, dovođenje i prelaz u napad.

Pukovnik Đuro Ljuština: *Naknadna radiološka kontaminacija i zaštita trupa na bojištu*

S obzirom na važnost problema, s jedne, i njegovu nedovoljnu dosadašnju obradu s druge strane, pisac je sebi postavio zadatak da čitaocima upozna sa nastajanjem indukovane gama aktivnosti i njenim osnovnim karakteristikama, kao i nastankom i karakteristikama radioaktivnih padavina, da bi se posebno zadržao na pitanju zaštite od tog vida radioaktivnog dejstva.

Sem ovih, »Vojni glasnik« donosi i sledeće članke:

Potpukovnik Jože Tomažić: *Utvrdživanje minobacačkih i artiljerijskih jedinica*

Potpukovnik Kamilo Brešan: *O izboru vatrenog položaja za jedinice lake pav artiljerije*

Major Đuro Pekić: *Planiranje i evidencija nastave u četi — bateriji*

Kapetan I klase Jerko Crljen: *Gađanje tenkovskim mitraljezom van tenka*

Kapetan I klase Branislav Vlaškalić: *Određivanje topografskih elemenata računski*

Kapetan Borivoje Savić: *Greške u nišanjenju pri davanju pravca i obrazovanju snopa*

Kapetan Vojislav Vukičević: *O ideološko-političkom vaspitanju u vojnim školama*

Kapetan I klase Žarko Čanović: *Priprema elemenata za gađanje minobacačima noću*

Kapetan Stevan Grujin: *Davanje pravca bestrzajnom topu 75 mm*

Major Dimitrije Lupinka: *Neki primeri dejstva baterije neposrednim gađanjem u NOR-u*

U časopisu su dati i prikazi raznih članaka, taktičko-tehničke i druge novosti iz inostranih armija.

VOJNI GLASNIK

Br. 10/1960

General-major avijacije Milija Stanišić: *Hrabrost starešine*

S obzirom na karakteristike savremenog rata i ulogu starešine, u članku se razmatraju svojstva hrabrosti sa raznih aspekata i ukazuje na puteve njenog negovanja i razvijanja kod ljudi u opšte, a posebno kod starešina.

Potpukovnik Miodrag Ruml: *Protivoklopna zaseda*

U ovom vrlo zanimljivom i aktuelnom članku obrađena su ova pitanja: pojam protivoklopne zasede, sistem zaprečavanja, organizacija protivoklopnih zaseda, pripreme za dejstvo, razvoj zasede i posadanje položaja, kao i dejstva u zasedi.

Pukovnik Stevo Kovačević: *Trupa i mladi podoficiri*

Pisac ukazuje na stručnu i ideološko-političku spremu i opšte kulturnu obradbu sa kojima mladi podoficiri dolaze u trupu po završenom školovanju, te ukazuju na potrebu i puteve njihovog daljeg uzdizanja.

Sem ovih, »Vojni glasnik« donosi i sledeće članke:

Potpukovnik Dragiša Mitrović: *O nekim iskustvima iz upotrebe oklopnih jedinica na zajedničkim vežbama*

Kapetan I klase ing. Sergije Mantula: *Maskiranje vozila*

Potpukovnik Slavko Popović: *Prikupljanje zaplenjenih i napuštenih materijalnih sredstava*

Poručnik Milorad Andrić: *O pripremi starešina za nastavu*

Kapetan Nikola Krneta: *Obuka poslužilaca SPAA u gađanju tenkova na minijaturnom poligonu*

Major Vitomir Jovanović: *Obezbeđenje električne energije za rad sredstava veze*

Kapetan I klase Dobrosav Antonijević: *O dešifrovanju aerofotosnimaka*

Major Franjo Jajetić: *Određivanje koordinata cilja pomoću fotosnimaka bez razmernika*

Dr Milivoj Pavlović: *Jezik i vojna terminologija*

U časopisu su dati i prikazi raznih članaka, taktičko-tehničke i druge novosti iz inostranih armija.

VAZDUHOPLOVNI GLASNIK

Br. 5/1960

Pukovnik ing. Zlatko Rendulić: *Perspektive daljeg razvoja lovca-bombardera*

Pisac razmatra tezu da je razvojem nuklearnog oružja i vođenih projektila lovac-bombarder ojačan a ne oslabljen i da ima najjasniju perspektivu. Tome posebno doprinosi razvoj elektronike i automatizacije uređaja za instrumentalno letenje. U članku je obrađeno i pitanje njegove namene, naročito za neposrednu i posrednu podršku jedinice KoV.

Kapetan I klase Radovan Timotijević: *Padobranske diverzantske grupe*

Člankom su obuhvaćena ova pitanja: oprema, način i vreme upotrebe, priprema i obuka, materijalno obezbeđenje, sastav i jačina, taktika dejstva i sadejstvo sa partizanskim i teritorijalnim jedinicama i stanovništvom.

U »Vazduhoplovnom glasniku« objavljeni su i ovi članci:

Major Dragoslav Janković: *Uzbunjivanje aerodroma*

Major Veljko Pještić: *Borbeni poreci para i odeljenja lovaca*

Pukovnik Miloš Kovačević: *Načini i problemi navođenja u podršci KoV*

Potpukovnik Bogoljub Popović i major Abdurahman Hadžibegović: *Neka mišljenja o ulozi, sastavu i opremi vazduhoplovnih organa sadejstva*

Kapetan I klase ing. Dragan Perić: *Osnovi teorije i konstrukcije helikoptera*

Major Danilo Slavec: *Akumulator i sigurnost letenja*

Major Milutin Grujičić: *Reglaža vatrene sistema*

Potporučnik Obrad Lazarević: *Uticaj oblačnosti na rad preciznih radara*

U časopisu su zastupljene i rubrike: Razgovori sa čitaocima, Iz stranih RV. Vesti i novosti, kao i bibliografija naših časopisa.

MORNARIČKI GLASNIK

Br. 5/1960

Kapetan bojnog broda Stevan Žutić: *Neki elementi upotrebe ABH borbenih sredstava i ABH obezbeđenja na moru*

Kapetan fregate Dušan Miljanić: *Razmatranje o upotrebi lakih pomorskih snaga kao desantnih sredstava u desantu*

Kapetan korvete Vladimir Stipanović: *Inerciona navigacija*

Poručnik Aleksandar Kraljek: *Gra- nični regulator sa servomotorom MAN četvorotaktnog dizel-motora*

Poručnik bojnog broda Danilo Triva: *Otok Vis u napoleonskim ratovima (1805—1815).*

Sem toga, u »Mornaričkom glasniku« zastupljene su i ove rubrike: Iz pomorske literature, Iz nauke i tehnike, Vijesti i novosti i Bibliografija.

VOJNI ISTORISKI GLASNIK

Br. 1—2/1960

General-major Savo Joksimović: *Be- ranski (Ivangradski) srez u Julskom ustanku 1941 godine*

U članku napisanom na osnovu do- kumenata, sećanja i izjava učesnika pi- sac najpre iznosi kratak pregled revolu- cionarnog rada u srezu u predratnom periodu, zatim opisuje pripreme za usta- nak i tok ustanka, a posebno se zadržava na formiranju Sreskog odbora narodnog oslobođenja i radu Vojnog komiteta.

Potpukovnik Vojin Popović: *Razvoj ustanka u Toplici i Jablanici (januar— mart 1942)*

U uvodnom delu članka daje se kra- tak pregled situacije u Srbiji krajem 1941. godine, a zatim se obrađuju ova pitanja: Pripreme i plan neprijatelja za napad na Toplicu i Jablanicu, borbe u januaru i februaru, napad Bugara na Pasjaču i Jablanicu, oslobođenje Kur- šumlije, napad četnika Koste Pećanca na Kuršumliju i Toplicu, ofanzive okupa- torsko-kvislinških snaga na Toplicu i Jablanicu i borba u severnom delu Top- lice i na Jastrepcu.

Pored tih, Glasnik donosi i ove članke:

Pukovnik Savo Sogić: *Napad na Če- rević (29 aprila 1943. god.)*

Pukovnik dr Jaša Romano: *Iz razvoja veterinarske službe u NOR-u*

Dr Gligor Stanojević: *Naši primorski gradovi u doba kiparskog rata (1570— 1573)*

General-pukovnik Jovo Vukotić: *Osvrt na knjigu »Drugi svetski rat«*

U časopisu je data i bibliografija ju- goslovenske istoriografije 1951—55 (član- ci), kao i bibliografija strane istoriogra- fije o drugom svetskom ratu.

VOJNI ISTORISKI GLASNIK

Br. 3/1960

General-pukovnik Jovo Vukotić: *Bor- beni put 5. proleterske brigade*

Potpukovnik Miroslav Stepančić: *Ofan- zivna dejstva 7. korpusa u Dolenjskoj maja 1944. godine*

Pukovnik Janko Tadić: *O nekim bor- bama jedinica Durmitorskog NOP odreda 1941. i 1942. godine u sjeverno-istočnoj Hercegovini*

Pukovnik Rade Knežević: *Dvadeseti pešadijski puk Timočke divizije u ratu aprila 1941.*

Dr Gligor Stanojević: *Naši primor- ski gradovi u doba kiparskog rata (1570. — 1573.)*

Sem toga, časopis donosi rubrike: Kri- tika i prikazi i Bibliografija.

VOJNI ISTORISKI GLASNIK

Br. 4/1960

General-pukovnik Jovo Vukotić: *Bor- beni put 5. proleterske brigade*

Pukovnik Danilo Jauković: *Sandžak u narodnooslobodilačkom ratu (I deo)*

Dr Tatjana Blažeković: *Poslednji dani francuske vlasti u Istri (1813.)*

Miroslav Mirković: *Bitka kod Sente 1697. godine*

Pored ovih članaka u časopisu je za- stupljena i rubrika Bibliografija.